

ERRATA.

Pag.	Lin.
13.	25. <i>leg.</i> vt quisque caperet quantum vellet.
21.	24. epulum, ac viscerationem.
25.	16. Cœna Hecales.
39.	15. <i>ἔτελοντες.</i>
49.	in rubr. de Conuiuuiis.
ibid.	24. <i>βιωφελής.</i>
51.	16. <i>δοκονεμεριόχ.</i>
58.	15. <i>delenda vox,</i> Propertius.
74.	12. quia Cedro.
102.	pen. circa ordinandum oxygarum.
138.	19. <i>χελιδνίαι.</i>
159.	3. <i>ἄδισ.</i>
167.	9. Copaides.
174.	22. Lampridio.
197.	17. <i>βομῶν λάδιον.</i>
206.	21. de Pistaciis.
214.	1. Ciborium.
218.	10. Scillæ tumorem, & maluræ ramos.
219.	19. Albanum facio.
220.	30. nux molliuscula.
264.	11. <i>περσέηνους.</i>
265.	9. <i>ζήσεις.</i>
281.	13. Crucia.

DE
PICTURA,
PLASTICE,

STATVARIA

LIBRI DV O.

Ad Illustrissimum & Potentiss. Heroëm,
IVSTVM HENRICVM Turnonium
Comitem Rossilionæum.

Auctore

IVLIO CÆSARE BVLNGERO,
Societatis I E S V Presbytero.

L V G D V N I,

Sumptibus LVDOVICI PROST,
Hæredis ROVILLE.

M. DC. XXVII.
CVM PRIVILEGIO

ILLVSTRISSIMO
& Potentissimo Heroi
IVSTO HENRICO
TVRNONIO COMITI
ROSSILIONÆO.

DVo maximè artium genera
in pretio apud omnes gen-
tes iam olim fuerunt, HE-
ROS ILLVSTRISSIME,
quarum aliæ in sola con-
templatione positæ essent, aliæ contem-
plationem & manum requirerent, utræ-
que imperiis & ciuitatibus maximè fru-
ctuosa. Sed ex iis quædam homine inge-
nuo, & liberali supra ceteras dignæ sunt,
inter quas non vltimum locum Plastica, &
Pictura obtinuit, quæ seruilibus ingeniis
interdicta iure gentium solis ingenuis ad-
iudicata est. In ea Romæ Fabij viri princi-
pes principi loco ac numero fuerunt, in
Græcia Protogenes, Apelles, Phidias, Ly-
sippus,

ſippus, & alij innumeri viri nobiles & opulenti vſque aded inclaruerunt, vt apud Reges & Imperatores in ſumma gloria eſſent, quòd res à ſe fortiter geſtas, non minus ope platiſtes ac picturæ, quàm literarum beneficio ad poſteros transmitti poſſe exiſtimarent. Adde quòd ea quæ in literas mittuntur eruditis innotescunt, at imagines pictæ, ſculptæque in oculos omnium incurrunt, & viros ac ſpirantes virorum fortium vultus, animoſque repræſentant. Videas pueros, fœminas in hoc ſpectaculo hæere oculis, & ore hianti ſtupentes miraculo rerum, animo defigi, vt ſtatuarum manufactarum veluti nouarum Gorgones in ſtatuas mutarum homines videantur. Quo quiſque peritior artis eſt, & iudicij limatioris, eo magis admirabilem operis induſtriam, & ſolertiam opificis demiratur. Vidi equidem plures qui bellè de nobilitate artificum operibus iudicarent, eaque ſuis momentis æſtimarent. neminem videre me memini, qui ſubtiliùs ſingula rerum momenta rimaretur, qui minutias quaſque, lineamenta, neruos, articulos, habitus, geſtus te vno acutiùs oculis & animo ſequeretur. Si quid eſt vitij, ſi quid artis, & induſtriæ, ſtatim tibi occurrit, nihil

ab

ab alio quoquam perſpicacius inſpici, penitius erui, prudentius æſtimari, quàm à te vno poteſt. Sed hoc non tibi in platiſte ſingulare eſt, in cæteris ſcientiis tam eſt perſpicax, tam oculatus, vt Lynceum ſuperes, tam acutis naribus, tam rotundis auribus, vt nihil eorum quæ ceteros fugiunt non tibi ſtatim præſtò ſit. In Philoſophicis, in Mathematicis, in naturæ arcanis, in iis quæ naturam ſuperant, in magnis, in paruis, in imis, in ſublimibus, tantum habes ſolertiæ, vt omnia aut natura tibi inſita ſint, aut experientia contrita, aut ipſe tu omnibus innatus, ac inſitus eſſe videaris. Quinetiam linguas peregrinas in promptu habes, Latinam, Græcam, Hebraicam, Italicam, Hispanicam. cetera talia in quibus alij ætatem conterunt, tu aliud agens bonitate naturæ, ingenij celeritate ſine labore conquiſtiſti. Verùm id genti tuæ quæ vt nobilitate & gloria, ita & ingenio & ſtudio nemini concedit, domeſticum eſt vt alta omnia nullo negotio capeſſat. In hiſtalibus quæ omnibus nota ſunt multus eſſe nolo, ne coràm in os laudare te videar, quum ipſa ſibi virtus pretium ſit, & extrinſecis ornamentis non egeat. Quod igitur inſtituti mei eſt, id vnum hoc tempore

†† 3 vrgeo,

vrgeo, vt binos istos de plastice libellos,
 quos tibi lubens do, dico, amica manu ex-
 cipias, & aura fauoris tui in hoc iudicio-
 rum nostri sæculi æstu benignè prosequar-
 is. Datum Lugduni Kalend. Iunij anno
 1626.

*Dominationis tuæ seruus humilis
 & cliens*

L. C. BVLNGERVS.

SYLLA

SYLLABVS
 LIBRORVM
 ET CAPITVM.

LIBER PRIMVS.

CAP. I.	D E Pictura.	I
2.	De plastice & pictura in ge- nere.	4
3.	Rursus de pictura.	7
4.	De coloribus.	11
5.	Rursum de coloribus.	13
6.	De ceris inurendis.	16
7.	Rursum de ceris inurendis.	20
8.	De musuarijs.	24
9.	De pictoribus & statuarijs claris.	37
10.	De picturis honestis.	43
11.	De picturis natiuis, & veluti viuis.	44
12.	De pictis vestibus, & textilibus.	45
13.	De penicillo & cestro.	46
14.	De pergula.	47
15.	De pinacotecha, & tablino.	ibid.
16.	De machinis, ocribante, cinnabo.	48
17.	De pictura ex Polluce.	49
18.	De imaginibus & simulacris.	50
	19. De	

19. De <i>statuis & statuarijs.</i>	68
20. De <i>cultu & ornatu simulacrorum.</i>	78
21. De <i>statuis.</i>	85
22. De <i>titulis.</i>	92
23. De <i>simulacris.</i>	94

LIBER SECVNDVS.

CAP. I. De <i>origine plastices, & pictura.</i>	100
2. De <i>pictura, qua vulgò utimur.</i>	103
3. De <i>coloribus.</i>	109
4. De <i>pictura vitri.</i>	112
5. De <i>smalto, seu encausto.</i>	113
6. De <i>encausto, seu smalto.</i>	120
7. De <i>plastice, sculptura, & statuararia.</i>	122
8. De <i>marmoribus.</i>	131
9. De <i>gemmis & lapillis.</i>	136
10. De <i>lapidibus.</i>	146
11. De <i>statuis æreis fufis.</i>	148
12. De <i>maltandis, stagnandis & ferruminan-</i> <i>dis operibus metallicis.</i>	150
13. & vlt. De <i>ferramentis sculptorijis.</i>	160

. DE

DE PICTVRA,

ET STATVARIA,

LIBER PRIMVS.

De Pictura.

CAPVT I.

ICTVRÆ & Poësi bene conuenit, & vtriusque penè idem ingenium est, quòd in rebus imitandis occupentur: Optimè igitur à Plutarcho dictum, Poëticam esse picturam loquentem, picturam verò Poësim mutam, quia vtraque multa inuenit, multa fingit, multa mentitur, vtraque proximè inuenta sua ad rerum naturam accommodat; magis tamen feriunt animum quæ videntur, quàm quæ audiuntur. Etenim

*Segnius irritant animos demissa per aures,
Quàm qua sunt oculis subiecta fidelibus, & qua
Ipse sibi tradet spectator.*

ait Horatius. Calamus penicilli, penicillus calami æmulus est, vt alter alteri laboris sui commo-
det vsum. Horatius,

*Vt pictura Poësis erit, qua se propius stes,
Te capiet magis, & quadam se longius abstes.*

A a Duos

Duos certè Homeri verſus Euphranori ad pingendum Iouem, Phidiæ ad ſculpendum præuiſſe archetypon inficietur nemo; & pictor, & Poëta vtile ac iucundum intuentur, vterque à turpium rerum imitatione abſtinere debet, ne à fine ſuo aberret, & cùm moribus prodeſſe debeat, obſit. Vterque naſcitur artifex, non fit, & minus ſtudio quàm natura valet. Vidi Florentiæ pictorem cuius pueri manus ſummis pictoribus palmam præriperet. Is hodiè que viuut tanta operum & artis fama, vt Apelle, & Protogene ſuperior putetur. Pictura autem ſignata ſumit à Poëſi, à Geometria regulam, circinum, lineas, proportionem, ac ſymmetriam. Nam & Parrhaſius in laude fuit, quòd primus ſymmetriam picturæ dederit, primus argutias vultus, elegantiam capilli, venuſtatem oris, conſeſſione artificum in lineis extremis palmam adeptus. Eupompus ab Arithmetica, & elegantibus diſciplinis picturæ ſplendorem attulit, eamque prius Helladico, & Aſiatico genere contentam, in tria diuiſit, Ionicum, Sicyonium, Atticum, ait Plinius. Ab optica verò pictura ſumit rationes quibus conſideret quomodo quæ longius abſunt, minora appareant, quæ ſupra caput, quæ infra minora, quomodo aciem oculorum fallant. Item pictores ab optica umbras, reſeſſus, lucem, radios, ſumunt. Et quia manu vtuntur, graphis neceſſaria eſt, qua interdixere Græci ſeruis, vt ſoli ingenui pueri diagraphicem in buxo docerentur. Item à Philoſophia morali pictores hoc habent vt animum, ſenſus omnes, perturbationes, mores exprimant, vt hominem iracundum, iuſtum, inconstantem, clementem, miſericordem, excelſum,

ſum, gloriæ audum, humilem, ferocem, fugacem penicillo delineent. Omnes qui volunt eminentias videri, candidantia faciunt, colorè que conſiſtunt nigro, magna proſus in æquo extantia oſtendentes, & in conſtracto ſolida omnia. Conſule Plinium *lib. 35. cap. 2. §. 6. 7.* Vitruuium *lib. 8. c. 1. lib. 7.* Quidam chimæras pingunt, quas vulgo vocant *groſſiſque* ineptiſſimè. Quare Vitruuius *lib. 7.* conqueritur homines qui verè naturam imitari debuiffent, fabuloſa commentos eſſe, quæ natura ipſa nequeat efficere. Eoſdem riſui habet Horatius,

— *Pictoribus atque Poëſi*

Quidlibet audendi ſemper fuit æqua poteſtas.

Scimus, & hanc veniam, petimusque, damusque, viciffim;

Sed non vt placidis coëant inimicia, non vt

Serpentes aubus gremientur; Tigrisbus agni.

S. Gregorius: Si pictura indoctorum eſt liber, ecquid è falſa haurietur lucis? Suum igitur cuique dandum, vt ſeruetur decorum. Horatius,

Ætatis cuiusque notandi ſunt tibi mores,

Mobilibusque decor naturis dandus, & annis.

Intererit multum Dauidſne loquatur, Eroſne,

Maturus ne ſenex, an adhuc florentie iuuenta

Feruidus.

Noſtra ætate in Italia ſex fuere pictores eximijs qui ſuum cuique ſeruent, aut redderent, Raphaël Vrbinas, Michaël Angelus Bonarota Titianus, Antonius Corrigienſis, Sebaſtianus Venetus, Iulius Romanus, Andreas Sartorius. Iam olim res vt erant, ſub Imperatoribus Romanis, pictores natiuis coloribus, non per umbram ac reſeſſum, ſed in clariffima luce delinearunt.

4 De Pictura, & Statuaria,

Interdum umbras addiderunt ut apud Prudentium,

*Picta super tumulum species liquidis viget umbris,
Effigians traditi membra oriunda viri.*

De Plastica & Pictura in genere.

CAPVT II.

Socrates dicere solitus erat, *χαφικῆς ἢ πικῆς εἰκασίαν ὁρῶμεν*, picturam esse imitationem, & representationem eorum, quæ videntur. Idem dici potest de plastica, quæ statuariæ, sculpturæ, cælaturæ, picturæ parens est; quæque rerum habitum, statumque quàm proximè imitatur. Virgilius,

Excudent alij spirantia mollius æra,

Credo equidem, viuos ducent de marmore vultus.

Plasticæ dicuntur marmorarij, & ærarij, & omnes marmoris, & æris artifices. Tertulliano *lib. de Idololatria*: Marmorarius, ærarius, qui signum describit, quanto facilius abacum linit, qui de tiliâ Martem exsculpsit, quàm citiùs armarium compingit. Quintilianus *lib. 2. cap. vlt.* Cælatura est, quæ auro, argento, ære, ferro opera efficit. Sculptura etiam lignum, ebur, marmor, vitrum, gemmas, & metalla complectitur; excusor vasa facit. Signum à Latinis dicitur Simulacrum. Tertullianus *in Apologet. cap. 12.* Quod simulacrum non priùs argilla deformat cruci, & stipiti superstructa, in patibulo primùm corpus Dei vestri dedicatur. In Deos vestros per omnia membra validiùs incumbunt ascia, & runcinæ, & scobinæ. Dicitur item

Lib. I. Cap. II.

5

item statua imago, conflagile, effigies, figura, similitudo, sculpsile, sigillum. A Græcis vocatur *ἄγαλμα, ἀπεικασμα, ἀνδριάς, ἀνδρείκελον, βρέτας, δεικέλον, ἐκτύπωμα, τύπη, εἰκὼν, εἰκόνιον, εἰδωλον, εἶδος, ἴδρυμα, ἴδωλιμα, ἴδωλον, ὁμοίωμα, ὁμοιωσις, χαρακτήρ, στήγιμα, τυπάειον*, & alia nomina infra subiiciemus. Primus Socrates docuit Parrhasium, & Clitonem statuarios, mores, & oculorum obtutus picturæ exprimere, ut scribit Xenophon *lib. 3. Apomnem.* Quiddam pictores fuere *ῥιπαρογράφοι*, alij modestiæ, & pudoris studiosi. Apud Ælium *varie Historia lib. 4. cap. 4.* Thebis lex vetat aliquid obscœni aut picturæ, aut plasticæ fingere. Primi quorum quidem opera non vetustatis modò gratia visenda sint; ait Quintilianus *lib. 12. cap. 10.* Clari pictores (putet aliquis verba hæc deesse, sed etiam artis) fuisse dicuntur Polygnotus, atque Aglaophon, quorum simplex color tam sui studiosos adhuc habet, ut illa propè rudia, ac velut futuræ mox artis primordia, maximis, qui post eos extiterunt, auctoribus præferant, proprio quodam intelligendi, ut mea opinio fert, ambitu. Post Zeuxis, atque Parrhasius non multum ætate distantes circa Peloponesia ambo tempora: nam cum Parrhasio sermo Socratis apud Xenophontem inuenitur, plurimum arti addiderunt, quorum prior luminum, umbrarumque inuenisse rationem, secundus examinasse lineas subtiliùs, traditur. Nam Zeuxis plus membris corporis dedit, ille ita circumscriptis omnia, ut eum legumlatorem vocent, quia Deorum, atque heroum effigies, quales ab eo traditæ, cæteri tamquam ita necesse sit, sequuntur. Floruit autem circa Phi-

lippum, & vsque ad successores Alexandri pictura præcipue, sed ex diuersis virtutibus: nam cura Protogenes, ratione Pamphilus, atque Melanthius, facilitate Antifilus, concipiendis visionibus, quas *phantasias* vocant, Theon Samius, ingenio, & gratia, quam ipse in se maximè iactat, Apelles est præstantissimus. Euphranorem admirandum facit, quod & cæteris optimis studiis inter præcipuos, & pingendi, fingendique idem mirus artifex. Similis in statuis differentia. Nam & duriora, & Tuscanicis proxima Calon, atque Egæias, iam minus frigida Calamis, molliora adhuc supradictis Myron fecit. Diligentia, ac decor in Polycleto supra cæteros, cui quamquam à plerisque tribuitur palma, tamen ne nihil detrahatur, deesse pondus putant. Nam vt humanæ formæ addiderit supra verum, ita non expleuisse Deorum auctoritatem videtur, quin ætatem quoque grauiorem dicitur refugisse, nihil ausus ultra læues genas. At quæ Polycleto defuerunt, Phidiæ, atque Alcameni dantur. Phidias tam Diis, quam hominibus efficiendis melior artifex traditur, in ebore verò longè citra æmulum, vel si nihil nisi Minervam Athenis, aut Olympium in Elide Iouem fecisset, cuius pulcritudo adiecisse aliquid etiam receptæ religioni videtur, ad eò maiestas operis Deum æquauit. Ad veritatem Lysippum, & Praxitelem accessisse optimè affirmant. Nam Demeetrius tamquam nimius in ea reprehenditur, & fuit similitudinis, quam pulcritudinis amantior. An autem ad cultum Dei opus sit simulacris, lege Maximum Tyrium *serm.* 38. Hic admonéo, duos Praxiteles fuisse, vtrumque sculptorem: alterum sub

sub Alexandro Magno, de quo Plinius *lib.* 34. *cap.* 8. alterum sub Pompeio Magno, de quo idem *lib.* 33. *cap.* 9. *lib.* 36. *cap.* 5.

Rursus de Pictura.

CAPVT III.

Pingere nihil est aliud, quam penicillo lineas ducere, & colores addere, quibus homines, bruta, plantæ, arbores, aliæque res exprimantur. Pictura nobilis quondam ars, tum cum expeteretur à Regibus, populisque, & illos nobilitans, quos esset dignata posteris tradere. Ea est vita memoriæ, lux vitæ, testis temporum, nuncia virtutis, mortuorum à morte restitutio, famæ, gloriæque immortalitas, viuorum propagatio; quæ facit, vt absentes præstò sint, & variis, dissitisque locis vno tempore repræsententur. Apud Romanos ei maturè honos contigit. Siquidem cognomina ex ea Pictorum traxerunt Fabij clarissimæ gentis, Princèpsque eius cognominis ipse ædem Salutis pinxit anno Urbis conditæ 450. Pictura Græcis dicitur *γραφειν*, communi cum scripturâ nomine, quam Plutarchus mutam Poëticem, hanc loquentem picturam appellat. Huc respexit Statius *lib.* 1. *Sylu.*

— *Apellea cuperent te scribere cera.*

Vnde sicuti scripta perlegi dicuntur, ita & picta. Virgilius *lib.* 6. *Æneid.* de rebus pictis à Dædalo,

— *quin protinus omnia
Perlegerent oculos.*

Vocant & *σκιωγραφίαν*, & *σκιωσγραφίαν*, *ζωγράφων*, *σκιωγράφων*. De Picturæ autem initiis incerta quæstio est. Gyges Lydius picturam in Ægypto reperit, auctore Plinio *lib. 7. cap. 56.* In Græcia Enchir Dædali cognatus, vt Aristoteli placet, vt Theophrasto Polygnotus Atheniensis. Ægyptij sex millibus annorum apud ipsos inuentam, priusquam in Græciam inferretur affirmant. Græci autem alij Sicyone, alij apud Corinthios reptam, omnes umbra hominis lineis circumducta. Marcus Varro septingentorum virorum illustrium imagines suis voluminibus inseruit, non passus intercidere figuras, aut verustatem æui contra homines valere. Inuentione muneris etiam Dæus inuidiosus, ait Plinius *lib. 35. cap. 2. & 3. lib. 34. cap. 4.* quando immortalitatem non solum dedit, verum & in omnes terras misit, vt præsentem esse vbique, & claudi possent. Prima pictura fuit umbra hominis lineis circumducta, secunda singulis coloribus, monochromatos dicta, alij monogrammon vocant, ab vnica, & eadem semper linearum specie, quomodo Epicurus *lib. 2. de Natura Deorum* apud Ciceronem, monogrammos Deos vocat, eosdem semper, qui nec ira mutantur, nec lætitia. Lucillius tamen apud Nonium tenues, & decolores homines appellat monogrammos. Picturam linearem inuentam volunt à Philocle Ægyptio, vel Cleanthe Corinthio. Strabo *lib. 8.* In Alphæoniæ Dianæ templo Cleanthis, & Argonthis picturæ visuntur hominum Corinthiorum. Alterius quidem Troiæ excidium, alterius Dianæ in Cunis deportatio. Linearem primi exercere Ardicæ Corinthius, & Telephanes Sicyo-

nius,

nus, sine vilo linearum colore, iam tamen spargentes lineas intus. Ideo & quos pingerent adscribere institutum. Postea eminentiora quædam, alia reductiora fecerunt. Quintilianus *lib. 11. Instit. cap. 3.* Vt qui singulis pinxerunt coloribus, alia tamen eminentiora, alia reductiora fecerunt, sine quo ne membris quidem suas lineas dedissent. Per initia aded rudis pictura fuit, vt ex lineis vultus hominis, aut animalis agnosci non posset nisi nomen adscriberetur. Alianus *lib. 10. var. histor.* ἕτας ἄρα ἀπέγραψεν εἰκάζον τὰ ζῶα, ὥστε ἀπὸ γραφῆν αὐτοῖς πρὸς γραφῆας, τὸτο βίος, ἐκεῖνο ἵππῳ. Petronius, omnia diligenter curiosus pictor cum inscriptione reddiderat. Primus inuenit lineas colorare testa trita Cleophantus Corinthius. Nulla ars celerius consummata est, cum Iliacis temporibus non fuisse appareat, inquit Plinius. Imò Iliacis temporibus fuisse apparet, ex clypeo Achillis apud Homerum *lib. 6.* Excipies Homerum æqualem non fuisse Iliaco excidio.

— — — ἐν ὑπῶ

ποίη δαίδαλα πολλά ἰδέσθην περιπέθεσι,

ἐν δὲ γῶν ἐτάξε, ἐν δὲ ἔρανον, ἐν ἣ δαίλασαν.

In ipso clypeo Vulcanus fecit scienter artificiosa multa, terram, cælum, mare, solem indefessum, lunam orbiculatam. Idem apud Hesiodum ex clypeo Herculis apparet. Si enim erat cælatura, erat & pictura, quæ utræque pedetentim, & per gradus, non vno tempore absolutionem consecutæ sunt. Excipies picturam fuisse ætate Hesiodi, non Herculis. Sed ante Herculem pictura fuit sub Mose, & ante Mosem sub Abrahamo. Canachi signa rigidiora sunt, quàm vt imitentur veritatem. Ca-

lamidis dura illa quidem, sed tamen molliora quam Canachi, ait Cicero in *Bruto*. Nondum Myronis satis ad veritatem adducta. Pulchriora Polycteti, nondum etiam planè perfecta. In Aëtione, Nicomacho, Protogene, Apelle perfecta sunt omnia. Zeuxis, Polygnotus, Timanthes, Apelles quatuor tantum coloribus vsi sunt. Apollodorus Atheniensis pictor primus inuenit φθοράν, ἢ ἀποχρῶσιν οὐκίας, corruptionem, & colorationem vmbrae, ait Plutarch. ideo dictus est συνοχράφου. ἔτ' ἢ ἢ πῶλον ἐφόρεν ἱρῶν, καὶ ἐν τοῖς ἔργοις ἐπεχράετο, μωμῆσεν) μάλλον, ἢ μωμῆσεν). Iste pileum ferebat rectum, vt Persarum Reges, & in operibus suis ascribebar, inuidebit potius aliquis, & reprehendet, quam imitari possit. Vt emineret pictura, oportuit aliquid circum lini, quia pictura in qua nihil circum litum est, non eminet, idèoque artifices etiam cum plura in vnam tabulam opera contulerunt, spatii distinguunt, ne vmbra in corpora cadant. Variè autem colores miscent, vt lineamenta reddant. Iul. Firmicus *lib. 3. Astron.* Sicut in imaginibus artifex pictor lineamenta membrorum varia mixturae diuersitate perfignat, & temperatis coloribus formam mutatione facit similitudinis corporalis. Vmbra pro lineis posuit Prudentius.

Picta super tumulum species liquidis viget vmbra.
Phidias lumen & vmbra custodiuit, & vt eminent è tabulis picturae maximè curauit. Sili Attico ad lumina vsi, Scyrico ad vmbra, Indici ratio ad incisuras in pictura, hoc est, vmbra diuidendas ab lumine, ait Plinius *cap. vlt. lib. 23.* Plèrique lumen de colore purpureo propriè accipi volunt. Malè. Lumen enim in pictura opponitur vmbrae.
Plinius

Plinius *lib. 35. c. 5.* Pictura lumen inuenit, & vmbra differentia colorum alterna vice sese excitante. ἀνθ' ὅτι lumen saepe appellatur. Eo est opus vt varij habitus, vultus, status fiant, de quibus Quintilianus *lib. 2. cap. 14.* Vt in statuis atque picturis videmus variari habitus, vultus, status. Nam recti quidem corporis vel minima gratia est. Quum enim aduersa sit facies, demissa brachia, iuncti pedes, & à summis ad ima rigens opus, flexus ille, est, vt sic dixerim, motus dat actum quandam efficitis. Cursum habent quaedam & impetum, sedent alia, vel incubant, nuda haec, illa velata sunt, quaedam mista ex vtroque. Quid tam distortum & elaboratum quam ille dyscolos Myronis? omnes olim marmorarij, & aëriarij pictores, aut cælatores erant, imò & albarij tectores. Tertullianus *lib. de Idololatr.* Scit albarius tector, & tecta sarcire, & tectoria inducere, & cisternam liare, & cymatia distendere, & multa alia parietibus incrustare. Vide Tertullianum. Diagraphice dicta est pictura in buxo, quam soli pueri ingenui docebantur, ait Plinius.

De coloribus.

CAPVT IV.

Colores floridi sunt, vel austeri. Floridi, Minium, vulgò *vermeillon*; Armenium, *bleu d'Armenie*; Cinnabaris, *cinnabre*; Chrysocolla, *fondure d'or*; Indicum, *noir*; Purpurissum, *escarlate*. Cæteri austeri. Vide Plinium *lib. 35. cap. 8.* Sil coloris genus

12 De Pictura, & Statuaria,

genus est, propriè Limus, vulgò dicitur *iaune mineral*. Optimum Atticum, proximum marmorosum. Tertium est Scyricum ex insula Scyro, quo vtuntur ad picturæ umbras. Sile pingere instituere primi Polygnotus, & Mycon, Attico dumtaxat. Ad umbras Scyrico, & Lydio vsi. Sil Indicum in pictura ad incisuras, hoc est, ad umbras diuidendas ab lumine. Tandem seipsa ars distinxit, & inuenit lumen, atque umbras differentia colorum alterna vice se excitante. Deinde adiectus est splendor. Alius hic, quàm lumen, quem quia inter umbram, & lumen esset, appellarunt *Tonum*; Commissuras verò colorum, & transitus, *Armogen*. Colores, quibus pictores vtuntur, Poëtæ *Vstos* vocant. Ouidius *lib. 4. Fastorum*:

— & *picta coloribus vstis.*

Lib. 3.

Quique mones calum, tabulæque coloribus vstis.

Quia vt plurimum certis medicamentis adhibito igne fiebant colores. Lucianus in *Iconibus*, εἰκόνα ἐκ ἀπικρατέως μόνον, ἀλλὰ ἐς βάθος δ' ἰσοποιοῖς ποικιλιαῖς ἐς κόρον κατακαίεισιν, imaginem non modo coloratam esse, sed in profundum venenis quibusdam insipientibus, quod satis est, infestam. Vti colores dicti, quia materiæ quædam vrebantur, vt colores fierent. Theophrastus *lib. de lapidibus*, scribit ochram in rubricam mutatam incendio tabernæ. Plinius *lib. 35. cap. 6*. Nunc omnis cerussa ex plumbo, & aceto fit. Vsta, casu reperta incendio piræi, cerussa in orcis cremata. Hac primùm vsus est Nicias. Fit & Romæ cremato file marmoroso, & restincto aceto. Sine vsta non fiunt umbræ. Sandarachæ, cuius color propriè fuluus, adulterina fit

Lib. I. Cap. V.

13

fit ex cerussa in fornace cocta. Hæc si torreatur, æqua parte rubrica admista sandicem faciet. Polygnotus, & Mycon celeberrimi pictores Athenis, è vinaceis tryginon fecere. Apud Plinium *lib. 35. cap. 6*. Ex fæce vini siccata, excocta, fit atramentum Indici speciei. Apelles commentus est ex ebore combusto facere quod elephantinum vocant. Is color nigerrimus est. Omnes penè factitij colores igne fiunt, idè colores vsti ab ingeniosissimo Poëta vocantur. Atramentum pictores faciunt vel ex fuligine olei nucum, vel ex ebore cremato, vel, quod est præstantissimum, ex ossibus Perficorum vstis. Melanteriam Dioscorides vocat atramentum metallicum, & natiuum. Ex sanguine sepæ addito tantillo aluminis fit optimum atramentum. Hysginum primum cocco tingitur, deinde purpura Tyria. Hysginum propriè arbuscula, quam vaccinium Plinius vocat. Vaccinij lignum Interpres Nicandri *Ξανθὸν τὸ χρώμα τῆς Ἰβ, flavium colore esse* ait fructum nigrum, *ὡς τὸ βαφεῖν ἐπιθιδεῖον*. Certum est optimos, & tenacissimos colores adhibito igne fieri. Vidi ex hydrargyro, & ferri bracteolis, ex chalcantio, ex ære, ex plumbo vi ignis rubrum effici, quo nullus color natiuus esset tenacior, aut penetrabilior.

Rursus de Coloribus,

C A P V T V.

AD ea, quæ de coloribus diximus, adiungito, si lubet, quæ Isidorus habet *lib. 19. c. 17*.

& 18. Apud Suidam, φαῖον, χρώμα σπυδαῖον ἐκ μέλανος ἢ λευκοῦ, ἢ ζου μύρον, *fuscus color mustelinus, ex nigro, & albo conflatus.* Colorum enim alij sunt simplices, alij contrarij, quidam compositi, quorum alij ad album accedunt, vt flauum; alij ad nigrum, vt cyaneum; alij sunt intermedij, vt ruber, pullus. ὡν πρῶτον ἐξυτέρω τῆ λευκοῦ ὡς τὸ ξανθόν, τὰ δὲ τῆ μέλανος, ὡς τὸ κραινοῦ, τὰ δὲ λοιπὰ μεταξύ τῶτων οἶον τὸ ἐρυθρόν, τὸ φαῖον. Philo de vita Moſis hyacinthum, purpuram, byſſum, coccinum ponit, & aureum. ἢ δ' ἐπιμίς κερκεδάλετο ὑακίνθω ἢ πορφύρῃ, ἢ βύσσῳ ἢ κοκκίνῳ, συγκαταπεποιηθεῖ χρυσοῦ. Color myrtheus in crinibus medius inter flauum, & nigrum, ὑποκίρρον, subrufus. Apud Plinium amomi fructus myrteolus. Ver. gloſ. πύρρος, rufſeus, rubeus, rufus. Mileſia 2. Apule. Ruſſea faſciola. Petronius, Tunica veſtitum ruſſea. Varro *lib. 2. de re ruſtica*: colorem rubrum, heluum, album ponit. Apud Heſychium, κεκολλυρωμένον, λευκῶ καχελομένον, ἀρνικόν, χρώματι εἶδος, ὅπερ ἡμεῖς ἀρσενικόν λέγομεν. Pictores, ait Plinius, ex omnibus coloribus Cretulam amant, Purpuriffimum, *efcarlatin*, Indicum, ſeu nigrum, Cæruleum, *bleu*; Melinum, *blanc mineral*; Auripigmentum, *orpiment*; Appianum, *couleur verde*; Ceruſſam, *blanc*. Apelles, Echion, Melanthus, Nicomachus quatuor coloribus Solis immortalia opera fecere, ex albis Melino, ex ſilaceis (*iaunes*) Attico, ex rubris Synopide Pontica, ex nigris atramento. Nunc & purpuræ in parietes migrant, & India confert fluuiorum ſuorum limum, & draconum, & elephantorum ſaniem. Apud Virgilium ſandix non eſt herba, vt vult Plinius, ſed coloris nomen ex ceruſſa aduſta.

Sponte

Sponte ſua ſandix paſcentes veſtiet agnos.
 Color ater, anthracinus, furuus, color æneus, *de bronze.* Buxeus dilutior eſt luteo. Byſſinus aureo proximus. Pollux βύσσινον ἀμφάκινον; alij byſſinum album. Cereus, cerinus, color murinus, cineraceus. Color citreus. Coracinus, fuſcus, Aquilus, φαῖος, κελαινοφαῖος Ariſtophani, ἀλδοϛ. Impluiatus, ſeu Mutinenſis, & fuligineus. Luridus verò, *brun*, pullus, prafinus, rauus, *χερσὸς, fauue*. Scutulatus, *pommelé*. Venetus, thalaffinus. Ouidius *lib. 3. Artis* alios colores habet,

Aëris ecce color, tunc cum ſine nubibus aër

Hic undas imitatur, habet quoque nomen ab undis:

Ille crocum ſimulat.

Hic Paphias myrtos, hic purpureos amethyſtos,

Albentēſve roſas, Threiciamq; gruem.

Luteus color, cereus, puniceus, purpureus, prafinus, Venetus, caruleus, Ianthinus, Xerampelinus, amethyſtinus. Plinius: Coccus roſis micat in purpuris Tyriis, Amethyſtus in viola, Conchylidium in heliotropio. Cinnabaris fit è dracone, & barro elephante. Puniceus color valdè rubens, vt roſeus, ſanguineus; fit è frutice, vnde coccus eſt. Euſtathius: φοινικῶν χρώμα κατακέρως πύρρον, οἶον ῥόδον καὶ αἰμοβαφίς. ἐκ καρπῶ φρίνη γίνετ' τὸ φοινικῶν χρώμα. Ex fructu ilicis fit Phœnicæus color. *Cæcilium*: Carbaſina, Molochina, Ampelina. Virgilius:

Spadicæ, glauciq; color deterrimus albis,

Et gilno.

Vitruuius *lib. 7. cap. 7.* de minio, & coloribus: Creta viridis dicitur *θεοδοτῶ*, à Theodoto, in cuius agro optima naſcitur. Auri pigmentum vocatur

catur Arsenicum. Seruius : Robus color Deorum.
Nitela mus agrestis robeus. Vide Gellium *lib. 2. cap. 26.* Sualum dicitur color, qui fit ex stillicidio fumoso in vestimento albo, ait Festus. Plautus in *Trucul.* Quia tibi in suo infecisti pallulam. Varro : Equi colores dispares ita nati, hic badius, iste gilus, ille murinus. Firmicus *lib. 2. Astron.* Color leucotheus, citrinus. Lege Plinium *lib. 2. cap. 19. lib. 27. cap. 4.* Veteres glossæ, *χλωρός, gilus; θαμνόν τὸ ξανθόν, flauum.* Hefychius : *δρυοβαφὴ ἵματια τὰ ὑπο τῷ καλύφῳ τῷ δρυὸς βεβαμμένα.* E *quercu* *imbræ vestes, quæ cortice quercus, vel ilicis tinguntur.* Eustathius : *κίαν⊕ χρώμα π μέλαν, μάλλον ἢ μέταλλον μελαίρον.* *Cyanus niger color, vel metallum nigro inficiens.* Alba felicia. Persius :

— qui nigrum in candida vertunt.

Alba dies Neronis. Appianus *lib. 5. Alienst.*

κίρυνκα ἀργυρόσιον ἐν εἴμασι.

De ceris inurendis.

CAPVT VI.

Ratio inurendæ ceræ hodie nos fugit. Eam tamen disertè exponit Plinius *lib. 35. cap. 11.* Encausto pingendi duo fuisset antiquitus genera constar: cera, & in ebore cestro, id est, veruculo, donec classes pingi cœpere. Hoc tertium accessit resolutis igne ceris, penicillo vtendi; quæ pictura in nauibus nec Sole, nec sale, ventisque corrumpitur. Encaustum igitur, cum ebur cestro scalpitur, & inuritur. Cæstrum est veruculum, seu scalprum

scalprum ignitum, à *καία, vro.* Ceræ tabulatis nauium, aut liminibus ianuarum affigebantur, extendebantur, deinde igne resoluebantur, & veruculo ignito inurebantur, incidebantur, pingebantur, vt species quælibet pictura exprimi possent. Ceræ illæ vartis coloribus erant incoctæ, tandem penicillus adhibebatur, vt ceræ liquefactæ diffunderentur, & coloribus imbuerentur. Quidam putant tabulata prius fuisse sculpta, quam cera obtegerentur, & inurerentur; sed veterum Auctorum nemo id significat. Plinius *lib. 35. cap. 7.* Ex omnibus coloribus cretulam amant, ita lege, vdoque illini recusant; purpurissimum, Indicum, cæruleum, melinum, auripigmentum, Appianum, cerussam. Ceræ tinguntur iisdem his coloribus, ad eas picturas, quæ inuruntur alieno patiensibus genere, sed classibus familiari; iam verò & onerariis nauibus. Quoniam & pericula pingimus (melius quàm expingimus) ne quis miretur & rogos pingi. Ceram affigi tabulatis, immò etiam ipsis tholis, & apsidibus templorum, aut cædium ostendit. Procopius *lib. 1. de adific. Iustiniani:* *ἐν-σρωμῆς) ἢ τῷ γραφῆς ἢ ὄρθῳ πάσαι ἡ τὰ κίρυνκα ὀρθάνηται, καὶ διαχρόνῳ ὀρθάνηται παρῆσαι, ἀλλ' ἐπαρμολογῆσαι ἰσχυροῖσι λεπτοῖσι.* *Tholis picturis non cera illiquefacta, & diffusa ibi affixus, sed aptatus tessellæ tenuibus versicoloribus.* Vnde discas tholum, seu apsidem, & fornacem interdum affixum, & factum ex cera illiquefacta, & diffusa. Liquefcere eam oportuit, veruculo ignito inustam, quo cera ipis tabulatis affigetur ad diuturnitatem. Statius :

Apellea cuperenti se scribere cere.

Plinius *lib. 35. cap. 11.* dixit picturam inurere, pin-

gere ceris, encausticas picturas. De ceris versicoloribus Seneca *epist.* 121. Pictor colores, quos ad reddendam similitudinem multos, variósque ante se posuit, celerrimè denotar, & inter ceram, opúsque facili vultu, ac manu com meat. Varro: Loculatas magnas habent arculas, vbi discolores sunt ceræ. Apud Plutarchum sunt simulacrorum inustores, inauratores, & tinctores, ἀγαλμάτων ἱκανοί, ἢ χρυσοπαῖ, καὶ βαφεῖς. Athenæus, & Scholiastes Theocriti *Idyl.* 1. vocant vasa κεκοσμημένα, χρώμασι παντοίοις, picta cera omnis generis coloribus. In *Catalectis* Virgilius:

Latius Athenagoras natis feliciter vuis

De cera facta dat tibi poma Deus.

Stattius *lib.* 1. *Achilleid.*

Qualiter artificis victura pollice cera

Accipiunt formas, ignemq, manumq, sequuntur.

Ceræ igitur prius formabantur pollice artificis, deinde & ignem, & manum sequebantur, cum inurerentur. Sic fiunt hodie horti cerei pensiles cum fructibus iconicis, sed non inuruntur. Plinius *lib.* 2. *epist.*

Vt laus est cera mollis, cedensq, sequatur

Si doctos digitos, inissaq, fiat opus.

Et nunc informet Marsen, castamq, Minervam.

Eusebius: κρόχρον γραβὴν vocat in *vita Constantini Magni*, ἢ οἱ μὲν σακαγραφαίς, ἢ κροχίτη γραβὴς αἰθεροί, οἱ δὲ γλυφεῖς ὕλης ἀψύχου ἀδρεικελα σχήματα πεκτώμενοι, οἱ δὲ κέρβαιοι, καὶ εἰλαὶ βαδύας γραμμὰς ἰσχεράζοντες. Et alij picturis, & floribus fusa cera, alij sculpturis materie inanima figuras homini similes fingentes, alij columnis, & tabulis alias lineas inscribentes.

Stattius *lib.* 3. *Sylvarum:*

Te similem

Te similem docta referet mihi linea cera.

Lib. 4. *Antholog. pag.* 311.

— νῦν δὲ σε κερῶ

ἦραβη αἰς μορφῶν αἰθερῶν ὁ χαλκοῦ πϞ.

Nunc te cera deduxit rursus ad formam priorem sculptor. Ibidem *pag.* 118. *de Medea:*

μητέρα κἄν κερῶ τευνοφοῦσόν ἔπι.

Matrem & in cera adhuc filios necantem. Aufonius *Epigramm.* 26. *de ceris:*

Hos ille serum veste contegi iubet,

Hos calat argento gravi,

Ceris inurens ianuarum limina,

Et atriorum pegmata.

Vbi ceras, quibus limina, & atria picta erant, inustus fuisse ait: Stattius *lib.* 3. *Sylvarum:*

— Tot scripto viventes limina, ceras

Fixisti.

Igitur affixæ ceræ versicolores foribus, & liminibus igne liquefiebant, & diffundebantur veruculo ignito, ac penicillo. Ceris pingens, ac picturam inurere Aristides primus instituit, Praxiteles perfecit, sed aliquanto vetustiores encausticæ picturæ extitere, Polygnoti, Nicanoris, & Arcefilai Pariorum, vt scribit Plinius *lib.* 35. *cap.* 11. & *cap.* 4. & 7. Nicias scripsit se inuisse. Pausias Sicyonius primus in hoc genere nobilis fuit. De cereis veterum imaginibus idem *lib.* 35. *cap.* 2. Expressi cera vultus singulis disponebantur armariis, vt essent imagines, quæ comitarentur gentilitia funera. Stemmata lineis discurrebant ad imagines pictas. Tablina codicibus implebantur, & monumentis rerum in magistratu gestarum. De Encausto Martialis *lib.* 4. *Epigramm.* 36.

Encaustus Phaëton tabula tibi pictus in hac est.
 Vnde & Phaëtona vocat Dipyron, & bis vstum.
 Vitruuius Encaustem vocat pictorem, quod fa-
 cere ab Encauste didicerat. Plinius *lib. 36. cap. 25.*
 figlinum opus encausto pinxit. *Lib. 35. cap. 11.*
 Lysippus Æginæ picturæ suæ inscripsit, ἐνκαυστον:
 quod profectò non fecisset, nisi encaustica inuen-
 ta. Cera versicolor inuritur, & adhibito ignito
 veruculo liquefcit, & peniculo diffunditur, ac
 pingitur, vt Plinius *lib. 35. cap. 11.* Alij apud Pli-
 nium *Encaustem* legunt, ἐγκαυστα, ἐγκαυστα. Mo-
 numenta ciuitatum Encausta, & Encauteria. *l. 8.*
Cod. de agr. & censit. Aliud est encaustum sacrum
 ex muricis cruore compositum. *l. 6. Cod. de diuer.*
rescript. Nonnulli putant, ceras inurere, nihil aliud
 esse, quàm quod hodie vulgò vsurpatur. Pictores
 in linteo imagines, quas volunt, exprimunt, tum
 verò picem cum cera mixtam igne admoto li-
 quant, & feruentem super linteum in tabulato
 extensam effundunt, & extendunt arbitrato suo,
 imagines manent integræ, & indelebiles, & lin-
 teum tabulato tam validè affigitur, vt auelli ne-
 queat. Sed aliter veteres ceras inurebant. Ve-
 ruculum, & vermiculum Glossæ vocant caute-
 rium, quo cæræ inurantur.

Rursus de Ceris vrendis.

CAPVT VII.

Ceris pingere, ac picturam inurere qui pri-
 mus excogitarit non constat. Quidam Ari-
 stidis inuentum putant, postea consummatum à
 Praxitele

Praxitele ait Plinius *lib. 35. cap. 11.* Sed aliquan-
 to vetustiores encausticæ picturæ. Nostra ætate
 fiunt quidem imagines cæræ pleni vel semipleni
 anaglyphi, à *dermi bosse*, ou *de plein relief*, sed non
 inurantur. Audi Philostratum in Narcisso, οὐκ
 τὸ μέραιον ἔχασθη πρὸς ἐμπλάττωσιν, ἀλλ' ἐχρῆται, ἢ
 κερὸν ἀερεστικῆς, *Te quidem adolescentulum non aliqua
 pictura decepit, nec intabuisisti coloribus aut ceris.* Vi-
 ginerius vir doctus ceras inurere nihil aliud esse
 quàm ceras pingere, & imprimere putat sine ve-
 ruculo, quemadmodum macula dicitur inuri: sed
 suprâ ostendimus non modò ceras in ahenis inco-
 qui coloribus, sed præterea in tabulatis nauium,
 & liminibus affixas igne admoto inuri. *Martial.*
lib. 4. epigr. 36.

Quid tibi vis Dipyron qui Phaëtona facis.

Vides Phaëtonem in tabula ceris pictum, & inu-
 stum esse. Athenæus *lib. 5.* vocat ἀνεγκαυστα, in
 qua lineamenta vultus exprimebantur. Vitruuius
lib. 4. cap. 2. Tignorum præcisiones in fronte fixe-
 runt, & eas cærulea depinxerunt. Cera cærulea
 erat quia cæruleis coloribus incocta. Marcianus
lib. 33. tit. 7. de instructo vel instrum. leg. l. 17. Item
 pictoris instrumento legato, cæræ, colores, simi-
 liæque harum rerum legato cedunt, item penicu-
 li, cauteria, & conchæ. Cauteria vocat quibus ce-
 ris pingentes picturam tabularum inurebant. *Oul-*
dus dixit lib. 4. Fast.

Et picta coloribus vstis.

Paulus *lib. 3. sentent. cap. 6.* dixit temperandorum
 colorum vasa. Encaute picturæ genus, à quo mo-
 numenta ciuitatis encauta, & encauteria dicun-
 tur, *l. 9. Cod. de agricolis. ἐγκαυστα, inustor.* Encaustum

est materia inusta ad pingendum apta. Plinius *lib. 35. cap. 11.* Figlinum opus encausto pinxit. Pausaniam non pinxisse tantum encaustica, sed etiam docuisse traditur. *ἐγκαυστικὴ τέχνη.* Interdum ceram non inurebant, sed ut & nos hodie ex ea homines & boues fingebant. Lucianus *in Somnio*, ἀποξέων * κερὸν, ἢ βόας, ἢ ἵππους, ἢ ἰχθῆς διὰ ἀνθρώπων ἀνεπαίσιον. *Radens ceram boues, aut equos aut per Ionem homines fingebam.* Herodianus *lib. 4.* κερὸς πασι, ὅσοι εἰκόνα, *quum imaginem è cera pinxissent.* Plinius *lib. 21. c. 14.* scribit ceram in varios colores pigmentis trahi ad reddendas similitudines. Pictores ex omnibus coloribus cretulam amant, Purpurissum, Gallicè *escarlain*; Indicum, *noir*; Cæruleum, *bleu*; Melinum, *blanc mineral*; Auripigmentum, *jaune*; Apianum, *vert*; Cerussam, *blanc.* κηρογραφία pictura quæ ceris fit. κηρογράφος qui ex cera imagines facit. Athenæus *lib. 13.* κηρογράφος ἔρωτα ὑπόπτερον fingens cera amorem alatum. κηροχρῆμα *ceram liquo.* Vide quid sibi velit Plinius *lib. 35. cap. 12.* Dibutades hominis imaginem gypso è facie ipsa primus omnium expressit, ceramque in eam formam gypsi infusa emendare instituit. Videtur fuisse encausti genus quia ceram liquefactam immisit in formam gypsi. Apuleius, Encausticen oppido exercens se, & duos filios sustentabat. Vitruuius, quod facere ab encauste didicerat. Plinius *lib. 35. cap. 11.* Hoc genus picturæ primus Nicias in usu habuit. Librarium atramentum vulgo dicitur *encre*, in chiostro, encaustum. Nonnulli putant encaustum esse nigrum illud quod fit è fumo picis resinæ, therebinthi, & ceram inuri quæ nigro illo perfunditur. Alij censent nigrum illud esse quo tabulæ

bulæ æræ cælata picturis elegantibus imprimuntur. *les planches de cuivre en taille douce.* Quod nigrum temperatur fæcibus vini rubri, & nucleis mali Persici vstis, aut ebore vsto quod cæteris nigrius est, & hoc nigrum illini planis albis, *ce noir se met seulement en champ blanc.* Romæ multa vestibula & propylæa domuum hoc colore inusta à Polydoro egregio nostri æui pictore visuntur. Sed omnino aliter veteres ceras inurebant. Brissonius putat cauteria esse apud Martianum quibus in encaustica pictura ad colores ceris inurendos utebantur. Sed imagines in cera cauterio & vericulo inurebantur non colores. Perotus existimat tabulas in quibus cera inureretur fuisse sculptas, & exsculptas. Mox cera cum oleo liquefacta inducta supra tabulas, iterumque admotis gallæ carbonibus adusta ad sudorem vsque, postea candelis subigebatur, deinde linteis puris, ut marmoris instar nitescerent. Hæc pictura nec sole nec sale ventisque corrumpitur. Sed alia fuit veteribus ærarum inustio. Encaustum Imperatorum *I. sacri. C. de diuersis reser.* ita factum. Purpuræ seu conchylij sanguis terebatur in puluerem, & decoquebatur, inde refecta materia liquida, & densa scriptioni apta quod dicitur encaustum. Lex, sacri affatus non alio vultu penitus, aut colore, nisi purpurea tantummodo in scriptione lustrentur, scilicet vrbocœni muricis, & triti conchylij ardore lustrentur. Plinius *lib. 35. cap. 11.* dixit encausto pingi, aut in ebore cestro, cum veruculo ignito ebur inureretur. Laza Cyzicena perpetua virgo M. Varronis iuuenta, & penicillo pinxit, & cestro in ebore imagines mulierum maximè, ait Plinius.

De Musuarijs.

CAPVT VIII.

DE musuariis, & opere musiuo res impedita est, & à nemine, quod sciam, adhuc satis expedita. Iosephus Scaliger *ad librum 5. Manihj*, & Casaubonus *ad lib. 1. Suetonij c. 46.* Musiuum opus de pauimento festili, & tessellato exaudiunt. Alij de pictura qua fornices, apsidēs, cameræ, tholi, trulli, testudines templorum, porticum, & Regiarum exornantur. Ego verò musiuum opus de omnibus sigillis, imaginibus, exemplis, quæ ex tessellis, ac scutulis marmoreis, aut ex hyacinthis, vnionibus, carbunculis, & aliis gemmis, lapillisque construuntur, interpretor. Scribit enim Pollio in Tetrico iuniore, Tetricos obtulisse Aureliano ciuicam coronam de Musæo picturam, id est, sigillis, & imagunculis ex vnionibus, smaragdīs, & carbunculis ornaram, & Codinus in Constantinopoli, *ἰσοδμήματα μωσαϊκά*, calceos Imperatorum de musiuo pictos, quod cum essent purpurei, aquila in eis ex gemmis, & vnionibus conflata esset. Phranses enim in excidio Constantinopol. prodit Constantinum Imperat. postremum inter mortuos iacentem agnitum ex calceis in quibus aquila aurea, vel gemmis structa. Satyrus *lib. 4. Græc. Epigram.* de se dicit,

πῶς ἐν λίθῳ ἄλλοθεν ἄλλης

συμπερτὸς ἠρόμῳ ἕκατοντα σάτυρο,

Vide quomodo ex variis lapillis statim Satyrus coagmentatus sum. Apud Procopium in Gothico

leges

leges Theodoric Regis sigilli, quod ex gemmis fictum erat, in excessu eius caput diffluxisse, ventrem, pectus, & brachia in obitu Amalafunthæ filix eius, femora, & pedes dilapsos obeunte Atharnarico. Augustus in Larario sigillum habuit Marcelli nepotis ex lapillis pretiosis factum, quod sæpe exosculabatur. Ea sigilla de musiuo picta erant, Sæpius tamen musua dicuntur de pauimento tessellato, & de crustis marmoreis, quibus parietes, & apsidēs opere vermiculato ad imagines rerum, & animalium ornantur. Sed vt de pauimento primum agamus, Plinij verba hæc sunt *lib. 36. cap. 25.* Pauimenta originem apud Græcos habent, elaborata arte, ratione picturæ, donec lithostrota expulere ea. Vult lateres coctiles variè pictos fuisse ante lithostrota. Glossæ M. S. Domini Catelli Senatoris Tholosani V. Clar. lithostrota pauimenta esse aiunt elaborata arte picture, paruulis crustis ac tesseris tinctis in varios colores. Plinius *lib. 36. cap. 25.* Lithostrota cœptauere sub Sylla paruulis certè crustis. Varro *lib. 3. de R. R.* pauimenta lithostrotis spectanda fuisse ait. Capitolinus in Gordiano, qui instituerat porticum cuius medium lithostroton breuibus columnis altrinfecus positis, & sigillis per pedes mille. In sacris literis apud S. Ioannem lithostroton dicitur iudicij locus, quod Hebræi vocant cubiculum cæsura, quia ex cæsis marmoribus stratam esset. Ita dixit Apuleius, Pauimenta ipsa lapide pretioso cæsim deminuto in varia picture genera discriminantur. Suetonius *lib. 1. c. 46.* Iulium Cæsarem pauimenta festilia tessellata secum in castris semper circumtulisse prodit. Neronis cubacula viatoria vnionibus structa fuisse

B b 5

docet

docet Plinius *lib. 37.* Latini vocarunt Emblemata, & scutulas. Vetus Poëta,

*Quam lepida lexes composita ut tessera omnes,
Arte pavimenti, atque emblemate vermiculato.*

Græci recentiores tessellam μέσση vocarunt. In typico Sabæ, σάβρον αὐτῶν διὰ μέσης. κρηθαρωπίης, *verrunt eam per tessellam purissimam.* Vnde & Codinus in Constantinopoli, *μοσείωμα* dixit. Plinius *lib. 35. cap. 1.* abacos vocat, ut & Vitruvius *lib. 7. c. 3.* Athenæus ἀβάκιον, ἀβακίονος ἐκ παρταίων λίθων συγκείμενος, *abacos ex omni lapidum genere constatos.* Alij ἄψιδες, καὶ ἄψιδος laterculos, vnde ἄψιδολογία, ἄψιδοβουλία, ἄψιδοτέθια, *tessellatum opus,* & χανδροβολίας ἕδος, pavimentum ex granis, & quasi punctis conflatum, cuiusmodi Nemausi in fano Dianæ visitur. Nicetas Choniates πλάνας ῥαίσιον ἔτι γήμενες πολυχρόους, *scutulas guttis versicoloribus distinctas,* vnde & Zonaras in Constantino Magno, *πλακωτὸν ἄρραν, forum tessellis stratum.* Tessellas Anastasius vocat, platinas, & laminas, Palladius in Maio, tabellas & paginas. Pavimentum illud dicitur & asaroton, de quo Plinius *lib. 36. c. 25.* Celeberrimus in hoc genere fuit Sosus, qui Pergami stravit quem vocant asaroton œcon, quoniam aquam purgamenta cœnæ in pavimento, quæque euerri solent veluti relicta fecerat parvis è testulis, tinctisque in varios colores. Mirabilis ibi columba bibens, & aquam umbra capitis infuscans, apricantur aliæ scabentes se in canthari labro. Sidonius asaroticos lapillos nuncupat, de quibus Statius in Tiburino Manlij,

*Calebam nec opinus opes, quum splendor ab alto
Destans, & nudum referentes aëra restæ,*

Monstra

*Monstrare solum, varias ubi picta per artes
Gaudent humus, suberantque novis Asarota figuris.*

Anastasius Biblioth. Platonias vocat in Leone III. Super lilios ex metallis marmoreis Platoniam. In Sixto III. fecit Platoniam in cœmeterio Callisti. Platoniam vocat à platinis, seu tessellis. Recentiores Græci πάπωση, & πάτων indigetant. Codinus in Constantinop. * ἢ πάτων διὰ πικίλων ἢ πολυτελῶν μαρμάρων ἐφώσεν. Item: ἐπίτωσε τὰς αὐτὰς ἀειπάτες διὰ συσκοπίης. Pavimentum variis, & pretiosis marmoribus stravit. Lapide cæsim deminuto pavimentum stravit. Pavimenta autem imaginibus de musuo ornari ostendit Galenus in *exhortatione ad artes*: τὸ ἔδαφθ ἐκ λίθων πολυτελῶν συκείθθ θῶν εἰκόνας ἐξ ἀωθθ τετυπωθῶνας ἔχον, *pavimentum ex lapidibus pretiosis stratum, in quo ex isdem vultibus Deorum expressi.* Artifices proprie dicti Tessellatores, ἄψιδοτέθια. Parietes autem ex tessellis marmoreis de musuo pingi, quibus operiuntur, ostendam, si prius docuero, marmorarios fuisse, & parietum instructores. Cassiodorus *lib. 7. epist. 5.* Quidquid parietum instructor, marmorum sculptor, aris fusor, cæmerum rotator, gypsoplastes, musuarius ignorat. Græci vocant ὀρδοστρώσεις, ὀρδομαρμάρώσεις, ὀρδοστρώτες οἶκους. Parietes igitur vestiti marmoreis crustis testatur Seneca *lib. 2. controu. 1.* In hos ergo exitus varius ille lapis secatur, ut tenui fronte parietes tegat. Idem *epist. 87.* Pauper sibi videtur, ac sordidus, nisi parietes magnis, ac pretiosis orbibus refulserint, nisi Alexandrina marmora Numidicis crustis distincta sint. Vnde Iuuenalis orbem Lacedæmonium interpretari possis, de quo Grammatici inter se rixantur:

Et

Et Lacedaemonium ptyssmate lubricat orbem.

Quamquam & hic orbis in pavimento, vel etiam in Delphica mensa esse potuit. Plinius *lib. 35. cap. 1.* Auro ut parietes toti operiantur, verum & intercaeso marmore vermiculatis, ad effigies rerum, & animantium crustis. Numidicis autem orbibus parietes opertos conijcies ex Statio in *Balneo Hebrusci:*

Sola nitet flauis Nomadum decisa metallis

Purpura, sola cauo Phrygiae quam Synnados antro

Ipse cruentauit maculis lucentibus Atyis.

In Surrentino Pollij:

Vna tarven cunctis procul eminet, vna dietis,

Qua Nomadum lucent flauentia saxa, Thasosque,

Et Chios, & sinectus gaudens spectare Carystos.

Immo & marmora ipsa pinxerunt. Crustas autem, & testas marmorum vermiculatas fuisse ad imagines rerum, & animalium in parietibus, supra ex Plinio docuimus. Nicetas in *Ioanne Commeno:* οἱ ἐν τοῖς τοίχοις διὰ Ἀψιδῶν ἢ χρωμάτων εἰκονιζόμενοι, qui in parietibus per tesseras, & colores exprimentur. Philo de Cain: κατὰ μέρος κοινάματα, ἢ γραφαί, ἢ πινάκια, ἢ λίθων πολυτελέων διατέσεις, αἷς ἢ μόνον τοίχους, ἀλλὰ ἢ τὰ ἐδάφη ποικίλλουσιν. *Albarium opus, & picturae, & tabula, & pretiosorum lapidum dispositiones, quibus non tantum parietes, verum & pavimenta varie distinguunt.* Picta marmora testulis, ac crustis Anastasius Biblioth. vocat marmora imaginata, & marmora in exemplis. In *Leone III.* Ponens in eo fundamenta firmissima in circuitu laminis marmoreis ornauit, & marmoribus in exemplis strauit. *Epist. 67.* Pontificum, quod palatij Rauennatis ciuitatis musua, atque marmora, ceteraque exempla

exempla tam in strato, quam in parietibus sita vobis tribueremus. Nicetas Choniates *lib. 3.* vocat τοῖς ἡματι διὰ Ἀψιδῶν. In *Isacio Angelo:* τὰ διὰ Ἀψιδῶν ποικιλοχρόων ἔκτυπα, *imagines per tessellas versicolores.* Interdum aut purpura, aut Indico parietes depicti sunt. Plinius *lib. 36. cap. 25.* Nunc & purpuris in parietes migrantibus, & India fluuiorum suorum limum, & draconum, & elephantorum, nulla nobilis pictura est. Superest, ut de apsidibus, & cameris dicamus. Quidam volunt, quemadmodum hodie, apsidēs Ecclesiarum, & fornices, ac tholi variis picturis exornantur; ita olim cameras, testudines, fastigia, trullos auro, purpura, encausto, minio Indico pingi solitos, quæ pictura musui diceretur. Quare Statius in *Tiburtino Manlij* dixerit:

———— labor est auri numerare figuras.

Sed bractearij, & inauratores, qui auro fornices illinebant, alij fuere à musuariis; parietes autem, non tantum apsidēs purpura pingebantur, dicente Plinio, nunc purpuris in parietes migrantibus, item encausto, coloribus vstis, minio Indico parietes picti. Vitruuius *lib. 1. cap. 5.* nunc passim toti parietes minio inducuntur. Figlina opera encausto, apud Plinium *lib. 36. cap. 25.* Agrippa figlinum opus encausto pinxit. Qui pingerent Indico, dicti sunt Indicoplastæ, non musuarij; qui coloribus lucem adderent, dicti *μακρωτά;* & coloratores. Sequitur itaque, musuarios fuisse, qui solum, seu stratum, parietes, & apsidēs tesseris, ac scutulis marmoreis ad effigies rerum, & animantium vermicularent. Quare Vitruuius *lib. 1. cap. 7.* dixit: Pulsa deinde ex humo pavimenta in cameras

cameras transiere ex vitro. Sed difertè Procopius *lib. 1. de edific. Iustiniani*: ἐναερωμένῃ δὲ ἡ γραφαὶς ἢ ὀρόφῃ πῦσαι, ἐ πρὸ κήρυξ ἐπιτακέντῃ, καὶ διαχυθέντῃ ἐπιτακέντῃ παρῆσαι, ἀλλ' ἐναρμολοῖσα ψυφίσι λεπταῖς τε, καὶ χρώμασι ὀραϊσιώδους παντοδαπαῖς, αἱ δὲ πᾶσι. ἀλλὰ καὶ ἀσφράγιος ἀπομιμουμένη. *Omne fastigium excultum est picturis, non cera infusa, & diffusa eo loci fixum, sed tessellis minutis in omne genus colores tinctis aptatum, quæ & res alias, & homines imitantur. Id genus musiuvi describitur à Manilio lib. 5.*

Artifices auri faciet, qui mille figuris

Vertere opus possint, caraque acquirere dotem

Materia, & varios lapidum miscere colores.

Sculptem faciet sanctis laquearia templis,

Condentemque novum calum per recta tonantis.

Eodem argumento Iulius Firmicus *lib. 4. cap. 15.* dixit: Braçtearios faciet, musiuarios, pictores. Vbi discrimen statuit inter musiuarios, & pictores. Item: Faciet aurifices, & ex auro vestes pingentes, aut inauratores, aut musiuarios. Symmachus *lib. 6. epist. 49.* In minoribus balneis piscinalem picturis potiùs, quàm musiuo excoli non probauit. Idem *lib. 8. epist. 41.* Musiuum cameris adhiberi ostendit. Nouum, inquit, musiuvi genus reperisti, quod etiam nostra ruditas ornandis cameris tentabit affigere, si vel in tabulis, vel in tegulis exemplum de te præmeditati operis sumpserimus. Theodosius, & Valentinianus A. A. *lib. 10. C.* musiuarios artifices commemorant. Sæpè braçtearij cum musiuariis coniungebantur. Petrus de Natalibus basilicam antiquo musiuvi, & auri opere exstructam scribit. Anastasius in *Leone IV.* oraculum pulcris marmoribus circumdans, apsidam eius

eius ex musiuo decorauit, aureo superinducto colore. Idem in *Leone III.* Edificauit Ecclesiam cum apside amplissima, & cacumina magnifica de musiuo. Ibidem: Fecit in triclinio maiori miræ pulcritudinis decoratam apsidam, de musiuo ornata. In *Hilario* dixit ornare ex musiuo, depingere musiuo. In *Benedicto III.* pictura musiuvi decorare. In *Zacharia*: musiuo, & pictura ornare. Quod autem Spartianus ait: In Commodianis hortis in porticu curua, Pescenninum de musiuo pictum inter Commodi amicissimos, Ifidis sacra ferentem, existimo musiuum illud non in camera fastigio, sed in pãriete expressum, vt facilè in oculos incurreret. Gregorius Turonensis, & Aemoinus Monachus musiuvi mentionem sæpe faciunt. Coronæ Hetruscæ auro illinebantur, quales fuere deducentium tenfas, apud Tertullianum *lib. de corona militis.* Locus Varonis, quem supra notauimus *lib. 3. de re rust.* sic habet: Quum villas haberet opere rectorio, & intestino, ac pauimentis, nobilibusque lithostrotis spectandas. Tertullianus *lib. de corona militis*: Præferuntur etiam Hetruscæ. Hoc vocabulum est coronarum, quas gemmis, & foliis ex auro quercinis ob Iouem insignes, ad deducendas tenfas cum palmatis togis sumunt. Plinius *lib. 33. cap. 1.* Corona triumphantis ex auro Hetrusca sustinebatur à tèrgo. Apud Plinium *lib. 37. cap. 2.* Pompeius in triumpho Pontico transtulit coronas ex margaritis triginta tres, musiuum ex margaritis, in cuius fastigio horologium erat. Imago Cn. Pompeij è margaritis Regio honore grata. Sed vt ad pauimenta redeamus, Cicero *pro domo sua*, dixit porticum suam fuisse pauimentatam,

catam, λιθόφωνον, vt loquitur Eustathius *Odyss.* 10. quia ἡ λιθό, ἢ ὁ λιθό de lapide pretioso dicitur. Athenæus *lib. 5.* abacos vocat tessellas sectiles, emblemata, insertas. πάντα ἢ πάντα δέπιδον εἶχεν ἐν ἀκαίσικοις συλαίμβρον ἐκ παντοίων λίθων. ἢ μόνον ἐπὶ σαριδόθ ὁ ἀκαίσι ἀκάκιον, ἀλλ' ἰδὲ, ἢ ἐπὶ λίθων ὁμοιοχημένων ξελίνοις ἀκαίσι. Hac omnia pauimentum habuit in tessellis sectilibus compositum, ex lapillis omnis generis. Non modò de tabulâ dicitur abacus, sed etiam de lapillis, qui sint similes abacis ligneis. μισίωμα est variegare, μισίωμα opus varium, & musium, μισίωμα, μισίωμα. Inde vox, amuffiratum opus, ad amuffim politum, & amuffis ipsa à Musis dicta. Barbaricarij ea opera factitarunt. Lucretius *lib. 2. de Phrygionib.*

Iam tibi barbaricæ vestes.

Horatius:

Iactâre barbarica Cybeles antiſtite buxo.

Virgilius:

Barbarico postes auro, spoliisque relucet.

Glossæ Ifidori, Barbarica dicta omnia subtiliter ornata. Vitruuius *lib. 7. cap. 1.* Pauimentum si tessellis structum erit, vt omnes angulos habeant æquales, nullibique à fricatura extantes: Earum enim vsus retinebant tum modicæ fortunæ viti, deinde quadris, seu scutulâ adiecere scutulâ, & orbes, seu specula, & δέλτωπα, id est, *segmenta triquetra, & fauos*, id est, sexangula. Plinius *lib. 35. cap. 1.* Neronis tempore inuentum maculas, quæ non essent in crustis, inferendo vnitatem variare, vt ouatus esset Numidicus, vt purpura distingueretur Synnadicus, (natura ruber) qualiter illis nasci optarent deliciæ. Scaliger ouatum intelligit marmor ouali forma pauimento inclusum.

Malim

Malim ouatum lutei, seu vitelli oui colore. Perſius aurum ouatum triumphorum, & ouationum dixit:

Auro quod ouato perducis facies.

Ifidorus: Numidicum marmor Numidia mittit, ad cutim fucum dimittit croco similem, (vel succum.) Philostratus in *Apollonio lib. 2. cap. 11.* τὸ ἢ ἰδὲ αὐτὸ μαργαρίπιδον συλαίσι ξυμβολικὸν ἔργον, pauimentum ipsum è margaritis constat insertis. Plinius, Vermiculatas ad effigies rerum, & animalium crustas. Vermiculus est scalpellum, seu veruculum sculptorum. Gloss. ἀκαίσικοι, *vermiculus, subula*, vt Suidas, & Etymologicum. Vermiculatus, id est, sculptus. Gloss. χερσροβολίας ἰδαφο. Nicetas, *πρώμα α διὰ ἡφιδων*, effigies ex tessellis. Apud Athenæum *lib. 5.* In pauimento Hieronis descripta Ilias. πάντα ἢ πάντα δέπιδον εἶχεν ἐν ἀκαίσικοις συλαίμβρον, ἐκ πάντων λίθων, ἐν οἷς κατὰσπιδασμίδι πᾶς ὁ περὶ τῶν ἰλιάδων μῦθος. Ista omnia solum habuit ex tessellis omnis generis lapidum, in quibus fabula omnes Iliadis expresse. Galenus in exhortatione ad artes: τὸ δ' ἰδαφο ἐκ λίθων πολυτελῶν συλαίσι δῖων εἰκόνας εἶχεν ἐξ αὐτῶν διατετυπωμένας, pauimentum sicutum lapillis pretiosis, ex quibus Deorum imagines expressa. Procopius *lib. 1. de adific. Iustinian.*

ἐυχρωθεῖσαι ἡφισι λεπταῖς, ἢ χρώμασι ὡρασιμῶν πωτοδουπῶν, αἱ δὴ τ' ἄλλα ἢ ἀνδρώπων ὑπομῶν. Colorata testis tenuibus, quæ ornata erant coloribus omnis generis, quæ & homines, & res alias imitantur. Plinius: Non placet iam abaci, vt spatia montis in cubiculo delitentia, cœpimus & lapidum pingere, hoc Claudij principatu inuentum. Seneca *epist. 80. 86.* Illis vndique operosa, & in picturæ

C c

modum

modum variata circumlitio prætexitur. Gellius *lib. 17. cap. 4.* P. Mimus emblemata vertit *insertam.* Diximus supra ex Plinio, Pompeij imaginem fuisse ex gemmis. *Lib. 37. cap. 2.* Margaritis, Magne, tam prodiga re, & fœminis reperta, fieri tuos vultus? sic te pretiosum videri. Sed ad pauimenta redeamus. Platonix dicuntur pauimenta tessellata, Græci *πλακωτά* vocant, *πλαξ crusta.* Anastasius: Sixtus III. Platonias porphyreticas posuit. Apud Sidonium *lib. 2. epist. 10.* bracteatum lacunar dicitur bracteis auri opertum:

Inius lux micat, atque bracteatum

Sol sic sollicitatur ad lacunar,

Fuluo ut concolor erret in metallo.

Musium describit ibidem;

Distinctum vario nitore marmor

Percurrit cameram, solum, fenestras,

Ac sub versicoloribus figuris,

Vernans herbida crusta saphyratos

Flectit per prasinum vitrum lapillos, &c.

Et campum medium procul locatas

Vestit saxea styla per columnas.

Eusebius *lib. 4. de vita Constantini,* de basilica sanctorum Petri & Pauli, *λίθων ποικιλίας ἀπάντων ἐξασφάλοντά τῶν ἐπιπέδων, εἰς αὐτὸν ὄρθρον ἐξεδάφους πλακώσας, templum omnis generis lapillorum varietate fulgurans effecit à solo ad summum fastigium tessellis, & senilis exornans.* Constantinus Manasses de Iustiniani opere:

ἢ μέγαν εἶκον ἢ λαμπρὸν ἢ ἐν τοῖς ἀνακτόροις,

ἤστυον πυραυγῆμασι ἡφιδὼν κατωρῆσας τῆς τοίχης,

ἢ τὸ δάπεδον μαρμάρῳ καλλιχρῆσιν.

Magnum domum splendidam in palatio illustrans, au-

rearum

rearum testularum splendoribus parietes, & pavementum marmoribus auro vinctis. Paulinus:

Rident inscriptum camera cristante lacunar.

Aristeas in *Histor. LXX. Interpretū,* ait Ptolemæum Regem mensam è solido auro ad usum templi faciendam curasse, in qua coronula ex lapillis, & gemmis omni fructuum genere contexta, vt in ipsis coronæ vis colligatas vuas, spicas, palmulas, mala, oleas, rosas videres; in quibus nexi auro lapides, qui colore, specieque fructus quosque redderent. Carbunculus lapis in circuitu palmi vnus extendebatur, ex quo hedera assurgit, quæ florido acantho innexa viti implicatur, quæ cum vnâ pendentibus vndique racemis ad summum vsque circumambit, vt leui aura frondium crepitum exaudias, referentibus singulis verarum imagines rerum. Supra crateres Meander fluminis vnus cubiti altitudine ambit, lapidum varietate, & pulcritudine cuncta implicans. Apponam hîc locum alium de musiuo opere ex Iacobi Pinti *lib. 3. tit. 4.* de Christo crucifixo, quem mihi indicauit Baltazar de Bus Societatis *I E S V* Presbyter, vir doctus, & educumati iudicij. Iacobus igitur Pintus scribit, in Sardinia in Turriano templo nuper effosso repertum musiu operis vermiculati pulcherrimum, & quatuor monumenta, Gaudentij, Luxorij, Iustini, atque Florentij, Episcoporum, cum suis epitaphiis, ex ipso eodem musiuo opere tessellato appictis, floribusque, vasis, & auibis eiusdem operis speciosissimè intertextis. Sub altari confessionis subterraneo arcus insignis repertus est operis musiu, longus decem palmos, & quatuor latus, semicircularis, omnigenis floribus,

ribus, rosis, aibus intertextus, cuius pauimentum lithostrotum musui operis tessellatum. Erant & picturæ crucis, agnorum, columbarum, iconicæ operis musui vermiculati. In ipso conditorij medio elegans iuuenis species ad viuum efficta eiusdem musui operis, cum agno humeris imposito. Idem Baltazar Buz mihi amicissimus indicauit locum ex t. 2. Villapandi explanat. *part. 2. in Ezech. cap. 40. lib. 3. cap. 23.* ad hæc verba: Et pauimentum stratum lapide in atrio per circuitum. Hebraicè, *Ve rispha ghasui lachaser sabib sabib*, id est, & pauimentum factum atrio circumcirca. Vox *rispha* pauimentum significat ignitis carbonibus, vel lapidibus stratum; *rispha* ignitum carbonem, *Isai. 6.* Sed *lib. 1. Esther, rispha* significat pauimentum lapide stratum. LXX. *λίδοστροτον*, pauimentum smaragdino, & Pario lapide stratum. Rabbi Dauid: Notum est, inquit, quod sit pauimentum porphyreticum, & byssinum. Variabant pauimentum lapidibus. Apud Plinium *lib. 37. cap. 5.* Iuba, ait, smaragdum, qui dicitur *Colos*, in Arabia ædificiis includi. Et apud eundem Theophrastus ait, à Rege Babylonio missum smaragdum muneri Regi Ægypti, longum quatuor cubitos, latum in vna parte quatuor cubitos, in alia duos. 1. *Paralipomen. 29.* Dauid ait: Ego præparauì impensas domus Domini, aurum, lapides onychinos, & quasi stibinos, & diuerforum colorum, omnémque pretiosum lapidem, & marmor Parium. Hebræa sic vertit Regius codex, lapides onychis, & impletionum, lapides fuci, & variegationis. Nihil magnificentius in opere musuo cerni potest, quam quod visitur hodièque Constantinopoli in templo

templo Sophia, Romæ in æde S. Pauli, S. Agnetis, S. Cæcilie, & in æde S. Mariæ maioris in sacellis, quæ Sixtus V. & Paulus V. Pontifices exstruxerunt. Sed nihil admirabilius, quam quod hodie visitur Florentiæ in æde S. Laurentij, in sacello subterraneo gentis Mediceæ. Quod supra posui ex Procopio *lib. adific. Iustiniani*, paulò plenius adscribam. Fastigium, inquit, picturis expolitum est ex tenuibus lapillis. Imitantur cum alia tum homines. Qualis autem pictura sit, indicabo. Pugna est, & bellum, diripiuntur multæ vrbes, hinc Italiæ, inde Libyæ. Vincit Iustinianus. Accedit ad Regem dux integrum habens exercitum, tradit spolia, Reges, & regna. Stant in medio Rex & Regina, lætis similes, & ob victoriam ferias agentibus. Vandalorum, & Gotthorum Reges adueniunt, victi, & captiui, circumstat Romanorum Senatus, omnes ferias agentes. Hoc lapilli hilari planè, & florida facie ostentant. Vide eodem loci cætera.

De Pictoribus & Statuarijs claris.

CAPVT IX.

Picturam, cælaturam, statuariam ab infima antiquitate repeti posse ostendi, quum Seruch Abrahami auus statuarius & *αιδριατροπιδς* fuerit. Horatius Parrhasij statuarij, & Scopæ pictoris meminit *lib. 4. Ode 8.*

— *Diuite me scilicet arium
Quas aut Parrhasius protulit, aut Scopas,*

*Hic saxo, liquidis ille coloribus**Sollers nunc hominem ponere, nunc Deum.*

Idem per marmora intelligit statuas,

*Non incisa notis marmora publicis**Per qua spiritus, & vita redit bonis**Post mortem Ducibus.*

Memnon fuit antiquissimus in Ægypto pictor, & statuarius. Vide Diodorum Siculum *lib. 2.* de Simandij Regis Ægypti sepulcro, cuius ambitus milliari vnum amplexus est. Eius sepulcri porta fuit è lapide Porphyretico tantæ magnitudinis, vt duo iugera longa esset, alta 40. cubitos. In eo ingredientibus occurrebat lapideum peristylum quadratum cuius singula latera 4. iugerum essent. Pro columnis animalia erant sita, monolitha, 16. cubitorum. Erat & alter aditus, & porta superiori similis sed sculptura vberiori. In ingressu statuarum tres erant ingentes vnius lapidis Memnonis opus. Harum vna sedens cuius pedis mensura 7. excedat cubitos, ceteras Ægypti statuas magnitudine superabat. In tanta mole neque fissura, neque macula fuit. Erat & aliud signum matris vno lapide, cubitorum 20. habens supra caput reginas tres. Post hanc portam & aliud erat peristylon nobilius superiore sculpturis variis, in quibus bellum erat contra Bactrianos. Prima pars muri obsidionem vrbs sculptam continebat. Secundus paries sculptus erat captiuus absque viro, id est, excisis, & sine manibus. Tertium latus sculpturis variis, picturisque decoris Regis sacrificia, triumphumque deuictis hostibus continebat. In medio peristylo statuarum duæ iacebant ingentes ex vnico lapide cubitorum 7. & 20. dehinc ambulatio domibus plena,

na, in quibus diuersa epularum genera. Sculptus deinde eminentis ceteris Rex variis coloribus, erant deinceps Ægypti Deorum omnium imagines. Sequatur bibliotheca in qua inscriptum, *Animi medicamentum*, postquam domus erat in qua 20. lectisternia Iouis & Iunonis. Ibi picta animalia sacris apta. Circumibat monumentum aureus circulus in quo descripti erant per singulos cubitos dies, anni, astrorum motus, & occasus. Hic circulus à Cambyse sublatus. Olympiade 18. qua Romulus interit, Candaules Rex Lydiæ, Bularchi pictoris statuam in qua erat Magnetum prælium auro rependerit. At Bularcho longè antiquiores fuere ij qui monochromata pinxerunt, Hygieon, Dinius, Charmas, & qui primus in pictura marem, foeminamque discreuit Eumarus Atheniensis, figuras omnes imitari ausus, quique inuenta eius excoluit Cimon Cleonæus. Hic cataloga inuenit, hoc est, obliquas imagines, & variè formare vultus, respicientes, suspicientes, despicientes, articulis quoque membra distinxit, venas protulit, præterque in veste & rugas, & sinus inuenit. Panæus quidem frater Phidiæ etiam prælium Atheniensium aduersus Persas apud Marathona factum pinxit. Adeo iam colorum vsus percrebuerat, adeoque ars perfecta erat, vt in eo prælio iconicos Duces pinxisse tradatur. De Apelle, Mentore, & Myo Propertius *lib. 3.*

*In Veneris tabula summam sibi ponit Apelles,**Parrhasius parta vindicat arte locum.**Argumenta magis sunt Mentoris addita forme.**At Myos exiguum flectit acanthus iter.**Phidiacus signo se Iuppiter ornat eburno.*

*Praxitelem propria vindicat arte lapis.**Gloria Lysippo est animosa effingere signa,**Exactis Calamis se mihi iactat equis.*

Lysippus Tarenti Colossium fecit 40. cubitorum.

Staius de equo

— *Quem tradere es ausus**Pelleo Lysippe duci.*

De Myrone Ouidius lib. 3. de Ponto,

Ut similis vera vacca Myronis opus.

Calamidis statuarij quadrigæ, bigæque laudantur, qui 24. equos semper sine æmulo expressit. Parthasius primus symmetriam picturæ dedit. Mys claruit argento cælando, cuius opera Rhodi Sylenus, Cupido, Scyphi. Marrialis,

Quis labor in phiala? docti Myos, anne Myronis.

Tatianus ad Græcos multos nobiles statuarios, & pictores commemorat qui scorta pinxerunt, aut certe fœminas, *αεξιλλαν μὲ λισσιπποῦ ἐχαλκέρησεν, ποικίλων λεαρχίδα μινίστρατον*. Lysippus Praxillam ære finxit, poëtriam Learchidem Menestratus, Silanion Sapphonem, Naucides Erinnam Lesbiam, Boiscus Myrtidem, Cephisodotus Myronem Byzantium, Gomphus Praxigoridem, Amphistratus Clitonem, Eutycrates, & Cephisodotus Anytem, Niceratus Telefillam, Aristodotus Mystidem, Eutycrates Mnesiarchidem Ephesiam, Silanion Corinnam, Eutycrates Talarchidem Argiuam. Phrynem meretricem Praxiteles, & Herodotus statuarij fecerunt, Niceratus Atheniensis Glaucipen, quæ elephantum pepererat, Pantheuchidem gravidam Eutycrates, Besantidem Pæonum reginam quod infantem nigrum peperisset Dinomenes, Europam tauro impositam Pythagoras statuarius.

Buculam

Buculam Meco, & victoriam superimposuit ob Europam à Ioue raptam. Glyceram scortum, & Argiuam psaltriam Herodotus Olynthius, Bryaxis Paliphaëm, Lysistratus Menalippen, Polystratus Phalarim, cui Perillus taurum æneum adornauit, Pythagoras Polynicen, & Etheoclem, Periclymenus mulierculam quæ vno partu 30. fœtus ediderat, Andron Harmoniam Cadmi uxorem, Aristodemus Æsopum, Callistratus Euanthem, Calliades Neæram, Turnus Laidem, Philon Hephæstionem, Leochares Ganymedem, Praxiteles Spitu-menem fœminam contaminatam, quæ omnia simulacra Romæ se Tatianus vidisse ait. Ouidius de Apelle, & Calamide lib. 4. de Ponto,

*Ut Venus artificis labor est & gloria Coi,**Equoreo madidas quæ premit imbres comas,**Vendicat ut Calamis laudem quos fecit equorum.*

Plato lib. 3. Politic. *πολύγνωστοῦ ὁ ἄγλαοφώνου, ἀδριαντοποιοῦ, δαίδαλου ὁ μετίωνου, ἰπειδὸς παροπαδῆ, δεύδωρ ὁ σάμου, Polygnotus Aglaophonis filius statuarius, Dadalus Metionis, Epeus Panopæus, Theodorus Samius. Clemens Alexandrinus in Protreptico, φειδίας ἐπὶ δευτέρῳ τῷ διδασκάλῳ ἐλυμπίῃ ἐπιγράψας, πανταρχὸς καλός. Phidias in digito Iouis olympici inscripsit, Pantarces pulcher. Erant qui mores parum exprimerent, alij qui optimè, inter quos Polygnotus. Aristoteles, cap. 6. lib. de Poët. οἷον ἢ τῆς γραφῶν Ζεύξιος πρὸς πολύγνωστον πίπτονδεν. ὁ μὲν γὰρ πολύγνωστοῦ ἀγαθὸς ἰσογράφοῦ, ἢ δὲ Ζεύξιδος γραφὴ ἴσῃν ἔχει ἡδύ. Plane ut inter pictores Zeuxis à Polygnoto differebat, Polygnotus enim mores hominum belle exprimebat, contra Zeuxidis pictura moribus omnino caret. Athenis Hermae ad formam Alcibiadis erant expressi, Praxiteles*

C c s

teles

teles os Veneris Gnidia ex ore Gratinæ meretricis duxit. Phryne Thespiaca omnium sui æui fœminarum speciosissima vbique in Græcia pro Venere stetit, ait Arnobius *lib. 6.* ἀφροδίτην γυμνὴν ἔχει οἱ ἀφροδίτητοιοὶ, ἔχει οἱ ἀγαλματογυλφοὶ κατὰ συνήθειαν, ἔχει ἔτι καὶ χρωστικὰ καλῶς. Venerem nudam statuarij, & sculptores sine amico in publico exponunt, ait Theodoret. Ante Eupompum Sicyonium duo genera picturæ fuere, Atticum, seu Elladicum, & Ionicum, seu Asiaticum. Eupompi tanta auctoritas fuit vt Sicyonium addiderit, quia Sicyonius erat. Pamphili qui præceptor Apellis fuit auctoritate effectum est in tota Græcia vt pueri ingenui ante omnia Diagraphicen, hoc est, picturam in buxo docerentur, recipereturque ea ars in primum gradum liberalium, ait Plinius. Vetitum ne seruitia picturam docerentur. Primus Polygnorus Thasius ante nonagesimam Olympiadem mulieres lucida veste pinxit, capita earum mitris verticoloribus operuit, os adaperire instituit, dentes ostendere, vultum ab antiquo rigore variare. Hic & Athenis porticum, quæ Poicile vocatur, gratuito pinxit, cum partem eius Mycon mercede pingeret; quare Amphictyones, quod est publicum Græciæ concilium, hospitia ei gratuita decrevere. Nonagesimatertia Olympiade Apollodorus Atheniensis primus species exprimere instituit, primusque gloriam penicillo iure contulit. Neque ante eum tabula vilius ostenditur quæ teneat oculos. Is opes tantas acquisiuit, vt in ostentatione earum olympiæ aureis literis in palliorum tesseris intextum nomen suum ostentaret. Fecit Penelope in qua pinxisse mores videtur. Picturas illas

vocant

vocant Ethicas. Pinxit & aethletam, adeoque sibi in illo placuit vt versum scriberet, ex eo inuisurum aliquem facilius quam imitaturum. Plutarchus hoc dictum tribuit Apollodoro Atheniensi, non Zeuxidi. Parrhasius primus symmetriam picturæ dedit, primus argutias vultus, elegantiam capilli, venustatem oris, in lincis extremis palmam adeptus est.

De picturis honestis, ac turpibus.

CAPVT X.

THEBIS honestæ tantum picturæ fuere, in eos animaduersum, qui turpia pingerent. Fabij pictoris filia pudicitia studio virum nunquam pinxit, cætera graphicè expressit. Fuere alij pictores ῥωμαεγράφοι, inter quos Pyreicus, apud Plinium *lib. 35. cap. 10.* & Arcellius. Romæ πορογράφοι, de quibus conqueritur Clemens in *Protreptico*, πνακίαις ποὶ καταγράφοις μετριάτερον ἀνακεκλιμένοις πορογραφικότες, ἀσελγείαις τὸς θαλάμους κακοσμήσαντες. *Tabellis pictis in sublimi positis atteni lascinia thalamos ornant.* Aliæ vobis sunt imagines, panisci, puellæ nudæ, satyri ebrij, & partes illæ arrectæ pictura nudatæ, aut schemata, & figuræ Philænidis. ἡ ἄλλα ἰσοῦ εἰκόνες παντοίοις πνεύμασι, ἔχει καὶ κόραι, ἔχει σὺν περὶ μὲνδροντες, ἔχει μωρίων ἐν τάσσει ἔχει γραφαὶς ἀπογυμνήθων. ἔχει ἀφροδίτην τὰ φιλαίνιδος σχήματα. ἀποβρίθωντες ἔχει πτω αἰδῶ, ἔχει ἔφορον οἶκον τὸς ἑστὸς δακτύλων ἔχει ἀφροδίτην τὸς παρρησιασῶν. Abiecto pudore, & metu domi demonum libidines depingunt, & in lecto iacentes inter ipsos amplexus

44 *De Pictura, & Statuaria,*

in Venerem nudam in ipso concubitu vincitam respiciunt, & in palis annulorum auem amatoriam Ledam circumuolitantem exsculpunt. Parrhasius pinxit minoribus tabulis libidines, eo genere petulantis ioci se reficiens.

De picturis natiuis, & veluti viuis.

C A P V T X I.

HAbuit scena ludis Claudij Pulchri, magnam admirationem picturæ, cum ad regularum similitudinem corui decepti imagine aduolarent. Cum Zeuxis detulisset uas pictas tanto successu, ut in scenam aues aduolarent, Parrhasius detulit linteum pictum tam subtili opere, ut Zeuxis alitum indicio tumens, flagitaret tandem remoto linteo ostenderet picturam, atque intellecto errore concederet palmam; quoniam ipse aues fefelleret, Parrhasius se artificem. Fertur & postea Zeuxis puerum uas ferentem pinxisse, ad quas cum aduolassent aues, iratus operi, dixit: Uas bene pinxi, puerum malè, quem aues timere debuerant. Apelles imagines adeò similitudinis indiscretæ pinxit, ut quidam ex facie hominum adiuuinans, quos *Metoscopos* vocant, ex iis dixerit aut futuræ mortis annos, aut præteritæ vitæ. Ita lege postremum hoc verbum, quod deest, apud *Plinium lib. 35. cap. 10.* Omnia Apellis opera quatuor coloribus facta. Is cum in certamine pinxisset equum, ambitu æmulos præualere sentiens, singulorum picturas inductis equis ostendit. *Apel-*
lis

Lib. I. Cap. XII. 45

lis tantum equo adhinuere. Is absoluta opera atramento illinebat ita tenui, ut idipsum repercussu claritates oculorum excitaret, custodiretque à puluere, & fordibus, ad manum intuenti demum appareret. Sed & cum ratione magna, ne colorum claritas oculorum aciem offenderet, veluti per lapidem specularem intuentibus è longinquo, & eadem res nimis floridis coloribus austeritatem occultare daret. Æqualis eius fuit Aristides Thebanus. Is omnium primus animum pinxit, & sensus omnes expressit, quos Græci vocant *Eisbe*. Ostendi supra, Socrati deberi, quod mores exprimerentur.

De pictis vestibus, & textilibus.

C A P V T X I I.

Pingunt vestes in Ægypto, inter pauca mirabili genere, candida vela postquam attriuere illinentes non coloribus, sed colorem sorbentibus medicamentis. Hoc cum fecere, non apparet in velis, sed in cortinam pigmenti feruentis merfa, post momentum extrahuntur picta. Mirumque, cum sit vnus in cortina colos, ex illo alius, atque alius fit in veste accipientis medicamenti qualitate mutatus. Nec postea ablui potest, ita cortina non dubie confusura colores, si pictos acciperet, digerit eos ex vno, vel, ut alij legunt, ex vino, malè meo anjmo; pingitque, dum coquit. Et adustæ vestes firmiores fiunt, quam si non vrerentur. Tunicas pingi iam olim Romæ solitas ostendunt

46 *De Pictura, & Statuaria,*
dunt tunicae pictae, & palmatae, quas à Thuscis
Dionysius Halycarnassensius petitas esse vult. Item
belluatae Babylonicae acue pictae, & plumaciae, de
quibus diximus libro de veste Pontificum. Cicero
lib. 6. in Verrem, Nulla pictura neque in tabula,
neque textili. Apud Nonium Varro, quid sit
bene pictum à plumario, aut textore in puluina-
ribus plagis.

De Penicillo, & caestro.

CAPVT XIII.

Cestrum proprie veruculum est, quo cauatur
ebur. Pollux pro stimulo, & stylo ponit. Qui-
dam caestrum veruculum ignitum esse volunt, à
καίω, quasi *καύσπον*. Caeterum veteres pinxere aut
cera, aut penicillo, aut veruculo, seu caestro, in
ebore. Penicillum Martialis vocat arundinem, *lib. 9.*

Nomen Acidalia meruit quod arundine pingi.

Plinius *lib. 35. cap. 10.* Absterferat Protophenes fax-
pius, mutaueratque penicillum, iratus arti spon-
giam impegit inuiso loco tabulae. Plutarchus de
fortuna: ἡ ἀπόγρον χαμαίων ἀνέπλων. Penicillus fit
ex caudarum extremis, dicitur à penc. Plinius:
Arreptoque penicillo lineam ex colore duxit sum-
mae tenuitatis per tabulam. Quintilianus *lib. 2.*
cap. 21. Caelator caelum, pictor peniculum. Tabulae
proprie sunt pictorum, signa sculptorum, qui
vtuntur scalpello, scalpro, caelo, vulgò *burin*. Ci-
cero *lib. 7. epist.* Signa, tabulae, *καταξοφορ*. Sacer-
dos Mineruae dictus Trapezophorus. Fuit signum
dictum

Lib. I. Cap. XIV. & XV. 47
dictum Trapezophorum. Apollodorus Athenien-
sis primus gloriam penicillo iure contulit, ait
Plinius.

De Pergula.

CAPVT XII.

Pergula est proiecti, seu maniani genus in pu-
blicum spectans, ubi pictores opera sua expo-
nebant. Apelles opera perfecta proponebat in
pergula, auctore Plinio *lib. 25. cap. 10.* Lucillius:

Pergula pictorum, veri nihil, omnia ficta.

Alia pergula straminea fuit, alia aedificiorum. Qui-
dam mulctatus est, quod cum corona rosacea ex
pergula sua in forum respexisset, ait Plinius.

De Pinacotheca, & tablino.

CAPVT XV.

Pinacotheca dicta, in qua tabulas pictas repo-
nebant. Plinius *lib. 35. cap. 2.* Pinacothecas
veteribus tabulis consuunt, forte construunt. *Ibi-*
dem: Tablina codicibus implebantur, & monu-
mentis rerum in magistratu gestarum. Cicero *lib.*
3. de natura Deorum: Tabularium. Apuleius *ult.*
Florido: Perpulcra tablina. Festus: Tablinum pro-
ximè atrium locus dicitur ob tabulas rationum.

De Machinis, Ocribante, Cinnabo.

CAPVT XVI.

ΟΚείβαντα Suidas esse ait οὐλίω ἰδίως πάντων ἢ λέγοντων τὰ παλαιὰ ἰκόνια ἐφ' οἷς διατυπῶσι τὰς εἰκόνας, *Tabernaculum*, seu *pulpitum oratorum omnium*. Item: *Compacta tabulata*, seu *pegmata, pictorum, aut fictorum*, in quibus imagines effingunt. Pollux lib. 7. ἐφ' ἧ ἡ αἰ πίνακας ἐρίδων ὅταν γράφωσι ξύλον ἔτι τελοκελῆς ἢ λέγεται οὐρίβας τε, ἢ καλύβας. Ocribas, aut calybas dicitur lignum tripes, in quo tabulæ fulciuntur, cum pinguntur; Latini vocarunt *Machinas*. Plinius lib. 35. cap. 10. Amulius semper in machinis. Canabi ligna erant, circa quæ primùm fictores ceram ponebant. κίναβοι τὰ ξύλα περὶ ἃ τὸ πρῶτον οἱ πλασται ἢ κηρὸν πλάσσει. Hefychius: κίναβος ἢ κηρὸς ἢ ξύλον ὁ ἀνδριαντοποιῶν, *Canabia cera*, quæ uiuuntur *statuarij*. Suidas: κίναβος εἶδωλον πρῶτον ἢ οἱ πλασται ἢ ζωγράφοι βλέποντες διαπίδων ἢ πλάπτοντες ἢ γράφοντες. *Cinnabius est idolum*, in quod pictores, & fictores intuentes se disprunt ad opus. Hefychius: κίναβος τραπεζῶν βάσις, ἢ ὑποδέματα, ἢ τελοκελῆς τραπεζῶν, *cillibas mensarum fulcrum*, & *tripedes mensæ*. τελοκελῆ τινὰ σκευάσματα, ἐφ' ὧν ἄπιδόσσι τὰς ἀσπίδας, *tripedes machinae*, & *mensæ*, in quibus ponunt *chryseos*. Tertullianus in *Apologet*. Quod simulacrum non prius argilla deformat cruci, & stipiti superstructa. In patibulo primùm corpus Dei vestri dedicatur. Patibulum vocat οὐρίβαντα; & machinam passis brachiis, in qua Deorum simulacra fingebantur. Plato in *Sophista*, duo genera μιμητικῆς, imitantis

artia

artē ponit, εἰκαστικῆς ἢ φανταστικῆς, eam quæ formas reddit, & aliam quæ phantasmata. Icasticen ὁπότεν καὶ τὰς τῶ ζωγράμῳ ἢ συμμετείας (τύπος) τις ἐν μήκει, ἢ βάθει, καὶ πλάτει, καὶ ὡς τῶτοις ἐτι χρώματα ἀποδίδῃς τὰ προσήκοντα ἐξ ἑσῶς τῶ ἢ μιμηματῶ ἡύεσιν ἀπεργάσῃ). Cum aliquis ad proportionem *exemplaris* (addidi τύπος, quia deesse videtur) in *longitudine, profunditate, latitudine, & colores reddens* que ad singulos pertinent effecerit *generationem imitanti*. Fantasticen vocat, quando non secundum quod est, sed secundum quod animo concipit, licet à vero aberret, imaginem effingit.

De pictura ex Polluce.

CAPVT XVII.

Pictor dicitur γραφῆς γραφικὸς, ait Pollux lib. 7. cap. 28. ζωγράφειν, ζωῶν ποιεῖν, est ars imitans animalia, τέχνη ζωῶν μιμητικῆς, ζωῶν ποιητικῆς, ὁμοιωτικῆς. Pictura σκιαγραφία, Penicillus γραφῆς, ὑπογραφῆς. tabulæ πίνακες, πνακία, cera, medicamenta, colores ἄνθη, flores, κηρὸν πήξασθαι, ceram fundere, miscere, σκιάν ὑποτυπώσασθαι adumbrare, ἀποχρῶσθαι colorare. Colores ὄρεον, purpura, πρῶσιθον viride, κροκοίνης, croceum, cæruleum, fuscum κίναβος, cinnabasi, rubrum, flauum, fuscum, φλογόλακον, ἢ ἀκίναβον. Theophrastes lib. de *Lapidibus*, κίναβος τὸ μὲν αὐτοφῆς, τὸ δ' ἕτερον ἔργασίαν. αὐτοφῆς τὸ περὶ ἰσθμῶν σκληρὸν σφόδρα ἢ λιθῶδες. rubicundum est.

De Imaginibus, & Simulacris.

CAPVT XVIII.

Imagines à Græcis dicuntur ἰδρύματα, εἰρήματα, λείψαλα, ἀγάλματα, ἀνδριάντες, βρετας ἀπὸ τῆς βρετῆς, εἰκὼν, εἰδωλα, σήλα. Signa, sigilla, sigillaria, simulacra, statuae, imagines, forma, species. Theodoret. in Aporia, & Georgius Monachus, τὸ εἶδωλον ἰδρυμάτων ὑπὸ τῆς ἰδρύσεως ἔχει Idolum nullum suppositum habet, vt chimera, τὸ δ' ομοιωμὴ πρὸς ἑστὶν ἰδρυμα, ἡ ἀπεικασμα, similitudo eius quod est similitudo est. Ideo Deus dixit, Non facies tibi idolum, aut similitudinem, Leuit. c. 19. Idola dicuntur Elilim, Auanim. cap. 13. Elil, & auen, significat vanum, Schecher mendacium, vt Hieronymus cap. 7. Osee. Plato in Theaeteto ἡ δὲ δὴ, ἡ εἰδωλα περὶ πλείονος ποιησάμενοι τῆς ἀληθείας, mendacia, & simulacra pluris facientes, quàm verum. Germanus Patriarcha epist. ad Leonem Isauricum, ex Zacharia cap. 13. ostendit Christum omnia idola aboluisse. Itaque habendæ non sunt pro idolis Sanctorum imagines, quæ hodie apud nos habentur, cùm Tertullianus pastorem in calice scribat exsculptum. Hieronym. in cap. 1. Iona, In curbitis vasculorum, quas Sancomarias vocant, solent imagines Apostolorum adumbrari. Clemens Alexandr. lib. 1. Stromat. ait olim statuarios, cùm statuam finxissent occidi solitos, vt statuæ è cælo delapsæ putarentur. Ἐόανον διπέτες βρετας vocant, id est, à Ione missum simulacrum. Idem lib. 5. Cecropem primum Athenis statuas exhibuisse ait, vnde Διφύς dictus sit. Minutius Felix in Octauio, ipsum

ipsum statuarum fatum eruit his verbis: Dum Reges suos colunt religiosè, dum defunctos eos desiderant in imaginibus, dum gestiunt eorum memorias, sacra facta sunt, quæ fuerant assumpra solatia. Idem Sapiens docet, cap. 4. Sapiens. Lactantius lib. 4. cap. 2. Superstitiosos esse ait qui superstitem parentum memoriam colerent, aut qui parentibus superstitibus celebrarent eorum memorias. Vide S. Cyprian. epist. 57. & Eusebium lib. 1. prepar. Cedrenus prodit Ragau genuisse Seruch, ὅς περὶ τὸς περὶ εὐαντίας π ἀνδριὸν ἀρετῆς ἡ μνήμης ἄξιον ἀνδειάσει σήλων ἐπίμνησι, qui primum eos qui aliquid ex virtute gessissent memoria dignum, statuis honorauit. Tara pater Abraham ἦν ἀγάλματοποιὸς ἀπὸ ἔδωλον ἡ λίθων εἰς πασερῶν, erat statuarius è ligno & lapide Deos fingens. Abraham Deos patris sui incendit, εἰδωλα τῆς πατρὸς αὐτῆς ἔκρησε. Cedrenus hoc vtrumque mutuatus est ab Eusebio & Epiphanio. Eusebius in Chronico, Seruch ex tribu Iaphet ἰδωλομανίαν idolorum cultum induxit. Epiphanius in Panario pag. 9. lib. 1. Thara primus fuit luti opifex, & fictor, πηλουργός, ἡ πλάσις. Ex figlina orta est statuaria, ἀνδριαντοπλασία ἀπὸ πηλουργίας. Diosdorus prodit Telchinas primos omnium statuas Deorum fecisse, alij Dædalum. Apollodorus lib. 3. Dædalus cùm Talo filium sororis occidisset, vt eius luctum solaretur, fecit eius simulacrum quod primum omnium fuit in orbe. Tzetzes in Chiblad. veteres statuarios ἀνδριάντας ἀχειρῆς, ἀπόδος ἀομιμάτους, ἢ τοῖς ποσὶ συμβεβηκότας, statuas fecisse sine manibus, sine pedibus, sine oculis, aut pedibus conuinctis inter se. Dædalus primus ὀμιματα διπέτασε, ἡ τὰς ποδῶν διέσπασε, oculos aperuit, pedes dissociauit, vnde &

eius statuas auolare dixerunt, nisi vinc̄ta essent. Inde est quod Prometheus homines è luto finx̄isse dicitur. Horatius *Od.* 16. *lib.* 1.

Fertur Prometheus addere Principi

Luto coactus particulam undique

Defectam, & insani leonis

Vim stomacho apposuisse nostro.

Propertius *eleg.* 3. *lib.* 3.

O prima infelix fingenti terra Prometheo.

Martial.

Ficta Prometheo diceris esse luto.

Diodorus Siculus *lib.* 4. *pag.* 192. οἱ γὰρ πρὸς τὰς τεχνῶν κατεσκεδάσαν τὰ ἀγάλματα τοῖς μὲ ὀμμασι μωμώτα, τὰς δὲ χεῖρας ἔχοντα καθεμύνας. Ante Dædalum artifices statuas fingebant oculis conniuentibus, & clausis, manibus demissis. Imò columnæ per initia pro statuis fuere, & stipites, & lapides. Prudentius,

Deasciato supplicare stipiti.

Tibullus,

Nam veneror seu stipes habet desertus in agris,

Seu vetus in trivis florea ferta lapis.

Plutarchus *in Julio*: Caius Amatius Cæsari in foro columnam posuit, vbi thure, & mero supplicarent. Cicero *1. Philippica*, Lactantius *lib.* 1. Clemens Alexandrinus *lib.* 1. *Stromat.* Dearum olim simulacra erant κίονες πυραμοειδῆς, καὶ πυραμίδι μὲ ὁ μελίχθ, κίονι δὲ ἀρτεμῖς ἢ παρσῶα ἢ εἰκασμένη. Corinthi columnæ pyramidis instar teretes, Melichius pyramidis, Diana columna assimilata erat. Apollo ἀγυδῆς, seu Vicanus erat columna in acutum desinens, seu turbinata in vestibulis ædium, κίων ἐπὶ ἄκρῳ. Iunoni Argiux lignea columna posita coronis,

coronis, & fimbriis ornata:

ἥρης ἀρτεμῖς ἢ παρσῶα, καὶ θυάλοισι

πεφύτη ἐκόσμησεν πρὸς κίονα μακρὸν ἀνάσσης.

Iunonis Argiux, quam coronis, & fimbriis prima ornauit circa columnam longam Regina: Eusebius *lib.* 3. *de preparat.* Penas primus ex arboribus, quæ erant circa Tiryinthum, pyro excisa opulentum simulacrum Iunonis formauit: ἐκ τῆς πρῆως δένδρον ὄχλυ τεμὼν ἄκτερον ἥρας ἀγάλμα μορφώσῃ λίθῳ. Lapidem enim durum, & operæ difficilis, & mortuum excindere volebant, aurum, & argentum aiebant esse terræ sterilis fœtum. Non tantum autem Diis, verum & hominibus columnæ pro statuis attributæ. Plinius *lib.* 3. 4. Antiquior celebratio columnarum, sicut C. Menio, qui deuicerat priscos Latinos. Iosephus *lib.* 1. 1. *origin.* Simon Machabæus fratribus σήλας μονολίθους ἐπὶ ἰδρύσαστο, columnas solidi lapidis septem posuit. Vnde & σήλας sumuntur pro statuis. Item lapides. Virgilius *in Coppa*:

Anne coronato vis lapide ista legi.

Arnobius *lib.* 6. Videtis Arabas informem lapidem coluisse, lignum indolatum Carios pro Diana, Pessinuntium filicem de cælo lapsum pro Deum matre. Maximus Tyrius *serm.* 38. Arabum ἀγάλμα λίθῳ τετραγώνῳ, ἢ παφίας ἀγάλμα πυραμῖς λευκῆς simulacrum lapis quadrangulus, Veneris pyramis alba: Genes. 39. Iacob ait: Lapis iste δὲ ἔσται στήλιος, ἔσται μοι οἶκος. Deus, quem columnam statui, erit mihi domus Dei. Exod. 23. συνεπέλας σήλας τῆς θεῶν, cum Deorum columnas contrinisset. Coluerunt item pro statuis lapidum acervos Mercurio sacros, quos ἑρμανὰς vocat Helychius. Clemens *lib.* 1. *Stromat.* σὺλθ

σημαινῆ τὸ ἴσος, καὶ μόνιμον ἢ θεῶν, *columna significat firmitatem, & immutabilitatem Dei.* Euripides:

σὺλθ' ἀθεαίσοι δῖον σὺ πολυγῆθης.

Columna Thebanis Dionysius lætitiæ parens. ἄπει-
 ῶα δῖωαι πὸς ἦδ' ἀγαμέδων γέσεις κίονας ἴσων ὡς ἐφ-
 ἑρῦματα ἢ θεῶν. *Præquam exactè habitus statuarum
 fingunt, columnas colabant ut Dei simulacra.* Emiffeni
 colunt Solem nomine Halagabali, vel, ut ait He-
 rodianus, ἑλαγοβάλα, in montis effigie, qui de
 cælo delapsus sit. Hinc Alagabal, quasi mons
 Deus. Eius simulacrum, λίθος ἐστὶ μέγιστος κείτωνθεν
 πεπεωρῆς λῶγων εἰς ὄξυτητα. κωνοειδῆς ἢ αὐτῶ ἰσῆμα, δια-
 πετῆ ἢ αὐτῶν ὁμοιοῦσι, ait Herodianus, *est lapis
 maximus in imo rotundus, desinens in acutum; forma
 eius instar conii, seu mete, qui de cælo deciderit.* Philo
 de legat. ἀσπίδης ἀρχαῖφης, clypeos sine pictura pro
 simulacris positos ait. Dionysius *lib. de situ orb.*
 Simulacrum Ephesiz Dianæ commemorat. Erat
 truncus acutus vlineus, ἑρῆμιω ἐπὶ πέλκῃς, vnde
 vrb̄s Prelea dicta. Callimachus, βρέτης φάγυ ὄπῃ
 ἑρῆμιω ἢ simulacrum in fagi stipite. Iudæi lapidem
 Betulum coluerunt. Itinerar. Burdegal. In loco
 templi non longè à duabus statuīs Adriani, est
 lapis pertusus, ad quem Iudæi quotannis ve-
 niunt, & vngunt, & lamentant se cum gemitu.
 Huiusmodi lapides vocant Betulos, à Betel, vbi
 Iacob lapidem erexit. Betulus lapis, qui à Sa-
 turno voratus est. Eos ἑμψύχῃς, καὶ ἀυτοκινήτῃς
 fuisse aiunt, animatos, qui per se mouerentur,
 ut Photius ait pag. 657. Ἐίδον ἢ βαύπλον δι' αἶρ-
 κινῶμεν, *vidi beryllum, qui per aërem movebatur.*
 Postea ex lapide, & metallis simulacra facta. Pli-
 nius *lib. 35. cap. 2.* Non solum ex auro, argenteo,

aut

aut certè ex ære dicantur Docti in Bibliothecis.
 Prudentius:

*Fumosa aurorum numina,
 Saxum, metallum, stipitem,
 Rasum, dolatum, sectilem.*

Clemens in *P. otrepic.* Scythæ acinacem, Arabes
 lapidem, Persæ fluminum colunt, ἢ οἱ παλαιότεροι
 ξύλα ἰσρόντο περσωνῆ, ἢ κίονας ἴσων ἐν λίθων, ἢ δὴ
 ἢ ξόανα περσωνῆ. διὰ τὸ ἀποξέειδῃ. *Ei uenustiores
 ligna statuebant illustra, & columnas ex lapidibus, quæ
 dicta Xana, quod raderentur.* Halta Romæ fuit
 simulacrum Martis. Festus: Delubrum stipes deli-
 bratus, id est, decorticatus, qui pro Deo colitur.
 Cicero pro *Plancio*: Lapidem è sepulcro vena-
 rantur pro Deo. Sibylla, κ' ἂν παρόδῃς λίθων σὺλθῶ-
 ματὰ ταῦτα σέβειδῃ, & in perniis transitionibus la-
 pidum aceruus colitis. Vide Hesychium in *verbo*
 ἐρῆμιθ' λόφθ'. δεκελιστῶ μίμητι ἄθῃ λάκων. ἀν-
 δρεϊκελα, δεκελα, ξόανα, ἀναθήματα vocant. Lacones
 δεκελιστῶς, & δεκελιστῶς, mimos, & histriones. Romæ
 primum simulacrum ex ære factum est Cereri, ut
 Plinius *cap. 5. lib. 34.* prodit. Simulacra autem
 Deorum vestibis ornabantur. Lycophron, πατρίῳ
 ἀγάλματα ἐγκατοικεῖν θεῶν, πέπλοις περσων, *patria
 simulacra Deorum domi ponere, & vestibis ornare.*
 Statuæ pannos, & vincula patiebantur. Seneca
 in *epistol.* Statuis peplos addimus, & indumenta
 pretiosa, quibus vsus velaminis nullus vsus est.
 Petronius: Iuuenes adhuc laboris expertos patie-
 mur pannos, pati & vincula, statuarum ritu. Cly-
 pei fuere pro imaginibus. Eusebius in *Chronico*:
 Claudio positus clypeus in curia aureus. Suetoni-
 us in *Domitiano*: Clypeosque iussit, & imagines

D d . 4

eius

eius coram detrahi. Tales erant clypei, qui gradatim vexillis, & signis legionum erant affixi, qui *πεστομίδες*, & ora Cæsarum habebant. Trebellius in *Claudio*: Illi clypeum aureum Senatus iudicio in curia positum est, expressa thorace vultus eius imago. Adhelmus *de laudibus virginitatis* vocat *ὑπερινίδας*. Ruffinus *lib. 11. cap. 29*. Thoracas. Constantinus Porphyrogenneta anaglypha, *μυροῦ εἰα*, mensulas argenteas insculptas, quæ in parietibus instructæ erant. *πεστομίδες*, vulgò Medallia, quasi metallica. Prudentius in *sancto Laurentio*, ænigmata. Plinius *lib. 33. cap. 3*. Suorum clypeos in facto, vel publico priuatim dicare primus instituit Appius Claudius. Scutis enim, qualibus apud Troiam pugnatum est, continebantur imagines. Origo plena virtutis faciem reddi in scuto cuiusque, qui fuerit illo usus. Pœni ex auro factitauerunt & clypeos, & imagines, secumque in castris tulere. Simulacra autem variis rebus ornabantur, cum vt ab iniuria tuta essent, tum vt religiosius haberentur. In primis, lunulis quibusdam argenteis, aut æreis eorum capita tegebantur, ne aues infiderent. Hefychius: *μυροῦκοι τὰ ἐπι τῆ κεφαλῆς τῆ ἀνδριάντων πδέμματα, ἵνα μὴ τὰ ὄρνεα κατέλθῃ*. Lunula in statuaram capitibus posita, ne aues stercore ea contaminarent. Coronis ornabantur. Iuuenalis:

O nostri, paruiq̄, lares, quos thure minuto,

Et farre, ac tenui soleo exorare corona.

Quidam malè, *exornare corona*. Apuleius *Miles. 3*.

Eponæ Deæ simulacrum, quod accuratè corollis roseis, & quidem recentibus fuerat coronatum.

Hanc alij *Hippenam* vocant. Si caput simulacri

non

non possent tangere, ad pedes eius coronam deponebant. Propertius *lib. 2. elegia 8*.

Vt caput in magnis, vbi non est, ponere signis,

Ponitur hic imos ante corona pedes.

Martialis *lib. 10. epigramm. 32*.

Hec mihi qua colitur violis pictura, rosifq̄.

Tibull.

Nam veneror, seu stipēs habet desertus in agris,

Seu vetus in trivis florea ferta lapis.

Item inungebantur religionis ergò, & fumo, ac nidoribus nigrescebant. Arnobius *lib. 6*. Vt nidoribus, atque fumo suffita, ac delibuta nigrescant. Prudentius:

— & *ficulni stipitis vinctor,*

Vnguentoq̄, lares humescere nigro.

Venetis vidi in Bibliotheca Republicæ Cybeles simulacrum fumo, & nidoribus atratum. Pausanias *pag. 241*. *λίθος δέλφοις ἐ μέγας, τὸ τε καὶ ἔλαιον ὁσημέραι καταχέουσι, καὶ κατ' ἑορτῶν ἐπέστρωται ἕλαιον ἐπιπέδασσι*. Lapis Delphis non magnus, super quem oleum cotidie affundunt, & per dies festos lanas imponunt. Themistius *orat. 2*. *ὅποτε ἢ ὁ περὶ τῆς ἐκείνης ἀναπτύσσας τὰ περὶ τὰ καὶ τὰς χεῖρας περὶ τὰς ἐξάλματ' αὐτῶν, καὶ καλῶς τ' αὐτὸ, καὶ ὑποσημαίνοντας πανταχόθεν*. Quoties autem Propheta ille aperiens vestibula templi, & tunicas simulacri componens; illudque expoliens, & undique tergens. Arrianus *lib. 1. Epicteti, cap. 19*. *καὶ ἢ ἐγὼ τὸ πνέουσαν ὑπερπύλαιον, καὶ πᾶσι μὲν αὐτὸ καὶ ἐπιπέδασσι*. Nam & ego tabulam orno, & lauo, & extergo. Arnobius *lib. 1*. Si quando conspexeram lubricatum lapidem, & ex oliui vngue sordidatum. Theophrastus *de superst. λεπὰρες λίθος* vocat pingues lapides. Apuleius in *Apologia*: Lapidem vn-

ctum, aut rimum coronatum. Minutius Felix: Lapidem effigiatos, vinctos, & coronatos. Interdum ne prophanorum oculis exponerentur, velo tegebantur. Arnobius solis Sacerdotibus adorare simulacra licitum fuisse, & conspectus cæterorum velo oppanso interdici ait. Fiebant autem simulacra ex varia materia, ex lapide speculati. Clemens in *Protrept.* ἀθλιώσι καὶ σεμνῶν θεῶν τὰς μὲν οὐσίους ἐποίησε ἐκ τῆς καλλιῶνς λυχνίως λίθου. *Venerandam Deorum scopus simulacra fecit è lapide speculati.* Ex ligno Mercurius fuit, de quo Plato Comicus: δειδάλω φωνὴν ἔχων, ξύλον ἢ βελύζων, αὐτομάτως ἰλάσσει, ait ligneus Hermes. *Habens Dædali vocet, ligneus ambulans ultrò veni per me.* Hesychius: καλλιῶν dicuntur nidi ex lignis, in quibus simulacra Deorum lignea, ἐκ ξύλων ξυλινά τινα παύχροντα ἀγάλματα εἰδάλων. Alia signa ex luto fuere. Martialis *lib. 14.*

Sum fragilis, sed tu, moneo, ne sperne sigillum.

Quos Hesychius nidos vocavit, alij vocant ædiculas. Petronius: In armarij ædicula erant lares argentei. Tertullianus *de idololatr. cap. 8.* Nec enim differt, an exstruas, an exornes, si aram, si templum, si ædiculam eius instruxeris. In templis dicebantur cellæ, in quibus simulacra, in priuatis ædibus ædiculæ, sicut de tabulis pictis tablina, & πνακοθήκη. Apud Gellium *lib. 7. cap. 7.* cella Iouis. Valerius Maximus *lib. 1. cap. 1.* Negante vnam cellam duobus Diis rectè dicari. Arnobius *lib. 6.* Tuguriola his dare, conclauia, & cellas fabricari. Liuius *lib. 38.* Prohibuisse statuas sibi in comitio, in rostris, in curia, in Capitolio, in cella Iouis poni. Arnobius *lib. 6.* Si apertum vobis est in signorum

signorum visceribus Deos viuere, cur eos sub validissimis clauibus, ingentibusque, sub claustris, sub repagulis, pessulis, habetis inclusos? Ac ne fortè fur aliquis irrepat, ædituis mille protegitis, atque excubitoribus mille. Cur canes in Capitolis pascitis? cur anseribus victum, alimoniamque præbetis? Prudentius scripta saxa vocat, quibus nomen Dei ascriptum esset, cui ea saxa sacra essent:

Verris cruore scripta saxa spargere.

Tibullus *eleg. 1. lib. 1.* destitutum stipitem pro Deo fuisse ait. Ipsi etiam Palladi lapidem dicabant. Orpheus in *Argonaut.*

πειτοχρῆν δὴκα ἀίραντες βεβωῶ λίθου.

In Hispania passim tres, aut quatuor lapilli pluribus locis coaceruati erant, qui ab aduentantibus patrio more volebantur, & conuertebantur. Strabo *lib. 3.* λίθος σηκείδης τρεῖς, ἢ τέσσαρας καὶ πολλὰς τόπους, ἃς ἀπὸ τῆς ἀφικνουμένων σφίφειδης καὶ τὸ πάτερου, καὶ μετασφίφειδης. Propertius *lib. 1. eleg. 4.*

Nullas illa suis contemnet steribus aras,

Et quicumque sacer qualis ubique lapis.

Ephesi in æde Dianæ simulacrum, & lacunaria è cedro, vt & in cæteris nobilibus fanis propter æternitatem facta sunt, vt scribit Vitruuius *lib. 2.* aut è stipite vitis, qui diutissimè perennat, auctore Plinio. Romæ statuas quiuus è plebe ex ære, & lapide in publico ponebat, quod vetuit Claudius apud Dionem *lib. 58.* ἐπειδὴ τε ὁ πόλις πολλῶν εἰκόνων ἐπληρῆτο, ἔξην δὲ ἀναίδου τοῖς βυλαμένοις ἐν χρυσῷ, καὶ ἐν χαλκῷ λίθῳ τε δημοσιδεῖν. Quia urbs multis imaginibus implebatur, licebat enim palam volentibus in pictura, & ære, & lapide publicari. Fiebant enim & Deorum,

Deorum, & hominum simulacra ex gypso, ex ære, ex argento, ex auro, & alia materia. Tertullianus *lib. de idololat.* An plastes effingat, an cælator exsculpat, an Phrygio detexat, an gypso, an coloribus, an lapide, an ære, an argento, an filo formetur idolum. Item ex ebore. Arnobius *lib. 1.* Venerabar elephantorum ossa, picturas, veternos in arboribus tænias. Sed & virgas Diis dicabant pro simulacris. Eusebius *lib. 1. preparat. pag. 21.* τὸς ἀεργάτας ὡς θεὸς προσκυνοῦσι, σήλας τε, καὶ ῥαβδὸς ἀφιέρουσι ἐξ ὀνόματι αὐτοῦ φοίνικας. Benemeritos pro Diis honorabant, & columnas, & virgas consecrabant ex eorum nomine Phœnices. Item *pag. 23.* scribit Vsum ἀνιερώσαι δύο σήλας πυρὶ τὲ καὶ πνεύματι, καὶ προσκυνοῦσαι. τέτων ἢ τελευτήσαντων τὸς ἀπολειφθέντας φησὶ ῥαβδὸς ἀφιέρωσαι, καὶ τὰς σήλας προσκυνοῦειν. consecrasset duas columnas igni, & vento, easq; adorasse. Cum autem illi mortui essent, qui relicti erant, ait virgas consecrasset, & columnas adorasse. Multæ statuæ inclinabantur auro, vel argento. Persius:

Auro sacras quod ouato, perducis facies.

Aurum ouatum alij ab ouantibus, alij quòd sit fulgum instar oui. Martialis *lib. 4. epigramm. 39.*

Nec desunt tibi vera Gentiana,

Nec quæ Callaico limuntur auro,

Solus Phidiaci toreuma calis.

Vera pocula Gentiana, quæ in castris Gentianis fiebant Romæ in septima regione, ut Pub. Victor. Vulgò malè *Glaniana.* Aufonius *epigramm. 26.*

Hos ille serum veste contegi iubet,

Hos celas argento graui.

De eburneis Diis Cornelius Nepos *lib. 6. D. Iaretis,* Pyrrhus Priamo ait:

Cur stringis eburnos Diis inuise Deos.

Martialis *lib. 8. epist. 50.* de auro, vel argento pustulato, recenti ab igne, & à moneta:

Et nimium felix pustula vincit ebur.

Fiebant item è ferro. Primus Theodorus Samius reperit rationem, qua funderetur ferrum, ut ex eo fierent statuæ, διαχάει σίδηρον εὔρε, καὶ ἀγαλλματὰ ἀπ' αὐτοῦ πλάσσει. Glaucus Chius solus omnium hominum inuenit conglutinationem, & ferruminationem ferri. Herodotus *lib. 1.* σίδηρον κόλλησιν ἐξ εὔρε. Tundebatur & ferrum marculis. Lucillius:

Et velut in fabricam ferrens cum marculus ferrum Tundit.

Auream statuam sibi æqualem posuit Gorgias, ἰσομέγεθυν. Statuam auratam nec in vrbe, nec in Italia fuisse, antequam ab Atilio Glabrione equestris patri, poneretur in æde Pietatis, anno 572. scribit Valerius Maximus *lib. 2. cap. 5.* Sæpe ferreis clauis aurum ferruminatum est, ut apud Petronium. Sed de simulacris Deorum nihil iucundius audiri potest iis, quæ ab Arnobio *lib. 6.* scribuntur: Ridetis temporibus priscis Persas fluiuium coluisse, informem Arabas lapidem, Acinacem Scythiæ nationes, ramum Prognés Thespios, alij legunt ramum pro Cinxia Thespios, id est, Iunone. Bene lignum Icarios pro Diana indolatum, Pessinuntios silicem pro Deum matre, pro Marte Romanos hastam, pluteum Samios pro Iunone, ut Aethlius memorat. Pluteum vocat tabulam, vel lignum dedolatum. Apud Arnobium vulgò *pluteum* legunt pro pluteo. Malè. Clemens Alexandrinus in *Protreptic.* καὶ τὸ τ' αἰμίος ἦρας ὡς φωνὴ ἀέθλιου, πρῶτερον μὲν ἰωάννης, ὕστερον δ' ἐπὶ προσκλήσει ἀρχοντος

ἀρχὴν ἄνδριαντοειδὲς ἐχόμετο. Eusebius *lib. de praerogati.* Euang. ἄρας ἢ καὶ σέμιον ξύλον εἶχον εἶδος, ὡς φησὶ καλλιμαχὸς,

ἔπω σέμιον ἔργον εἰς ἑόρῳνον, ἀλλ' ἐπὶ τεθμῶν
δὴ νέγλυρον ὡ' ἴναξ θεῶς ἦδα σαυῖς.

Hos versus ita lege:

ἔπω σέμιον ἔργον εἰς ἑόρῳνον ἐπὶ τεθμῶν
ἀλλὰ νέγλυρον ἦδα θεῶς σαυῖς εἶδος ἀνάσσης.

ἔπω. ἢ καθιέρουτο θεῶς τότε, ait Eusebius. Nondum venerandum eras opus in lege simulacri, sed pluteus eras recens exculptus, imago Deæ Reginæ. Tertullianus *in Apologet.* Quanto distinguitur à crucis stipite Pallas Attica, vel Ceres farrea, quæ sine effigie, rudi palo & informi prostat. Lucanus *lib. 3.*

— *simulacraq; mæsta Deorum*

Arte carent, casifq; extant informia truncis.

Apud Athenæum *lib. 14.* Deli imago Latronæ statua lignea, & informis. Clemens de ligno pro Diana, ἐν ἰνάρῳ ἢ ἀρτέμιδος τὸ ἀγαλμα ξύλον ἢ ἐν εἰργασίῳ, *in Icaro Diana simulacrum, lignum erat informe.* Arnobius *lib. 6.* Item: Simulacra ista, quæ vos terrent, ossa, lapides, æra sunt, argentum, aurum, testa, lignum sumptum ex arbore, aut commixtum glutinum gypso. Camelinis ex ossibus, aut ex Indici animalis dente, ex cacabulis, ollulis, ex candelabris, ex lucernis, fornacibus incocta figulinis, ex incudibus, & malleis nata, grossis rafa, descobinata limis, ferris, forcipibus, aculeis, asciiis secta, dolata, effossa, terebrarum excavata vertigine, runcinarum læuigata deplanis. Si quis ponat in medio æs rude, atque in opera nulla coniectum, argenti massas indomiti, infectum aurum, lignum, lapides,

lapides, atque ossa, resque alias cæteras, quibus signa consueta sunt, & numinum simulacra constare. Qui argentum, æs, aurum, gypsum, ebur, argillam Deorum in numerum referat. Videretis Deos, quos exterior leuitas lenocinio fulgoris augustat, laminarum flatilium esse crates, particularum coagmenta deformium, à ruinarum casibus, & dissolutionis metu, subscudibus, & catenis, vincis, atque ansulis retentari, interque omnes sinus, commissurarumque iuncturas plumbum ire suffusum. Suidas *in vocibus*, εἶδος ἄρας, τὸ ἢ ἀγαλμα λίθος ἢ μέλας τετράγωνος ἀπίπτωτος, ἢ ἴσος ποδῶν εἰ, ἢ εἰς δύο, ἀνάκειθ' ἢ ἐπὶ βάσεως χρυσιλάτῃ. Arabes Martem colunt. Simulacrum eius est lapis niger quadratus, sine figura, altus quatuor pedes, latus duos, situs in basi aurea. Clemens Alexandrinus *in Protreptic.* Iunonis Citheroniæ in Thespia simulacrum esse scribit περιμῶνον ἐκκακομμένον, stipitem excisum. In Icaro Dianæ simulacrum, ξύλον ἐκ εἰργασίῳ, Samiæ Iunonis, σαυῖς, tabula, seu asser. De glutine, quo tabulæ statuarum coagmentabantur. Prudentius *lib. 1. in Symmachum:*

— *Mollis si bractea gypsum*

Texerit infido rarefcit glutine sensim.

Maximus Tyrius *serm. 1.* ἀράβιοι σέβουσιν μὲν, ὃν πᾶσι ἢ ἐκ οἴδα' τὸ ἢ ἀγαλμα ὃ εἶδον, λίθος ἢ τετράγωνος. Dio Chrysol. *serm. 12.* ὡσεὶ πολλοὶ οὗτ' βυβλάρων, πένθη ἢ καὶ ἀποεία τέχνης, ὅρη θεῶς ἐπινομάζουσιν, καὶ δένδρα ἄρα, καὶ ἀσήμους λίθους. Arabes colunt nescio quem Deum, cuius simulacrum est lapis quadratus. Multi barbarorum inopia, & artis incitia montes Deos nominant, & arbores inutiles, & lapides informes. Apud Solinum Scythæ pro simulacris enses colunt.

64. *De Pictura, & Statuaria,*

Iunt. Clemens Alexand. *ἡ τ' κίθαρονίας ἴρας ἐν θεσπία πέριμον ἐκκεκοιμήθη*, Cithæroniæ Iunonis in Thespia truncus excisus. *ἐν φόρμῃ δ' τὸ πλαιῖον ἀερὸν ἦσθ' ἡρόνιμα τ' ἄρως τὸ ξύλον ἐκέρων ὁ σὺν ἡρακλῆϊ.* Varro ait Romæ Martis simulacrum fuisse hastam. Arnobius *lib. 6.* Cum Petafo gnatus Maix tanquam vias aggredi præparet. Liber membris cum mollibus, & liquoris fœminei dissolutissimus luxitate. Cum pileo Vulcanus & malleo. Artian. *lib. 4. dissert. Epict.* Si autem ita surdus & cœcus est, vt Vulcanum non agnoscas bellulum fabrum, *αὐτὸ μὲν τὸ πλῆρον ἴδης περὶ τοῦ κεφαλῆς περικείμενον, nisi pilcum videas in eius capite. Vulcani statuæ præterea περὶ ζώμα dat Artianus, cincticulum. Arnob. & fabrili expeditione succinctus. Simulacra autem gypso & glutino compingebantur. Prudent. lib. 1. in Symmach.*

*Sacratumque domi lapidem consistere parvum
Spectarat, matremque illic pallere precantem,
Mox humeris positus nutritis, triuis & ipse
Impressis silicem labris.*

Deos suos prophani stantes, sedentes, vestitos, nudos formabant. Porphyrius, *ἀνετύπων ἡμῶσι διαφόροις, ἡ ἠλικίαις κατέδραυς τε, ἡ εἰσσεῖ ἡ ἀμφιάσει.* Arnobius *lib. 6.* in sedentibus signis Deum sedere dicendum est. De Scobinis Tertullianus *in Apologet.* At in Deos vestros per omnia membra validius incumbunt ascix, & runcinæ, & scobinæ. Minutius: Ecce funditur, fabricatur, scalpitur nondum Deus, ecce plumbatur, construitur, erigitur. Nec adhuc Deus est. Ecce ornatur, consecratur, oratur. Tum postremò Deus est. Verba enim habuere peculiaribus quibus in Diis suis fingendis vterentur, radebant,

Lib. I. Cap. XVIII. 65

bant, cælabant, sculpebant, excludebant, scalpebant, ducebant, decoquebant, infundebant. Statius *lib. 2. Sylvarum,*

*Si quid adhuc vacue tamen admirabile visu
Phidiaca rasere manus.*

Proprie radebant ebur. Idem *lib. 4. Sylvar.*

Artificum veteres agnoscere vultus.

Vitant que marmora calo,

Praxitelis, quod ebur Pisæo pollice rasum

Quod Polycletæis visum est spirare caminis.

De cælando, Silius *lib. 11.*

— — *Aspera mensa*

Pondera calati fulgent antiquitus auri.

Apuleius Florido primo: Alexandrum Pyrgoteles ære duceret, Apelles coloribus delinearet, Polycletus cælamine excluderet. Plinius *lib. 7. cap. 37.* Lysippum pro Polycleto posuit, his verbis: Ne quis ipsum alius, quàm Apelles, pingeret, quàm Pyrgoteles sculperet, quàm Lysippus ex ære duceret. γλύφειν Græci dicunt. *Lib. 4. Antholog. pag. 350.* *εἰ μὲν καὶ τὸ γλύμμα σοφῆς χερσὶς, ἐν δ' ἀμυδύσῃ γέγλυμαι.* Sum vinum calatum docta manu in amphitruone: De interpolando Plautus *in Amphitruone:*

Ille homo me interpolabit, meumq; os finget.

Denuò de scalpendo marmore Cassiodorus *lib. 7. epist. 15.* Instructor parietum, scalptor marmorum, æris fusor, camerum rotator, gypsiplastes, multuarus. De sculpendo Horatius *lib. 2. Satyr. 3.*

Quid sculptum infabre, quid fufum diuinus.

De excudendo, & ducendo Virgilius *6. Aeneidos:*

Excudent alij spirantia mollius æra,

Credo equidem, viuos ducent de marmore vultus.

Horatius:

66 *De Pictura, & Statuaria,*

Edicto vetuit, ne quis se, prater Apellem,

Pingeret, aut alius Lysippo duceret are.

Apuleius Florido primo: Polycletus ære duceret. De infundendo, & inurendo Tertullianus in *Apologet.* Quod luto fictum, vel ære infusum, vel lapide incisum, vel cera inustum, vel pigmento illitum. Perseus *Satyr.* 2. de cadendo:

*Si tibi crateras argenti, incusaq; pingui
Auro dona feram.*

Virgilius lib. 1. *Georgic.*

—— *lapidēmq; reuertens Incusum.*

De percutiendo Lucanus:

*Primus Thessalica rector telluris Iolchos,
In formam calida percussit pondera massa.*

De sculpendo Prudentius lib. 1. in *Symmachum*:

—— *non sicut sculpsor ab aris*

Rudere decoctam consuescit fingere massam.

De fundendo idem:

*Si forte vultum tristioris Herculis
Liquore crispo massa finxit fusilis.*

Lucretius lib. 1.

*Conlabefactus rigor auri soluitur aestu,
Tum glacies aris flamma deuicta liquecit.*

Idem lib. 5.

*Flammeus ardor ubi terram percoxerat igni,
Manabat venis feruentibus in loca terre*

Concana, conueniens argenti riuus, & auri.

Statuas igitur & Diis, & viris præstantibus potuere. Tertullianus in *Apologet.* Philosophi statuis, & salariis remunerantur. Illis statuas diffunditis, imagines inscribitis, titulos inciditis in æternitatem, quantum de monumentis potestis. De animando spirantes imagines dixit Martianus Capella

Lib. I. Cap. XVIII. 67

pella lib. 1. Mercurius celebrat mirabile præstigiū, elegantiamque pingendi, cum viuos etiam vultus æris, aut marmoris signifex animator inspirat. Thusci primi statuas spirantes inuenerunt, apud Plinium lib. 34. cap. 7. 8. & Cassiodorum lib. 7. *epist.* 15. Conspiciet expressas in ære venas, nisi quosdam musculos tumentes, neruos quasi gradu tenfos. Mirabitur formis equinis signa etiam inesse feruoris. Crispatis enim naribus, ac rotundis, constrictis membris, auribus tremulis credet forsitan cursus appetere, cum se metalla nouerit non mouere. Statius:

Quod Polycletæis visum est spirare caminis.

In statuis adhibita lima, plumbum, mallei, glutinum. Tertullianus in *Apologet.* Ante plumbum, & glutinum, & gomphos, sine capite sunt Dij vestri. Prudentius lib. 1. in *Symmachum*:

*Si formam statua lammis commisit abenis
Lima terens.*

Item:

—— *magnique triumphi*

Nuncia suffuso figunt vestigia plumbo.

Sidonius lib. 7. *epist.* de tribus plasticæ generibus: Apellem penicillo, Phidiam cælo, Polycletum malleo superat. Arnobius lib. 1. Venerabar nuper simulacra modò ex fornacibus prompta, in incudibus Deos, & ex malleis fabricatos, elephantorum ossa, picturas, veteruosis in arboribus tæniis. Qui ab signis inertibus, atque ex vilissimo formatis luto. Lib. 3. Simulacra vilissimi esse formas luti. Minutius: Deus æreus, vel argenteus de immundo vasculo, ut sapius factum est Ægyptiorum Regi, conflatatur, tunditur malleis, in incudibus

68 *De Pictura, & Statuaria,*

dibus figuratur. Adludit ad Amasim Herodoti, qui ex matula argentea Deum fecit, aut Dei simulacrum. Romæ fuere in priuatorum ædibus antefixa. Vitruuius *lib. 3.* Ipsarum ædium species sunt variæ, ornantque signis fictilibus, aut aureis inauratis eorum fastigia Thufcanico more. Festus: Antefixa dicuntur, quæ ex opere figulino testis affiguntur sub stillicidio. Liuius *lib. 34.* Antefixa fictilia Deorum Romanorum. *Lib. 24.* In eade Concordiæ victoria, quæ in culmine erat fulmine icta, decussaque ad victorias, quæ in antefixæ erant. Equestres statuæ dicuntur turmales, Ciceroni *lib. 2. de Orator.* Turmam statuarum equestrium dixit Velleius Paterculus. Diogenes Laërtius Pythagoram Rheginum statuarium scribit primum proportionem obseruasse, *ἐν δεικνυμένων ἀρετῶν ἀκριβῆτα ῥυθμῶν ἕν συμμετρίας ἰσοχῆδος.* Nero statuam Deæ Syriæ aspergi vrina iussit. Iuuenalis:

Cuius ad effigiem non tantum meiere fas est.
 Arnobius *lib. 6.* negat simulacrum esse, quod non pariles lineas à principaliore traducat,

De Statuis, & Statuariis.

C A P V T X I X.

AVrea statua prima omnium nulla inanitate, & antequam ex ære aliqua illo modo fieret, quam vocant Holosphyraton, in templo Anaitidis posita dicitur. Direpta est Antonij Parthicis rebus. Hominum primus & auream statuam, & solidam Gorgias Leontinus Delphis in templo sibi

Lib. I. Cap. XIX. 69

sibi posuit, septuagesima circiter Olympiade, ait Plinius. Argenti vsum in statuas primum ad honorem Augusti transisse falsò existimant. Triumpho enim Pompeij Magni translata est Pharnacis, qui primus regnavit in Ponto, argentea statuam, item Mithridatis Eupatoris, & curtus aurei, argenteique. Valerius Maximus *lib. 8. cap. ult.* ait Gorgiæ statuam auream ab vniuersa Græcia positam. Cicero *lib. 3. de Oratore,* inauratam fuisse ait, non auream. In auro cælando inclaruit nemo, in argento plerique, præcipuè Mentor. Proximi ab eò in admiratione Acragas, Boëthus, Mys, Calamis, & Antipater, qui satyrum in phiala grauatum somno collocasse veriùs, quàm cælasse dictus est; & circa Magni Pompeij ætatem Praxiteles, Pytheas, cuius Vlysses, & Diomedes erant in phialæ emblemate, Palladium surripientes. Hanc artem subito excoluisse scribit Plinius. Romæ simulacrum ex ære factum Cereti primum ex peculio Spuriij Cassij. Transit à Diis ad hominum statuas. Antiqui tingebant eas bitumine, mox auro integebant. Statuariæ autem quinque genera fuere. Tomice, quæ lignum, eburque secant; plasticæ, quæ argillam; paradigmaticæ, quæ gypsum; colaprice, quæ marmor, & lapides; glyphicæ, cuius duo sunt generachymicæ, quæ metallum fundit; agogicæ, quæ scalpendo format, idque vel per anaglyphicem, cum imagines sunt retusæ, vel encolapricem, cum cælata. Plasticen Dibutades Sicyoniùs sigulus primus inuenit, Corinthi filia opéra, quæ capta amore iuuenis, illo abeunte peregre vmbra ex facie eius ad lucernam lineis circumscripsit, quibus pater eius impressa argilla typum fecit, & eum

cæteris fictilibus induratum igni proposuit. Sunt qui in Samo primos omnium plasticen inuenisse Rhæcum, & Theodorum tradant, multo ante Battiadæ Corintho pulsos. Dibutadis inuentum est rubricam addere, aut ex rubrica cretam fingere, primusque personas tegularum extremis imbricibus imposuit, quæ inter initia protypa vocauit, postea idem ectypa fecit. *Ælianus lib. 14. varia histor. cap. 37.* φιλῶ ἢ μὴδὲ τὰ ἀγάλματα ὅσα ἡμῶν ἢ πλάστικη δεικνυσσι, μὴδὲ τοὺς εἰκόνας ἀργῶς ἄργῶν. *Statuas, & imagines, quas plasticæ fingit, non oscitantur spectare soleo.* Hominis imaginem gypso è facie ipsa primus omnium expressit, cerâque in eam formam gypsi infusa emendare instituit Lysistratus Sicyonius, frater Lysippi, hic & similitudinem reddere instituit. Idem & de signis effigiem exprimere inuenit. Creuitque res in tantum, vt nulla signa, statuæve sine argilla fierent. Quo apparet antiquiorem fuisse hanc scientiam, quam fundendi æris. Plastæ laudatissimi fuere Damophilus, & Gorgasus, ijdémque pictores. Marcus Varro tradit, sibi cognitum Romæ Posim nomine, à quo factas Romæ uas, item pisces, ita vt non sit aspectu discernere à veris. Laudat & Pasitelen, qui plasticem matrem statuariæ, sculpturæque, & cælaturæ esse dixit: & cum esset in omnibus his summus, nihil vnquam fecit, antequam finxit. Omnino ita statuo, Ægyptios, Græcos, Italos, cæterasque gentes in artibus procudendis præ Iudæis infantes fuisse. Negat Plinius bello Troiano pingendi artem exitisse, ostendo ante bellum Troianum in Iudæis multis annis & sculpturam, & cælaturam, & picturam, & plasticem,

plasticem, cæterasque artes fuisse. Iosephus *lib. 3. cap. 10.* In omni picturæ, ac cælaturæ artificio Bezelelum, & Eliabum principatum tenuisse tempore Moyse ostendit. Sed disertius Moyse ipse *cap. 31. Exodi.* ἰδὲ ἀνακλήθη ἐξ ὀνόματι ἑὸν θεοῦ Βεζελεὺλ, καὶ ἐνέπησεν αὐτὸν πνεῦμα θεῶν σοφίας, καὶ συνίστεως, καὶ ὁπισθήμης. *Ecce vocauit ex nomine Bezeleel, & impleui eum spiritu Dei, sapientia, & scientia in omni opere ad excogitandum quidquid fabrefieri potest ex auro, & argento, ære, & marmore, & gemmis, & diuersitate lignorum; deditque ei socium Ooliab, & in corde omnis eruditi posui sapientiam.* *Cap. 32.* Aaron cum accepisset in aures aureas vxorum, & filiarum populi Israël, formauit opere fusorio, & fecit ex iis vitulum conflatilem. Vide quot saculis ante Troiana sæcula ars fusoria aris, & auri fuerit; quæ pars est statuariæ. Immo & apud Ægyptios fuit. Effigies hominum non solebant exprimi nisi aliqua illustri causa, ob perpetuitatem merentium, primo sacrorum certaminum victoria, maximeque Olympiæ, vbi omnium, qui vicissent; statuas dicari mos erat. Eorum verò, qui ter ibi superauissent, ex membris ipsorum similitudine expressas, quas iconicas vocant. Athenienses haud scio an primi omnium Harmodio, & Aristogitoni tyrannicidis publicè posuerint statuas. Hoc actum est eodem anno, quo & Reges Romæ pulsæ. Certè Romæ iam olim viris de Republica bene meritis statuæ senatusconsulto deceræ: Præter cereas in atrio imagines aliæ foris erant; circa limina animorum ingentium affixis hostium spoliis; quas nec emptori refringere liceret, ait Plinius *lib. 35. cap. 2.* Seneca *epist. 65.* statuam com-

memorat *δρυφόν, διαδύμων*. Vlpianus ad Demosthenem in *Leptinem*: ἔδος ἢ παρ' ἄθλων τὸς ἀργύρας ἢ πόλεως λαμβάνειν διάφορος τιμῆς ἢ ἡλικίαν εἰκόνα. *Athenis moris erat, ut benemeritis de Republica acciperent varios honores, aut arcem statuam*. Iustinus 2. *Apologes*. 6. *σίμωνι θεῷ ἀδριάντος μεταξὺ ἧστ' ἄλλο γερῶν ἢ πέλειου*. *Simoni Deo statua posita inter duos pontes Tiberis*. Symmachus *epist.* 25. *lib.* 10. Senatus impatiens dispendij sui solatium petit de honore virtutis, vestrumque nume n precatur, vt virum nostra ætate mirabilem statuarum diurnitas tradat oculis posterorum, quia ornamentis bonorum incitatur æmulatione, & virtus æmula alitur exemplo honoris alieni. Hinc factum est, vt rusticis adhuc seculis optimi quique ciuium manu, & arte formati in longam memoriam mitterentur. Apuleius *lib.* 3. *Miles*. At illa imaginem defuncti, quam ad habitum Dei Liberi formauerat, diuinis percolens honoribus, ipso se solatio cruciabat. Statius in *Epicedio Lucani*:

At solatia vana subministrat

Vultus qui simili notatus auro

Stratis prænitet, incubatque somno.

Eunapius in *Proeresio*, cui ἀδριάντου χεῖρας ἀσπίδων ἡλικίαν ἰσομέσσητον, *statuam facientes arcem æqualem*. Artemidorus *lib.* 1. *cap.* 52. *ἡλικίαι εἰκόνες ἧστ' ἑλδέρων ἀσπίδων*, *arcæ imagines ingenuorum ponuntur*. Scipioni Africano in cella Iouis optimi Maxim. statua posita est, in curia superiori Catoni. Vide Valer. Maximum *lib.* 8. *cap.* 15. *florido* 3. Apuleius, libello. misso per quem postulabat locum celebrem statuæ mææ, qui in illa sanctissima curia aderant, tā libenter decreuerunt omnes locum statuæ.

Ver.

Vet. inscriptio, impetrato loco ex decurionum ordine, statua fouens memoriam pietatis honorauit, datisque sportulis dedicauit. *l.* 14. *ff. de conuion. & demonstrat.* *l.* 2. *ff. de loco publ.* Locus statuæ impetratur à municipibus. Soliti erant olim statuas amicorum suorum alicui Deo consecrare, vt religionem haberent. Diogenes Laërtius in *Aristot.* καὶ τὴν ἢ μὲν εἰκόνα τῆς θεῆς ἀσπίδων, εἰς νεμεάν. *Matris suæ imaginem Cereri dicare ad Nemeam*. Idem in Theophrasto qui mandauit imaginem Aristotelis *πυθῶναι εἰς τὸ ἱερόν, poni in templo*. Vide Procopium *lib.* 1. *Goth.* de statua Theodorici Neapoli ex testulis & emblematis, lapillisque. Linius *lib.* 23. Sub Hannibale Magius ad statuam Ptolemæi Regis confugit, & absolutus est. Diomedis statuæ à Dauno in mare proiectæ ad suam basim enatarunt. Lycophr.

*σίλαις δ' ἀκινήτασι δὲ χμάσει πέδον
ἀς ἔπρ' ἀνδρῶν ἐν βίᾳς χερυχίσει
μετοχλίσις ὀλίγον. ἢ γὰρ ἀπίρωσ
αὐτῷ παλιμπόροτον ἔξον) βλάσιν
ἀνδρ' ἀπίρωσις ἔχεισι δαπέδωναι.*

Statuis immotis premet solum, quas nemo gloriabitur per vim tantillum mouere loco. Certè enim illæ sine alis redibunt in suam basim littora vestigiis pede carentibus calcantes.

*κολλοσβάμων δ' ἐν πυχάλῃν αὐσόνων
σθεῖς, ἐρείσει κῶλα χερυχάδων ἔπ
τὸ τοιχοποιῶ δαπέδων ἀμοιβίως
ἢ ἑρματίτιω νῆος ἐμβαλῶν πέδον.*

Statua facta ex iis lapidibus quos pro faburra Diomedes in naues è muris Troianis imposuerat. Polybius *pag.* 191. Mortui Epiphanis ponunt imaginem

E e s

ginem in loco domus maximè illustri, *ξύλινα ναῖδια περιπέδντες, fana lignea circumponentes.* Imago autem est vultus ei similis figmento, & subscriptione, ἢ ὅ εἰκὼν ἐστὶ περιώπων καὶ πῶν πάσιν, ἢ καὶ πῶν ὑπογραφήν. Columna rostrata Duillio posita est bello primo Punico, in cuius basi res eius gesta. Vistur hodièque in Capitolio. S. Basiliius pag. 408. *σὴν τεῶν περιγράμπτων σύμβολον πείσεως, ἀναθέσεως, ἐπιγράμματος.* Columna trium rerum argumento est, *statuis, consecrationis, inscriptionis.* Iam omnium municipiorum foris statuæ ornamentum esse cœpere, prorogatiq̄ue memoria hominum, & honores legendi ævo basibus inscribi, ne in sepulcris tantum legerentur. Mox forum, & in domibus priuatis factum, atque in atriis. Togatæ effigies antiquitatis ita dicabantur. Placuerit & nudæ tenentes hastam quas Achilleas vocant. Græca res est nihil velare, Romana ac militaris thoracas addere. Erant & luperorum habitu factæ, sed nouitiæ, aliæ penulatæ. Lucius Actius poëta in Camœnarum æde maxima forma statuam sibi posuit, cum breuis admodum fuisset. Pollio in *Tiio tyranno*, statuam acrolitham auratam in templo Veneris fuisse ait. Ita lego cum Salmasio non *Argolicam.* Acrolitha est lapidea. ita Laberius columnas Monolithas dixit. Vetus Epigramma,

*μη' ἠδύσης ἀνδρωπε τὸ χλαυῖον, ἀλλὰ δεώρη
ὅπως ἀκρολίθῳ πέφικε ἔσπον ξοάνῃ.*

Ne me exuas tunicula, ô homo, sed me specta vt simulacrum lapideum. In vet. inscript. leges statuas auro illustres, auro superfusas. Statuam sub auro constitui, locariq̄ue iusserunt. Statuæ interdum dicuntur cippi sepulcrales, columnæ, *σῆλαι.* Glossæ, sta-

tua,

tua, *ἀνδρίας σῆλαι,* titulus, cippus. Priscianus in *Periegesi* columnas Herculis statuas vocat, *Statuas hæc Herculis inter à Tyrijs colitur.*

*Calpen qua summam sustinet vnam
Herculis è statuâ.*

Semper autem in columnis statuæ ponebantur, ad sepulcra veterum. Vopiscus in *Aureliano*, vbi & in columnis statuæ Aureliano constitutæ sunt. Trebellius in *Clandio*: Illi totius orbis iudicio in rostris posita est columna, palmata statua superfixa libraram argenti mille quingentarum. Interdum magicis deuotionibus, & sacris in scrobem factis, statuæ quædam consecrabantur, & in eo loco defodiebatur quem barbaros nolent transire. Olympiodorus ἐν ταῖς ἡμέραις κωνσταντῆς τοῦ βασιλέως ἐν τῇ ἀρχῇ ἐκαλεῖται ἀρχοῖν μύλωνος γέροντι ὡς ἐπισταυρὸς ἀπεδείν. In diebus Constantij Imper. Valerio Preside, aut rectore rumor fuit thesaurum repertum esse. Valerius cum eò venisset discit ab indigenis, & accolis locum sacrum esse, & ἐξ ἀρχαίας τελετῆς ἀνδριάντας ἐν αὐτῷ ἀφιερῶσθαι. Ex antiqua consecratione statuas ibi defossas. Deinde refert ea de re ad Imperat. à quo literas accepit, quibus iubebatur ea quæ indicata erant accipere. ἀνορχθέντῳ τοίνυν τῷ τῷ δέλοισιν ὅτρεις ἀνδριάντες. Cuius locus apertus esset reperta sunt tres statuæ. Photius scribit eas statuas fuisse argenteas. Palladium statuam ligneam breuem fuisse volunt *τετελεσμένῳ*, consecratam ad custodiam Troiæ. Memnonis statuam consecratam fuisse vult Iuuenalis scholiastes. Addo in fastigiis domorum Augustarum statuas collocari solitas vt in templorum fastigiis. Vopiscus in *Floriano*, imago Apollinis quæ ab his colebatur, ex summo fastigio in lectulo

lectulo posita, sine cuiuspiam manu deprehensa est. Spartianus in *Pescennio nigro*, In qua eius in trichoro simulacrum constituit. Trichorum vocat fastigium domus triangulare. Quod autem diximus è lapillis & gemmis simulacra facta esse ostendit Poëta *lib. 4. Græc.* ubi Satyrus de se dicit,

— πῶς ἐκ λίθου ἄλλοθεν ἄλλης

συμπερὸς ἡρώμευ ἐξείπνευ σάτυρο.

Vide quomodo ex varijs lapillis statim Satyrus coagmentatus sum. Apud Procopium in *Gothico* leges Theodorici Regis sigilli quod ex gemmis fictum erat in excessu eius caput diffluxisse, ventrem, pectus & brachia in obitu Amalafunthæ filix eius, femora & pedes dilapfos obeunte Athanarico. Augustus in *Larario* sigillum habuit Marcelli ex lapillis pretiosis quod sæpe exosculabatur. Apud *Plinium lib. 14.* veteres vsi ligno vitis ad simulacra, quia diutissimè perennat. Vites iure apud piscos magnitudine quoque inter arbores numerantur. Iouis simulacrum in vrbe Populonia ex vna conspicimus, tot æuis incorruptum, item Massiliae pateram. Nec est vlli ligno æternior natura. Equestres statuæ Romæ frequentes, & Curules iis qui triumphauissent. Iuuenalis,

— Stat currus abenèus, albi

*Quadrifuges in vestibulis, atque ipse feroci
Bellatore sedens curuatum hastile minatur
Eminus, & statua meditatur prælia lusca.*

Item,

Et stantes in curribus Emilianos.

Angusto seiuges, & elephanti positi. Bigæ his, qui prætura functi per circum curru vecti essent. Columnæ positæ C. Menio, C. Duillio, & Pub. Minutio

nutio Præfecto annonæ vnciaria stipe à populo collata, cum priùs à Senatu is honor esset. Statuæ Romuli, & Camilli sine tunica in rostris. Tripedanæ statuæ in foro ante eodem Castorum. Quinti Marcij Tremuli equestris togata. Pedestres Romæ fuere in auctoritate longo tempore. Clæliæ statua equestris togata. Corneliæ Gracchorum matri statua sedens posita, soleis sine amento insignis. Colossæ imagines apud Lampridium in Alexandro Senero. Hercules ab Euandro sacratu in foro boario, qui per triumphos vestitur habitu triumphali. Vsq̄ue ad deuictam Asiam lignea, aut fictilia Deorum simulacra in delubris dicata. In M. Scauri ædilitate tria millia signorum in scena fuere temporario theatro. Colossus Rhodi, quem fecerat Chares Lyndius, septuaginta cubitorum altitudinis fuit. Romæ ætate Plinij centum colossi fuere, præterque hos quinque Deorum, quos fecit Bryaxis. Zenodorus Neroni fecit colossum centum & decem pedum longitudine. Conqueritur Plinius suo tempore interisse æris fundendi scientiam. Veteres signis Corinthiis aded capiebantur, vt ea secum ferrent, Sphingem Hortensius, Nero Amazonem, Apuleius sigillum Mercurij in Apologia prima. Phidiæ Iupiter Olympius ex ebore, & auro fuit. Phidias primus artem toreuticem aperuit, Polycletus erudiit, Myron auxit, symmetriam diligentior Lysippus perfecit. Polycletus fecit Diadamenum molliter iuuenem, & Doryphorum viriliter puerum. Polygnotus argenti cælator, & pictor fuit. Vide Athenæum *lib. 13.* de iis, qui simulacra adamarunt vsque ad *συνορισμόν*. Tertullianus *de idololat.* An plastes effingat, an cælator

cælator exsculpat, an Phrygio detexat, an gypso, an coloribus, an lapide, an ære, an argento, an filo formetur idolum. Palladium ex ossibus Pelopis fuisse scribit Clemens Alexandrinus. Vide quæ nos de imaginibus Imperatorum scripsimus *lib. 2. de Imperatoribus.*

De cultu & ornatu simulacrorum.

CAPVT XX.

Ethnici quoties simulacra Deum dicarent, certos ritus obseruabant, de quibus Suidas *in verbis*, χύσις ἰδρυτέον, ὅποτε μέλλουσι βασιλεὺς ἐγκαθιδρύνειν, ἢ ἀγάλματα θεῶν, ἔχοντες ὅσπερ ἀπὸ πύργου τοῖς ἀφιδρυμένοις χρευσίαι ἀπενέμονται τὸ φέρτης διαίτης. ἔστι δὲ ὅτις καὶ πολυτελεστέρω ἱεροῦ ἀφιδρύνοντο. *Quoties uellent aras ponere, aut simulacra Dei elixantes legumina primitias dabant consecratis gratias agentes quod priorem victum legumina dedissent. Interdum sumptuosiori uictima in consecrando utebantur.* Simulacra autem non modò coronis, unguento, & floribus ornabant, de quibus supra egimus, sed unio-nibus, fasciolis, sacrificiis. Uniones & inares solè-re appendi simulacris ostendit Macrobius *lib. 3. Saturn. cap. 17.* de Cleopatrar unione agens. Ipse autem unio cuius magnitudinis fuerit, inde colligi poterit, quòd qui superfuit postea victa regina, & capta Ægypto, Romam delatus, dissectusque est, & facta ex vna margarita duæ, impositæque simulacro Veneris, vt monstruosæ magnitudinis in templo quod Pantheum dicitur. Cum quidam legatus

legatus uniones duos per Alexandrum Seuerum uxori eius obtulisset magni ponderis, & inuitatæ mensuræ, inauribus Veneris eos dicauit, ait Lampridius. Censores magistratum ineuntes nihil prius egerunt, quàm vt Deorum simulacra ornarent coloribus renouatis, quia citò euanescit minium, quo veteres simulacra pingebant. ἔξανθεῖ τὸ μινθιον ὃ τὰ παλαιὰ θεῶν ἀγάλματων ἔχουσαν, ait Plutarchus *in Romanicis.* Simulacra autem pateris & vestibus aureis, argenteisque ornari solita docer Aristoteles *lib. 2. Politic.* ὅσα δὲ θεῶν ἀγάλματων φιάλλω εἶχε περὶ τετακῶτα, εἰπὼν, ὅτι δέχομαι, ἔξαιρειν σκέλδων, τότε ἑμάπα χρυσῶν, καὶ τὰς στεφάνους ἀπὸ χρυσοῦ θεῶν ἀγάλματων. Dionysius Tyrannus simulacris quæ porrigerent phialas, dicebat: Accipio, & iubebat auferre, & vestes aureas, & coronas tollebat. Phiala in manu simulacri, diuinitatis argumento fuit. Barbam auream cum uelleret Æsculapio dixit, patre imberbi filium barbam promittere ferendum non esse. Cum Ioui uellem argenteam eriperet, dixit, frigidam hyeme, calidiorẽm æstate oneri esse. Prolemæus cum artifices coëgisset vt simulacrum Dianæ facerent, post opus scrobe facta omnes defodit, vt simulacrum de cælo lapsum putaretur, συναγαγὼν τὰς τεχνίτας ὡσεὶ τὸ ἀρτέμιδος ἀνδριάνα ποιῆσαι μὲν τὸ ἔργον βοδρον μέγαν ὀρύξας κατέχουσι. τὸτο δὲ τὸ διοπετὲς βριπας. Non omnes gentes statuis usæ. Athenienses lucum posuere in media vrbe clementiæ siue simulacro. Statius *lib. 12. Thebaid.*

Nulla autem effigies, nulli commissa metallo

Forma Dea, mentes habitare, ac pectora gaudet.

Varro apud Augustinum *lib. 4. Ciuit. cap. 34.* Romani centum septuaginta primis annis ritu Per-
ficio

gebant, cùm salutarent. Lucretius *lib. 1.*

— — — *tum porias propter abenas*

Signa manus dextras ostendunt attenuari
Sæpe salutantum tactis, præter que meantum.

Fasciis cingebant. Prudentius:

— — — *& lapis illic*

Si stetit antiquus, quem cingere fuerat error
Fasciis, vel gallina pulmone rogare:

Frangitur, & nullis violatur terminus extis.

Ad simulacra enim victimas cædebant, urnas
osculabantur, in quibus cineres. Prudentius:

Deasciato supplicare stipiti,

Verris cruore scripta saxa spargere,

Urnas reorum morticinas lambere.

Ponebantur & Deorum imagines cum phecasiis.

Iuuenalis: Phecasiatorum vetera ornamenta Deo-

rum. Pausanias *pag. 241.* ἕτα ἐπιτιθέασιν, λανὰς σμι-

lacris imponunt. Manus simulacrorum supinæ por-

rigebantur. Idè Aristophanes in *Concionantibus*

ait, simulacra extendere manus, non vt donent,

sed vt accipiant. ἕσκη ἐπτείνοντα πλὴ χεῖρα ὑπὸ πᾶν

ἔχ ὡς π δδοντ' ἀλλ' ὅπως π λάψθ'. *Siant extensis*

manibus supinis. Scholiastes: τὰ ἀγάλματα θεῶν

ὑπὸ πᾶν τὰς χεῖρας ἔχουσιν. Lectuli prope simulacrum

Æsculapij affiti. Pausanias *pag. 350.* κλίνη ἐν δεξιᾷ

καὶ πᾶσι τῶν ἀγάλματων ἀσκληπιῶ. Immo in puluinari

simulacra collocabantur. Apud Liuium: Suppli-

catio ad omnia puluinaria. Arnobius *lib. 1.* Qui-

rinum esse Martium dicitis, & Sacerdotibus, &

puluinaribus honoratis. Catullus:

Puluinar verò Diva geniale locatur

Ædibus in mediis.

Ægyptij, Persæ, Romani diu simulacra repudia-

runt.

runt. Lucianus de *Dea Syria*: τὰ παλαιὸν παρ' αἰγυπτίους

ἄξιοι νοῖ ἔσαν, olim apud *Ægyptios* templa erant,

sine simulacris. Zonaras *tom. 2. pag. 10.* ἀνθρωποειδῆ ἢ

ζώομορον εἶδονα τῶν θεῶν ἀνιστῶν ῥωμαίοις ἀπίρησαν. ὁ δὲν

ἔδ' ἢν παρ' αὐτοῖς ἔτε χρᾶτον, ἔτε πᾶσον εἶδ' ὁ θεῶν ἐν

ἐκπῶτον ἐβδρμῶν ἔτεσι, νεῶν αὐτοῖς ἀνεγεγενημένων ἔδ' ἐν

ἔμορορον ἐπαῖου ἀφίδρυμα. *Petuerunt Romanis hu-*

mana, aut animalis forma imaginem Dei formare. Ita-

que apud eos neque pictum, neque fictum os aliquod

Dei fuit per centum septuaginta annos, & cum templa

haberet, nulla fuit formata effigies. Varro apud

S. Augustinum *lib. 4. cap. 31. de Civit.* scribit, Ro-

manos annis plusquam centum septuaginta sine

simulacro Deos coluisse. Monui supra, moris

fuisse, vt qui statuam alicui ponerent, eam certis

Diis consecrarent. Ita Mithridates statuam, quam

erigebat Platoni, Musis dedicauit, apud Laërtium.

Gorgias Leontinus statuam sibi positurus, eam

Apollini Delphico consecrauit, apud Athenæum.

Theocritus: χρῆστοι ἀμφοτέρωσι κ' ἀνακείμεθα τῇ ἀφρο-

δίτη. *Aurei vtrique, & Veneri dedicabimur,* vt statuæ

consecratæ manerent intactæ. Cicero in *Verrem*:

Apud omnes Græcos hic mos est, vt honorem

hominibus habitum in monumentis huiusmodi

nonnulla religione Deorum consecrari arbi-

trentur. Viris fortibus statuas positas supra ostendimus.

Imago in cella Iouis Opt. Max. Africano

posita, apud Valerium *lib. 8. cap. 14.* Cicero *Phi-*

lippica 13. Statua Lepido in rostris cum inscri-

ptione posita, & quidem loco, vt Plinius ait, ocu-

latissimo. *Philippica 6.* Statuam inauratam Luc.

Antonio, in qua inscriptum: *Quinque & triginta*

tribus patrone populi Romani, lib. 1. Digest. tit. 2.

Sulpitio, cùm in legatione mortuus esset, statuam populus Romanus pro rostris posuit. Cicero *pro Deiotaro*: Ad statuam nullus est locus rostris clarior. De aurigarum, & quadrigariorum statuis vide *lib. 5. Antholog.* De signis asperis, & extantibus *lib. 5. Metamorphos.* Ouidius:

— *Alis extantia signa crateris.*

Suetonius *cap. 44.* Nero exegit nummum asperum, argentum pustulatum, aurum obrisum, id est, Lydio lapide probatum, argentum recens ab igne purgatissimum. Virgilius *5. Aeneid.*

— *atque aspera signis*

Pocula.

Perfius *satyr. 3.*

— *quid asper*

Vile nummus habet.

Martialis *lib. 7. epigramm. 85.*

— *nulla venit à me*

Argenti tibi libra pustulati.

Lib. 8. *epigr. 50.*

Et nimium felix pustula vincit ebur.

De metallis hoc addo, Hispanos, Bessos, Æthiopus olim auro diuites habitos. Vitruuius *lib. 4.* In quibus auri, argenti que venas Bessorum industria reperit. Cassiodorus *lib. 3.* Iolchos æs, Midas plumbum inuenere. Æacus aurum, vel, ut alij volunt, Indus Rex Scythiæ. Cæsar *lib. 3. belli Gallici.* Multis locis in Gallia arariæ secturæ sunt. Strabo *lib. 3.* τὰ μεταλλεία ἐχόντα χρυσία ἐξ ἰσχυρῶν, ἔχοντα δὲ ἀργύρεα, loca metallis opulenta sunt aspera, & horrida, ut Attica. Silius *lib. 1.*

— *Astur auarus*

Visceribus lacera telluris mergitur imis,

Et redit infelix effosso concolor auro.

Seneca *epist. 23.* Leuium metallorum fructus in summo est. Illa opulentissima, quorum in alto later vena assidue plenius responsura fodienti. Lucretius *lib. 5.* Aurum cognitum, quod incensa sylua fluxerit.

Flammeus ardor ubi terram percoxerat igni, &c.

Manabat venis feruentibus in loca terra

Concaua, conueniens argenti riuus, & auri.

Lib. 6.

Quidve mali sit, ut exhalent aurata metalla.

Claudianus:

— *effossis nec pallidus Astur oberrat*

Montibus.

De Statuis.

C A P V T X X I.

Is, qui de Republica benemeriti essens, statuæ positæ, & tabulæ æræ, vnde & origo nobilitatis. Cicero *4. in Verrem*: Ænea tabula fixa Thermis, (quod oppidum Siciliæ fuit) in curia, ut merita eius in Rempublicam proderentur. Hac in re peccatum est à Rhodiis, qui statuas prisca dicatas, priori nomine eraso, aliis dicabant. Dio Chryostomus *in Rhodiaco*: Rhodi cùm viro de Republica benemerito decreta esset statua, ei Prætor vnam, quam voluisset, ex antiquis statuis ostendit. *στρατηγὸς δὲ αὐτὰ φανῆ ἦν ἀνακειμένων τῶν αἰδριάντων ἀποδεικνύσι, &c.* ἔνθα ἴ μὲ πλεονέκτης ἴσως ἐπιγραφῆς ἀναπεδείξει, ἑτέρη δὲ ὀνόματι ἐν χαρᾷ θείῃ. Ibi prima inscriptione sublata, alio nomine inciso,

cifo, quod videtur absurdum: ornatus enim, & inscriptio, & stare æreum videtur aliquid magnum animis generosis. ἢ ἡ σολὰ, ἢ τὸ ἑπιγραμμά, ἢ τὸ χαλκῶν ἰσῆσαι μῆλα δοκεῖ πῆς ἡγναίους, &c. Demum subiicit: *περὶ δὲ ἢ πρῶτων τῶν πῆς ἀναμειδῶν, ἢ ἀν ἐπιγραφῆς πνθ. περὶ τῶν ὡς τετυχηότες. ἢ ἢ εἰκὼν ἐπιγραφή, ἢ ἢ μόνον τὸ ὄνομα, ἀλλὰ ἢ ἢ χαρακτῆρα σὺν τῷ λαβόντι, ὡς ἐκδὸς τῷ περὶ εὐδόντα εἰδέναι πῆς ἢ.* Proditorum, & tyrannorum honores tolluntur, licet prius inscriptionem aliquam sortiti sint. Statua autem inscribitur, & nomen, characteremque eius, cui posita est, accipit, vt statim qui accedit agnoscat. Rhodi statuæ fuere ad septuaginta tria millia. L. Mummius Corintho capta Romam signis æris Corinthij repleuit. Hortensius orator Verri Sphingen operis Corinthiaci abstulit. Circumtulit Nero Princeps Amazonem. Alexandri Magni tabernaculum statuæ sustinebant. Cicero in *Paradox.* Auctionis stabula te stupidum detinet, aut signum aliquod Polycleti. Telchines Rhodij primi statuas honori Deorum consecrarunt. Sunt qui Hetruscis hoc tribuant. Plotinus fictiles statuas loquutas esse prodit *lib. 1. de dubiis anima.* Fuere statuæ magicis artibus deuotæ, quæ imbres cierent, ait Plotinus. Primus apud Græcos Cadmus statuas in templis consecrauit. Aristoteles primas ait Athenis positas in foro Aristoni, & Harmodio, quas à Xerxe asportatas Alexander Atheniensibus restituit, narrante Arriano. Ammianus Romæ statuas auro imbracteari conqueritur, quod Acilio Glabroni primum delatum est, Antiocho superato. Semiramis apud Bagistanum Mediæmontem in petra stadiorum septemdecim suam

suam insculpsit effigiem, quam centum viri donis colerent. Apud Diodorum Siculum *lib. 2.* Statuarij Ægyptij tantum præcelluere arte, & ingenio, vt variis lapidibus vnum simulacri corpus conficerent, conuentu partium aded congruo, & apto, vt vno loco ab eodem artifice opus perfectum esse videretur, licet ipsi diuersis locis positi essent; cuiusmodi fuit simulacrum Pythij Apollinis apud Samios, à statua dictus Statunculus. Hieronymus Staticulum neutro genere dixit, de vxore Lorthagens, quam vocat Staticulum salis. Ars autem statuaria quinque generibus continetur. Tomice, & defectrix ligna, & ebur elaborat. Plastice argillam. Paradigmatice gypsum, quoniam à typis non abscedit, ait Cælius Rhodiginus. Colaptrice, seu sculptura lapides sculpir, artifices *λεδοξῶν* vocant. Glyphice, vel sculptura metalla sculpir; quæ, si adhibetur cera, dicitur agogice, à deducendo; si metallum funditur, chemice vocatur. Anaglyphicen dicunt, quum imagines exsculptæ prominent; diagraphice, quum imprimuntur tantum. Encolaptrice laminas cælat. Toreutice vasa, fibulas, candelabra. Proplastice, si futuri operis formas ex creta plæstæ, vel argilla fingunt. Si cera sculpsunt, dicitur protypus; si ex ligno, modulus. S. Augustinus *lib. 3. de Ciuit. Dei,* scribit statuas quasdam ex certis rebus coagmentatas à dæmone statim animari; melius dicerentur inspirari. Nihil enim est, vnde efficacius proberetur Angelos, & dæmones esse, quam ex eo, quod statuæ brutæ, & exanimæ loquuntur. Statuarum autem tria genera sunt: Iconicæ, pares statu ei, cui ponuntur. Augustæ maiores; Colossæ maximæ. In veteribus

inscriptionibus columna rostrata Duillio posita est bello primo Punico, in cuius basi res eius gestæ incisæ sunt, visitur in Capitolio Romæ. Sic autem habet Segestanos, socios, & cognatos populi Romani, obsidione exemit. Cicero 9. *Philippica*: Hunc honorem statuæ nemini tribuendum censuit, nisi qui ferro esset in legatione interemptus. *Pro Sexio*: Viris fortibus pro rostris ponuntur imagines. *Pro Deiotaro*: Ad statuam nullus est locus rostris clarior. Statuæ tyrannicidæ sunt positæ. Plinius *lib. 34. cap. 4.* Harmodio, & Aristogitoni, quo anno Romæ Reges eiekti sunt, statuæ positæ. Philosophis item statuæ decretæ. Tertullianus *Apologet.* Philosophi statuis, & salariis remunerantur, Illis statuas diffunditis, imagines inscribitis, titulos inciditis in æternitatem, quantum de monumentis potestis. Eò pertinet illud Iuuenalis *satyr. 1.*

Et iubet archetypos pluteum seruare Cleanthas.

Item Principi statuæ decretæ. Plinius *lib. 10. epist.* Inconsulto Principe nefas fuit imaginem eius erigere, *l. si quando. C. de operibus publicis.* Demosthenes *oratione περὶ σωτηρίας*, conqueritur sua ætate omnibus decerni statuas æreas, quæ Miltiadi, & Themistocli negatæ sint. ἐ χαλκῆς ἰσισαν μιλιτιάδῳ ἔν δειμοκλῆα, victis Persis. Decreto populi opus fuit Rhodi, & Athenis. Dio in Rhodiaco: τὰ ἡρώματα γέγραπῶ δῆπὸς δέντα τὰ ἑπὶ πῆξῃ, ἔν δειμῶσα μῶν ἔν ἅπαντα χέρον. Ibidem arguit Rhodios, quòd ad Romanos Principes, etiam sub Nerone, mitterent plebiscitum, vt statuam, quo loco vellent, apud se ponerent. ἡρώματα ἔν εἰκόνῃ, ἔνα ἔαν βύλον ἔν ἑσῶσι παρ' ἰανῆξ. *Fol. 239.* Quædam statuæ fuere

fuere in suggestu. Dio *pag. 126.* Pompeij, & Syllæ εἰκόνες ἔπῃ τῷ βῆματι ἑσῶσι ἀπὸ λῶν. Horatio Coelici statua in Volcanali posita, quia pontem defenderat. Olympiæ variæ statuæ fuere. Plato in *Phædro*: Ad donarium Cypselidarum in Olympia malleo ductus, solidusque stat. ἑπὶ τὸ κρυφαῖον ἀνάθημα, σφύραλα ἔν ἰδνυμῖα εἰδῆπ. Plinius *lib. 34. cap. 4.* Olympiæ omnium, qui vicissent, statuas poni mos fuit; qui ter ibi vicissent, iconicas habebant, è membris eorum expressas imagines. Quadrigariis, & agitatoribus armatæ decretæ sunt. *Lib. 5. Antholog. de Porphyrio*: Debebas arma ferre, non istas vestes vt agitator, & belli dux.

ἄφελος ἔπα φέρειν, ἔ φάρια πῦτα κομίζειν, ἔς ἑλατῆρ τελεῖδων, ἔν πολέμων πῶμαχῃ.

Dabantur à factionibus hæ statuæ.

τῶνεξ ἔν ζεῖνον πρεσβῆτων εἰρα μῶν εἰκόνα χαλκῆξ δῆμῳ ἔν ἀμοτέρῳ.

Quare nouum honorem inuenisti solus, imaginem æream in utroque populo. Cura statuarum omnium penes Comitem Romanum erat. Iis, qui iniuria cæsi, statuæ data. Plinius *lib. 34. cap. 5.* Tertullianus *Apologet.* Imaginem Socratis auream in templo Athenienses collocarunt. Probus in *Miltiade*: Cui victis Persis datus honor, vt in porticu ποικίλῃ cum pugna Marathonia depingeretur, vt in decem Prætorum numero prima eius poneretur imago, ἔνque hortaretur milites, præliumque committeret. Idem populus Demetrio Phalereo trecentas statuas posuit. Athenienses victoria parta Hermas in foro statuebant. Æschynes in *Ctesiphonte*: πῆξ ἔπῃ σφυῶνι ποταμῶν ἔνικων μαχῆροι μῆδῶς, ἔπα δῆξ ἔν ἀφικῶροι ἔν δῆμον ἡπῶσι δωρεάν, ἔν ἔδωκεν αὐτοῖς ἔ δῆμῃ.

δῆμοι πρὸς μεγάλας ὡς τότε ἰδοῦναι, πρὸς λίθους ἑρμαῖς
 ἔστησαν ἐν τῇ σοῦ τῇ ἡβῆ ἑρμαῖς, ἐφ' ᾧ τε μὴ ἀπηγάφην
 ὀνόματα τὰ ἑαυτῶν, ἵνα μὴ ἡβῆ στατηῶν, ἀλλὰ τῷ δῆμῳ
 δοκεῖ ἔσθαι τὸ ἀπηγάφην. ἀπηγάφην γὰρ ὑπὸ τῶν ἀφῆτων
 τῷ ἑρμαῖς, ἢν ἄρα καὶ κείνοι ταλαφροῖσι. *Ermae erant lapides*
quadrati Mercurio sacri solo vultu, inscriptio erat in basi,
quæ data benemeritis, ut iis, qui ad Strymonem fluvium
vicerant Medos. Athenienses dederunt tres ermas in
porticu ermarum ea lege, ne nomen suum inscriberent, sed
populi, inscriptum primo Herma, erant illi fortes. Demosthenes in
Leptinem Athenis: πρὸς πολλὰ ἀγαθὰ
ἰργασμένοι ἀγαπῶντες ἀπηγάφην ἐν τοῖς ἑρμαῖς
ἐν Ἰσχον, cum ἀπέλασαν, aut σέφασον non accepissent.
 Vbi Scholiastes: *ἕξινα ἢ λίθοι τετραγώνοι ἔχοντες ὄψιν*
ἑρμῆ ἐπάνω, καὶ τῶν ἐν τῶν πλάτῃ τὰ ἀπηγάφην.
 In loco illustri ponebantur. Lampridius in *Alexandro*,
 Statuas summorum virorum in foro Traiani collocavit
 vndique translatas. *Pag. 989.* Statuas colossæas, vel
 equestres nudas, vel pedestres. D. Imperatoribus in foro
 Neruæ, quod transitorium dicitur, cum titulis, & columnis
 æreis, quæ gestorum ordinem indicarent. Trebellius: Illi
 populus Romanus sumptu suo, quod nulli antea, in
 Capitolio statuam auream decem pedum collocavit.
Liuius lib. 8. Camillo & Menio Consulibus equestres
 statuæ: rara illa ætate res. *Eutropius lib. 2.* Anno
 urbis 380. Consulibus statuæ, victis Latinis, positæ
 sunt. *Plutarchus in Tito Flaminio* ait, eius ad circum
 imaginem cum inscriptione Græca, *εἰκόνα γράμμασιν ἑλλληνοῖς ἀπηγάφην.*
 Legatur *Eutropius lib. 7.* Varia autem fuere statuarum
 genera: Equestres, quæ turmales dicuntur. *lib. 2. de Oratore.*
 Paterculus, turmam statuarum eque

equestrium. *Plinius lib. 34. cap. 4.* Equestres statuæ à
 Græcis ortæ, sed illi Celetas tantum dicabant in
 sacris certaminibus victores. Romæ currus iis positi,
 qui triumphassent. Augustus se iuges, & elephantos
 consequutus est. Qui prætura functi curru vecti essent
 per circum, illis bigæ positæ. *Cap. 6. ibid.* Equestres
 fœminis datæ, ut *Clælia.* *Cicero 3. Philippica:* Pedestrem
 statuam æream, non inauratam equestrem Sulpicio
 decernendam. In foro omnium municipiorum olim
 togatæ effigies. *Plinius legendus lib. 34. cap. 4. & 5.*
 Romuli, & Camilli statuæ sine tunica visuntur: veteres
 enim minimè tunicati. Olim Romæ tripedaneæ fuerunt
 pedestres. Protome imago regia, ad vmbilicum vsque
 corporis forma fuit. *πεστομὴ εἰκὼν βασιλικὴ*
ἵως τῷ ὀμφάλῳ τὸ σῶμα ἔσθαι, ait *Helychius.*
 Macrinus duas statuas equestres, pedestres duas
 habitu militari, sedentes ciuili habitu, duas *Caracalla*
 posuit, ait *Capitolinus.* *Domitianus* nullam sibi nisi
 auream, & argenteam statuam in Capitolio poni passus
 est. *Eutropius lib. 7.* Quadrigæ, & curules statuæ.
Seneca epist. 65. *δουροφόρος*, statuam, *διαδέχου*.
 Erant & pacificæ statuæ. *Quintilianus lib. 11. cap. 3.*
Instit. Sit & ille habitus, qui esse in statu
 pacificator solet, qui inclinato in humerum dextrum
 capite, brachio ab aure protenso, manum infesto pollice
 extendit. *Lib. 2. cap. 13.* In statu, & picturis recti
 corporis vel minima gratia est; nempe enim aduersa
 sit facies, & demissa brachia, & iuncti pedes, & à
 summis ad ima rigens opus, flexus ille, & motus dat
 actum quemdam, cursum habet quemdam, & impetum.
 Statuæ muliebres stolatæ *Cariatides.* *Vitruuius lib. 1. cap. 1.*
 Statuæ omnes

omnes erant cum titulo. Polybius pag. 139. διεφθέρατο ἀνδριάντας πλὴν ὅσοι θεῶν ἐπιγραφάς, ἢ τύπας εἶχον. *Euerit statuas, nisi que Deorum formas, & inscriptionem haberent.* Vetus Gloss. Titulus, εἶκον. Dio pag. 147. ἐπιγράμματα ἢ εἰκόνες. Cicero 13. *Philippica*: Statua in rostris Lepido cum inscriptione præclara. Lampridius in *Alexandro* pag. 989. In foro Neruæ statuas Imperator posuit cum titulis, & columnis æreis, quæ gestorum ordinem aperirent. Mithæum Senatus quadrigis, & titulo honestauit. Mithæo parenti Principum populi Romani, tutori Reipublicæ, S. P. Q. R. De simulacris Deorum, & hominum imaginibus alio loco plura diximus. Vide quæ scripsimus libro 2. de Imperatoribus Romanis, de imaginibus Imperatorum.

De Titulis.

CAPVT XXII.

Titulus dicitur inscriptio, ἐπιγραφή, ἐπιγράμματα εἰκόνες, εἶκον, vt iam ostendimus. Elogium. Cicero in *Pison*. Elogium incisum in Reipubl. busto: vet. Gloss. Elogium διάταγμα. Hieronymus tom. 3. pag. 245. 246. Adhuc viuus titulum, & memoriam nomini suo erexit. Hesychius πῖταλον, ἐπιγράμματα εἶχον. Incidebantur in basi statuarum. Iuuenalis 8.

Quid possum titulis incidere præter honores.

Index Tibullo lib. ad *Messalam*, dicitur:

Nec queras quid quaque index sub imagine dicat,

At tua non titulus capiet sub imagine facta.

Iuena

Iuuenalis 10.

— titulusque cupido

Hæsi saxis cinerum custodibus.

Si manum, hastam, phialam abstuleris, manet, ait Dio in Rhodiaco honor. Si autem titulum, tollitur testimonium, & honor. Occiditis eum qui ex imagine vnicum verbum eraserit, qui tollit titulum, totum decretum tollit, quo ille honorem consequutus est. χερὸς μὲν ἀφαίρει δεισις, ἢ δόρατος, ἢ φιάλης, ἢ πηλὴν ἄβυδον, ἢ δὲ ἐπιγραφὰς ἀναμειβάτως ἀνηρηται δύνωσεν ἢ μαρτυρεῖα, καὶ τὸ δεκεῖν ἀξιον ἐπιταῖς μαρτυρεῖται ἢ ἀνθρώπων. εἴαν τις ἐν μύθων ἐκχυράσῃ ῥήματα ἀπὸ εἰκῆς πνέου, κτενεῖτε αὐτὸν. τίς ἐπιγραφῶν ἀναμειβῶν ἔλον ἐξαλειφῆς τὸ ἡφισμα κερδ' ὃ τίς πηλὸν ἐκείνου ἔλαβε. Aristid. in *Apolog.* καὶ εἰ μὲν ἐπ' εἰκόνων αὐτοῖς ἐπόντα ἐπιγράμματα ἐξεκόλασθαι, ἢ μετεποιεῖ βλάσφημα ζωγράφου ἀπὸ δόμητων, Si pictor titulos imaginum que decreta sunt viris fortibus deleteret, aut pro faustis acclamationibus infestas appingeret multaretur, pag. 408. Inscriptiones vocant, lemmata, titulos. Plinius *Panegy.* nunc ingentes arcus, excessurisque templorum fastigia titulos. Ouidius ad *Liniam*.

Stabes & in rostris tituli speciosus honore.

Cicero pro *Cluentio*, ad Iturnæ statuas inautatas posuit. quibus subscripsit Reges à se in gratiam reductos. Tertullian. lib. 1. in *Marcionem*, huic Deo quem titulum incidemus. Vocatur & lemma, quasi comprehensionem dicas. Aufonius *Idyllio*: Mihi præter lemma nihil placet in hoc poemate. Martialis lib. 14. eleg. 2.

Lemmata si queras cur sint ascripta docebo,

Vt si malueris lemmata sola legas.

Iuuenalis 6.

titulo

— *titulo res digna sepulcri.*

Demosthenes *in Androction.* καὶ καὶ ζῆλον τὰ ὀπ-
 ράγματα τὴ πόλεως ἀνελὼν ὡς ἀσέβη καὶ δεινὰ ἀντεπι-
 γράφειν.

De Simulacris.

CAPVT XXIII.

Simulacra propriè in æternitatis commendatio-
 nem, ac diuinitatis reperta sunt. Seneca *lib. 3. de Ira.* Mario vicatim populus statuas posuerat, eique ture, & vino supplicabat. Tacitus *lib. 4.* Coli per theatra, & fora effigies Seiani, intèrque principia legionum sineret. Suetonius Iulio *cap. 85.* Solidam columnam lapidis Numidici in foro statuit Iulio, apud quam sacrificare, vota suscipere, controuersias quasdam interposito per Cæsarem iureiurando diltrahere. Iustinus *Apolog. 2.* Simonem Samaritam è pago quodam qui sub Claudio Imper. Magicas virtutes fecerat, Romæque Deus vocatus erat, & statua vt Deus à vobis honoratus erat, quæ posita est inter duos pontes Tiberis, cum hoc titulo Latino, *Simoni Deo sancto.* σίμωνα ἰθὺ πνα σιμαρία τὴ ἀπὸ κώμης λεγομένης, &c. ὃς ὄντι κλειδίη κείσαρ διδάμεις ποιήσας μαγίαις. ἐν τῇ πόλει ὑμῶν βασιλεὺς ῥώμης θεὸς ἀνομιάνη, καὶ ἀνδραγαθὴ παρ' ὑμῶν ὡς θεὸς τετιμῆ, ὁ ἀνομίας ἀνεργήσῃ ἐν τῷ πλεῖστοι ποταμῷ μεταξύ τῶν δύο γαφυρῶν ἔχον ὀπρῶν ῥωμαϊκῶν παύτων, σίμωνι θεῷ σέβεται. Statuæ Imperatorum vt Deorum simulacra cultæ, cautumque ne in gentilitiis funeribus efferrentur, quod à morte liberi essent.

essent. Dio *pag. 225.* ἀπίπτον μηδεμίαν εἰκόνα κείσαρ ὡς θεῷ ὄντι ἐν τῇ πόλει συγγνωστῶν αὐτῆς ἐκφορᾶς πέμπειν, ὅπερ ἐν τῇ πόλει ἀρχαῖς καὶ τότε ἐπὶ ἐργαστο. Dio *pag. 410.* de Augusto, καὶ ὅπως μήτε εἰκὼν αὐτῆς ἐν ἐκφορᾶ πινθὸν φοιτῆται, ne imago eius in pompa funeris ferretur. Statuæ igitur viris bene meritis dari solitæ. Cassiodorus *lib. 8. epist. 2.* Amore Principum constat inuentum vt simulacris æneis fides serua-
 reretur imaginis quatenus venturæ progenies auctorem videret, qui sibi Rempubl. multis beneficiis obligasset. Symmachus *lib. 10. epist. 25.* Quia ornamentis honorum incitatur imitatio, & virtus æmula alitur exemplo honoris alienis. Hinc factum est vt rusticis adhuc sæculis optimi ciuium manu & arte formati in longam memoriam mitterentur. Sidonius *lib. 5. epist. 5.* Statuas literæ dederant, si trabæ non dedissent. Tertull. *lib. de Anima, cap. 33.* Ob merita vitæ imagines, statuæ, & tituli rependuntur. Plinius *lib. 1. epist. 17.* Ab Imperatore nostro impetrauit vt sibi liceret in foro L. Syllani statuam ponere. Senatus petebat ab Imper. Claudian. *de bello Getico Prefat.*

Annuis his Princeps titulum poscente Senatu.

Apule. 3. *florido,* omnes qui in illa sanctissima curia aderant tam libenter decreuerunt locum statuæ. Tacitus *Annali 4.* illustris statuæ honorem & quicquid pro triumpho datur, multo verborum honore cumulado decerni iubet. Olim testator iubebat hæredem statuas ponere *lib. 14. ff. de condit. & demonstr.* Titius si statuas in municipio posuerit hæres esto. Sed oportuit locum dari à municipibus. V. inscriptio, Cl. Claudiani V. C. Cl. Claudiano V. C. Tribuno & Notario inter ceteras ingentes

tes artes prægloriosissimo Poëtarum licet ad memoriam sempiternam carmina ab eodem scripta sufficiant, ad eum testimonij gratia ob iudicij sui fidem D.D.N.N. Arcadius & Honorius felicissimi ac doctissimi Imper. Senatu petente statuam in foro D. Traiani erigi, collocarique iusserunt. Erant & statuæ à priuatis erectæ amicis in porticibus. Sidon. *carm.* 8.

Vlpiæ quod rutilat porticus ære meo.

In Bibliothecis, Arnobius *lib.* 1. *bibliothecarum*, Reponitis in arcanis, quadrigis, & statuis muneramini exsules & fugitios. Sidonius *carm.* 9.

Et carus popularitate princeps

Traiano statuam foro locauit.

Claudian. *in Præfat. belli Getici,*

Et magis intento studium censore laborat

Quod legimur medio, conspiciamurq; foro.

In pedestribus statuæ manus exertæ vt imperium significetur, quia vna manus clypeum prætendebat, altera imperantis specie extendebatur. Corippus *lib.* 2.

Circumsusa chlamys, rutilo quæ ornata metallo

Principis exerta vincebat lumina dextra.

Tacitus *Annal.* 3. Quum Marcelli effigiem D. Augusto Iulia dicaret. Quia statuæ hominibus sub Deorū nomine dicatæ. Manus exerta fuit filerium indicentis, aut pacem facientis. Statius *lib.* 1. *Syl.* 1.

Dextra vetat pugnas.

Spartianus in Iuliano, manu eos semper placare cuperet. Sueton. *lib.* 2. *cap.* 53. Vultu, manūque indecoras adulationes repressit. In statuæ equestribus Romanis ad latera inserti enses cingulis gestabantur. Statius *lib.* 1. *Syl.* 1.

It

It tergo demissa chlamys, latus ense quieto
Securum.

Ammianus Marcell. *lib.* 19. eas statuas armatas vocat. Diximus suprâ statuas quibusdam positas ex auro & argento. Sueton. *lib.* 2. *cap.* 52. Augustus argenteas statuas sibi olim positas conflauit. Arthemidor. *lib.* 2. *cap.* 44. ἀγάλματα χρυσαῖ πεποιημένα, ἢ ἀργύρεα, ἢ χαλκῆ, ἐλεφαντῶ, ἢ λίθου, ἢ ἐλέκτεω, ἢ ἔβενου. Statius *lib.* 3. *Syl.* 1.

Da Capuolinis æternum sedibus aurum

Quo nitent sacri centeno pondere vultus,

Cæsaris, & propria signet cultricis amorem.

Domitianus statuas sibi in Capitolio non nisi aureas & argenteas poni permisit, ac ponderis certi. Paulus Diaconus *lib.* 10. Pictor fictorque ex ære & marmore, proximè Polycletus & Euphranor. Plinius *lib.* 4. *epist.* 7. Illum coloribus, illum cera, illum ære, illum argento, illum auro, ebore, marmore effingit. Æra statuarum non erant solida, sed caua. Seneca *lib.* 4. *Nat. quæsc.* 29. Quod æs vnius statuæ nec solidum quidem, sed concauum ac tenue diruptum est. Statuæ interdum ære collato à populo ponebantur. Sueton. *lib.* 2. *cap.* 59. Statua Antonio Musæ ære collato posita. V. *in script.* S. *Æniæ* Cn. filiæ Babillæ sacerdoti Diuæ Faustinae decuriones ære collato ob merita eius posuerunt. Interdum statuæ ob scelera damnatis detractæ. *l.* 17. *C. Theodos. de pœnis.* de Eutropio, omnes statuas, omnia simulacra tam ex ære, quàm ex marmore, seu ex fucis, quàm ex quacunque materia quæ apta est effingendis, ab omnibus ciuitatibus, oppidis, locis priuatis ac publicis præcipimus aboleri. Vide Sueton. *in Domitiano.* Honor autem statuarum non

G g

temere

remere decretus. Paterculus pag. 70. Augustum iu-
uenem Senatus honoravit equestri statua, quæ
hodiè que in rostris posita ætatem eius scriptura
indicat. Qui honor non alij per 300. annos quàm
Syllæ, Pompeio, & Cæsari contigerat. Ante Im-
peratorum statuas nudari nefas fuit. Zonaras in
Domitiano ex Dione, γυνὸς ὅτι ἐναντιὸν εἰκόνθ' αὐτῶν
ἐπέδυστο ἐφονδέθη. Iuuenalis,

Cuius ad effigiem non tantum meire fas est.

Nefarium visum, & sacrilegum quòd Nero sta-
tuam Deæ Syriæ lotio aspergi iussit. Philostratus
lib. 1. Apollonij. Condemnatus quidam est, quòd
feruum suum verberasset qui drachmam argen-
team Tiberij imagine signatam gereret. Comple-
bantur templa pessimis feruitiorum, obæratiss ad-
uersus creditores, suspectosque capitalium crimi-
num ob imagines Principum, ait Tacitus *lib. 3.*
Liuius *lib. 23.* Magius ad statuam Ptolemæi Regis
confugit sub Hannibale. Periculo exemptus est.
Tacitus *lib. 3.* Dabatur deterrimo cuique licentia
impune probra & inuidiam in bonos excitandi,
arrepta imagine Cæsaris. Apud Capitolinum An-
toninus Pius concessit, vt vxoris imago mortuæ
cunctis Circensibus poneretur. Xiphilinus in *Mar-*
co Antonino, ἢ εἰς τὸ θεᾶδον χρυσῷ εἰκόνα τ' φαισίνως
ἐπὶ ἄφρου ἀεὶ εἰσφέρεισθαι καὶ ἐν τῇ προσεδρία ἐξ ἧς Ἰῶσα
ἐθεῖστο π' ἑαδ. pag. 225. pag. 295. ἢ χρυσῷ εἰκόνα περ-
πύνακθ' ἐφ' ἄρμαθ' ἐλεφάντων εἰς τ' ἐπικύδρομον εἰσα-
γασθαι, ἢ εἰς τὰ λοιπὰ ἐκείδουσ θεᾶτρα, θρόνον τε πρὸς
καταχρῆσιν αὐτῶν εἰσκομῆσθαι. Severus A. auream ima-
ginem Pertinacis in curru Elephantum in circum &
theatra inferri iussit, & ei tres fellas auratas deferri.
Dio coronatas ait statuas pag. 159. imagines cum

coronis

coronis solitis Iulio posterunt. εἰκόνας μὲν σεφάνων
ἦν ἐπὶ τοῖσιν νενομισμένων ἰδρῦσαντο πρὸς ἡλιῶν. Ma-
iestatis quidam postulatus, quòd effigiem Princi-
pis promiscuum ad vsum vertisset. Tacitus *lib. 14.*
Imagines Octaviæ humeris gestant, spargunt flo-
ribus, foroque ac templis statuunt. Appianus in
Ibericis, καὶ νῦν ἐτι πῶς εἰκόνα πῶς σκιπῶνθ' ἐν ταῖς
πομπαῖς μόνος προσφέρει ἐκ τ' καπιτωλίου, ἦν δ' ἄλλων
ἐξ ἀγορᾶς φέρονθ'. πολλὰ μὲν γὰρ ἐς τὸ καπιτωλίον εἰσφέ-
ρονθ', ἢ τὰς θύρας ἐπέκλειεν ὡσπερ τι θεῶν τ' θεῶν μω-
δαίνων. Et adhuc in pompis imaginem Scipionis solius
ferunt ex Capitolio, aliorum è foro. quia sæpe solus inibat
in Capitolium, & fores clauderat, quasi aliquid à Ioue
doceretur. Valer. *lib. 3. cap. 7.* Chlamydata, & crepi-
data statua Scipionis in Capitolio. Plinius *lib. de*
viris illustribus. Imago Catonis maioris funeris
gratia è curia produci solet. Seneca *de breuit. vita.*
Ni per Scipionem mora sit cum Ioue reponetur.
Valerius *lib. 4. cap. 14.* Imagines Aristogitonis &
Harmodij Rhodum appulfas Rhodij cum
in hospitium publicè inuitassent, in
sacris etiam pulvinaribus
collocarunt.

Gg 2

DE

DE PICTURA, ET STATVARIA, LIBER SECVNDVS.

De origine Plastics, & Pictura.

CAPVT I.

PLASTICEN antiquissimam esse ex eo apparet, quod Eusebius *in Chronico*, & S. Epiphanius, Seruchum filium Ragau è tribu Iaphet, primum omnium viros fortes statuis ornasse volunt. Ipsum Tara patrem Abrahamæ ἀγαματοποιόν, & statuarium fuisse aiunt, & ἀνδραποποισίαν ἀπὸ πηλουργίας, statuariam à figlina ortam asserunt. Sed omnino tenendum, plasticen, statuariam, sculpturam, cælaturam, picturam à Deo traditas plenè hominibus, cum arca fœderis extrueretur, *cap. 3 1. Exodi*. Primi plasticæ, & statuarij, Beseleel, & Ooliab. In Italia verus ars fuit, quum Hercules ab Euandro in foro sacratus sit, apud Plinium. Philostratus *in Helladia, seu proœmio Iconum*: πῶς ζῳγραφίαν θεῶν εὐρημα εἶναι φησι, τὸ ἐν γῆ εἶδη ὁποῦ τὸς λειμῶνας αἱ ὄρει χράσσει. Quicumque picturam, inquit, non amplectitur, non modò veritatem, sed & eam, quæ ad Poëtas pertinet, iniuria sapien-

sapientiam afficit, quia vtraque fertur ad species, & præclara Heroum facinora. Deorum certè inuentum est, tum ob species, quibus in terra horæ prata pingunt, tum vel maximè ob ea, quæ in cælo apparent. Perscrutanti autem ipsius artis ortum imitatio vtrique est vetustissimum inuentum, Naturæque cognatum. Ipsam autem sapientes viri reppererunt, picturam, & plasticen appellantes. Et plasticen quidem multæ sunt species. Nam & fingere, ex luto, gypso, vel cera, & quæ in are fit imitatio; & Lygdinem, Pariúmve lapidem, atque ebur polire, & sculptura plasticæ est. Lygdinem vocat Alabastrum. At pictura coloribus quidem constat, sed non hoc solum efficit. Plasticen Philostratus his verbis diuidit in quatuor genera, vt in primo ex luto, in altero ex metallis imagines fiant, in tertio alabastrum, marmor, ebur expoliantur. Denique adscribuntur sculprura, & pictura. *In lib. 2. de vita Apollonij, cap. 10.* ἢ γραφικὴ τὰ χρώματα συκεράννυσι ὁποῦα εἰσὶ. τὰ κυανὰ τοῖς βυσσάχρους. Picturæ ars colores miscet inter se omnes, cæruleum vitidi, album nigro, rubicundum pallido, idque imitationis causa, vt per eos canis, aut equi, aut hominis imaginem exprimant, aut aliud quiduis eorum, quæ sub Sole sunt. Quinetiam Solis ipsius aliquando similitudinem referunt. Pictura igitur quædam imitatio est, nihil aliud. Nisi enim hoc efficiat, ridicula quædam res videbitur, colores temere disponens. Idem postea ostendit μιμητικὴν ἐν φύσει τοῖς ἀνθρώποις ἦεν, πῶς γραφικὴ ἢ ἐν τέχνῃ. Imitandi facultatem hominibus à natura aduenire, pingendi peritiam ab arte proficisci. Pictura non ex coloribus dumtaxat, quia vnus tantum

color veteribus illis fuit, inde paulatim pluribus vsi, quinetiam lineamentis quibusdam absque villo colore sæpe pingunt; quam picturam ex umbra dumtaxat, luminibusque constare dicendum est. ὁ δὲ ἐν σκιάς τε ζύσει) ἢ φωτός. In ipsa enim rei similitudo cernitur, etiam forma, mens, pudor, & audacia, quamuis coloribus tales affectus careant. Neque verò sanguinem, neque comarum, aut pubescentis lanuginis florem non exprimit. ἀλλὰ μὲν ὄψιν ζωτικὴν τῶν τε ζῴων ἀνθρώπων ἔοικε ἢ τῶν λακῶ. *Sed quamuis simpliciter, & uno modo composita flauis hominis, aut albi similitudinem representant.*

Quinimò si Indum ex his quemdam albis lineamentis designauerimus, tamen quasi nigrum aspicientibus se offert, quia nares sinæ, erecti capillorum cirri, genarum eminentia, labra tumentia, ἢ σελήνη ἦνός, & stuporis imago quædam oculis circumfusa, nigro fuscant ea, quæ ab oculis alba conspiciuntur, atque illum, qui pictus est, Indum esse restantur. Quare non iniuria dixerim eos, qui picturam aliquam aspiciunt, μιμητικῆς facultate imitandi, quam à Natura accepimus, indigere. Nemo enim rectè laudabit equum pictum, nisi qui animal mente intueatur, cuius similitudinem pictura expressit. Neque verò Timomachi Aiacem furentem rectè contemplari quisquam potest, nisi illum mente conspiciat, interfectis apud Troiam armentis, mœstum sedere, ac de propria morte cogitare: Plastice propriè de arte, qua figuli ex argilla, & luto sigilla fingunt, exaudienda est. Gallicè dicitur *Imagerie*; Icones, *Tableaux de platte peinture*; Statuæ æneæ, *statues de fonte*, de quibus Plinius lib. 34. de statu is figlinis lib. 35. de simulacris marmo-

reis lib. 36. Sigilla fiebant è gypso, luto, argilla. Philostratus cap. 1. Iconum monet Aristodemum Carium de nobilibus statuariis, ac pictoribus, deque Regibus harum artium studiofis egisse. ὅσοι κράτῃ ἤρασαν ἢ ὀπισήμους, ἢ ὅσοι πόλεις, ἢ ὅσοι βασιλεῖς ἔρασαν αὐτῶν ἐχέσαντο ἀριστοτέλει τῶν ἐν κρείας εἰρηται. Apud Plinium lib. 36. cap. 5. Praxiteles quinque scripsit volumina nobilium operum in toto orbe. Natus hic in Græca Italia ora, & ciuitate Romana donatus, Iouem fecit eburneum. Fulgentius Placides lib. 3. *Mytholog.* commemorat Anaximenem quemdam, qui de picturis antiquis scripserit. Erant pictores eruditi, & disertissimi.

De Pictura, qua vulgò utimur.

C A P V T I I.

ANte omnia sciendum est, aliud esse leui manu sine coloribus adumbrare creta, siue rubrica, carbone, terra sanguinea, vel galena; seu μαρμαρίνη, quam Plinius lib. 34. cap. 18. veriam plumbi, & argenti communem esse ait; aliud, coloribus adhibitis pingere. Delineatio illa sine coloribus fit in charta, tela, aut ligno non colorato. Gallicè dicitur, *Pourtraire*, *griffonner*. Pictoris stylus, seu cretacea graphis, est frustum oblongum rubricæ, aut terræ sanguineæ, aut carbo oblongus, aut plumbea graphis, seu designatrix galena pictoris, vulgò dicitur, *crayon*, *charbon*, *crayon de mine de plomb de mer*, *marquant de gris*. Opus graphide adumbratum, rubrica, aut plumbo designata

signata pictura. Rudis, & informis designatio totius operis, carbone, plumbo, vel rubrica impolitè designatum opus, *premiere ordonnance de l'ouvrage total, sans figure de membres.* Primus enim tantum animi conceptus delineatur, oculi, digiti, alia membra graphicè, & disertè non exprimuntur. Mox etiam carbone oculi, digiti, nares adumbrantur; quia quod carbone expressum est, facile deletur, aut reformatur. Quæ dicitur totius, ac partium expressior facta carbone, aut rubrica figuratio, seu expolita graphide operis designatio, quum principibus, ac palmariis ductibus informis figurationis carbo fuerit inductus, & obliteratedus. Tandem expressæ figurationi membrorum rubrica umbras adiungunt, & graphidem expolitione absoluunt. Gallicè rem ita interpretor: *Retirer, ou pourfiler, est faire seulement le maître trait de la chose pourtraite; ce qui se fait avec le crayon, & ne se perd quand on efface les autres traits, alors on l'appelle dessein, & ordonnance.* Est igitur prima designatio futuræ picturæ, quæ in breue colligi potest, si acu, aut veruculo pungatur, vt supra telam impressam, aut fundum applicetur. Tunc autem dicitur puncta, vulgò *Poncis*. Pingimus autem, cum colores adhibemus, postquam rudi Minerua carbone, rubrica, vel galena, sine coloribus adumbraverimus. Quidam penna delinant, & designant. Quod non vsquequaque facile est, quia laterculum, aut rhombum, id est, rectum, aut obliquum quadrangulum tenuissimis lineis cancellatim secari oportet, quæ se intersecent, vt umbra fiat figuris, quæ delineantur. In rudi illa designatione, quæ carbone fit, aut creta, vtimur cretacea graphide,

graphide, stylo rubricato, vel frusto oblongo rubricæ, carbone, plumbo, plumario è plumis auium, regula, amussi, vulgò *plumart, porte-crayon, regle, esquierre, compas.* Circino rotundamus, metimur, figuras ad amussim exigimus. In pictura, quæ fit coloribus, vtimur penicillo, qui fit ex setis porci, vel ex pilis asini. Propriè peniculus, & penicillus caudam significat, aliàs fit ex cauda suis, aut gruis, aut ex gossipio, seu xylo. Interdum penicillus angustior est, & longior, sed incidit, & dicitur vulgò *tranchet*, nonnunquam latior est ad leniendas, & molliendas umbras, vulgò dicitur *brousses*, fit ex muris Armenij pilis, aut ex setis porci. Item legula legendis coloribus, qui probè triti sunt, & culullus Samius, seu guttus testaceus, vt colores triti vel in aqua, vel in oleo nucum protropo collocentur. Colores ex oleo collocantur in pugillari axiculo pictorio, cum manus interea, vt firmetur, bacillo innitatur. Legula vulgò dicitur *l'amassette*, cululli Samij, seu testacei vocantur *goders, ou gondets*, axiculus pictorius, *la palette*. Colores autem à pictoribus variè miscentur, terunturque in abaco, seu forma saxea ex lapide porphyretico firmissimo, vnde terendo nihil deterratur. Habent item corticulam pigmentarij tritus, quæ vulgò dicitur *moulette*. Miscentur autem colores cum oleo nucum prodromo limpidissimo ad diurnitatem, vt ab iniuria pulueris, aëris, & humoris sarti fiat. Interdum pro oleo aliquid aquæ admiscetur, vt meliùs colores in abaco pigmentariæ trituræ terantur, & in vnum quasi corpus transeant. Vulgò dicitur *peindre en destampe*. Sæpe colores terantur cum glutino, quod factum est

ex corio, aut pergamena pelle, seu membrana, adhibetur gummi, quo aliquid luminis coloribus accedat. Miscentur simul tres, aut quatuor colores, è quibus vnus aliquis suauissimus efflorescit. Diluta sandaraca, vulgò *vermix*, fit è liquida iuniperi lacryma, seu gummi, dat nitorem, & gratiam tabulis pictis ex oleo. Aquarij subactus picturæ nihil sublinitur, *on peint en destrampe sans coucher aucune premiere couleur*. Ad olearij subactus picturam linteum prius temperatur, & expolitur glutino, iconque diagraphicis lineis exaratur, linteum ad oleariam picturam albo prius maceratur bis, terve, deterfùmque olearij pigmenti secundo, aut tertio illitu imbuatur, quam vocant *impressionem*. Qui parietem recens gypso inductum, seu albarium opus pingunt, dicuntur *peindre à frais*. Habent in charta diagraphica operis lineamenta, quæ recenti gypso admouent, & acu, vel veruculo gypsum compungunt, vocatur *poncif*, tum eidem gypso colores inducunt, qui altè imbibuntur, vt non nisi gypso collabente exuri possint. Interdum paries recens gypfatus penicillo coloratur, tum veruculo compungitur in varias imagines, vt colores intus subeant. Colores autem, qui adhibentur, non sunt vulgares, & artificiosi, sed è terra varij coloris. Album fit è calce, nigrum è carbone trito, rubrum è terra sanguinea. Itaque colores non euanescent, nisi cæmentum destruat. Penicilli, quibus vtuntur, sunt oblongi, vt abundè colores contineant, & crebrò fiunt è pilis asini. Coloribus oleum, glutinum, gummi non adhibentur, sed aqua dumtaxat. Interdum vitrea specularia pinguntur, & diagraphici operis compuncta charta ex archetypo

typo traducitur. Encausto verò pingunt, qui ferro candenti ceram, vitrum, ebur, metallum inurunt. *Pour faire des graignemens à frais, on met du noir dans le mortier, & ayant plâtré on fait ce qu'on veut sur le plâtre avec la pointe du fer*. Vt recens albarium compungatur, cæmentum, aut gypsus carbone perfunditur, & paries vbi gypso recenti inductus est, ferro variè delineatur, ac compungitur. Vt pingas ex oleo, tela, aut tabula prius bellè imprimatur, & præparetur, deinde colores cum oleo nucis protropo triti tabellæ, vel telæ, rubrica, plumbo, carbone delineatæ admoueantur, aliæque fiant eminentiora, alia reductiora, quædam attollantur, adumbrentur, rotundentur, molliantur. Minium, chrysocolla sublinatur, quia quo crebrius tabellam subleueris, splendidior, diuturniorque feceris. Picturam igitur vmbre opacant, mox picturæ vmbri aduersum lumen obtendunt, tum idoneam concurrentium colorem armogen picturæ adhibent, & apto nexu extrema variorum colorum inter se committunt. Gallicè, *ils placent les rebauts, & ombrages en leur lieu. Rebaut est le lieu où on donne le iour, & qui est le plus clair. Ombrage est la couleur plus obscure, Arrondissement est cet ombrage qu'on fait aux colonnes*. Lumen fit ex coloribus claris, & floridis, admissio die. Vmbra ex obscuris, quæ in columnis rotundatio vocatur. Tunc opus dicitur inchoatum, *ebauché* Gallicè, quod sinunt sensum exficari, vt deinde iterum novos colores floridiores, vegetioresque inducant, quibus vestium natiua elegancia exprimitur, vulgò vocant *draperies, ce linge est bien drapé, les plis bien estendus, ces draperies sont bien faites*. In aquario subactu glutino

glutino vtuntur, quod fit ex corio, aut membrana pergamena, vt colores imbuantur. Pictura aquaria vno illitu perficitur, nec vt pictura ex oleo inchoatur, vt post perficiatur. In aquario subactu colores sunt rudiores, densiores, minus triti, quam in oleario. Lumen datur, cum in membrana pictura in breue colligitur, & colores adhibentur purissimi, clarissimi, simplicissimi, belle triti. Eminentia, quæ vocantur exaltationes, *rebauts*, fiunt ex auro, & argento molito, seu trito. Colores imbuantur gummi. Per opticam quæ longè abscedunt, propè accedere videntur, vt pascant oculos, & in breue colliguntur. Quæ vulgò dicuntur *grotesques*, *Arabesques*, sunt pictoris cogitationibus suis indulgentis exerrationes, qui penicillo ad flores, coronas, fœta, satyros, aues, animantia, infantes adumbrandos, vt eum animi fert impetus, abutitur; ludit in vagis suis, & errantibus allucinationibus, & in iis manus requiescit. Nostra ætate pictores florere, qui Apelli, & Protogeni palmam præriperent: Michaël Angelus Bonarota in delineatione, quæ fit rubrica sine coloribus. Raphaël Vrbinus in coloribus suauiter admouendis. Parmesanus inuentione omnes superabat. Tabula illa numeris omnibus absoluta est, in qua figurarum inuentio felix est. Adumbratio sine coloribus, & delineatio rubrica, vel galena suauiter arridet; proportio, & optica, omnesque aspectus belle feruantur. Coloribus nihil deest, omnia læta, & dulcia occurrunt, vestes natia specie expressæ, non per umbram, & recessum, sed in clarissimo lumine positæ. In aquario illitu picturam primùm exsiccati oportet, cui deinde penicillus è gossipio colores

lores siccos adhibeat. Alij igitur lineis describunt, ductibus figurant, carbone pingunt, calamo effingunt, penicillo, & coloribus exprimunt, adumbrant, delineant, designatam creta speciem colorant. Primùm quidem rudibus lineamentis picturæ umbram quamdam informant, mox confusam iconis speciem diagraphicis lineis distinguunt, aut iconico opere vultum exprimunt, & viui, spirantisque hominis speciem effingunt. Equuleus pictorius, cantherius pigmentarius vocatur, quo tela pingenda sustentatur. Fundum, & tabellas impressas vulgò vocant. Vt possis inaurare, aurum in puluino seca, & discinde acie cultri, tum coloribus impressis imposito.

De Coloribus.

CAPVT III.

Colores superioris æui posuimus, his & nostri æui colores adiiciamus. Pictores hodie decem habent palmarios colores. Primus est, album plumbeum quod in fodinis plumbi reperitur. Secundus, cæruleum Ægyptium, *azur fin outre marin*. Cæruleum Nestorianum, *azur le plus fin*. Cæruleum Puteolanum. Tertius, purpureus, coccineus, Venerus, *laque de Venise*. Quartus, minium Hispanicum, *vermeillon d'Espagne*. Minium minerale, diluitur ad colores, liquatur ad pigmentum. Aliud minium est factitium quod è sandice, & purpurisso conflatum est. Quintus, cinereus cineraceus. Sextus, niger è carbone. Septimus, flauus,

uus, aureus, syncerus, *le massicot, fin jaune.* Octauus, viridis color, prafinus, glaucus hilaris, prafinum lætius, viride terrestre, smaragdinum. Nonus, sanguis draconis. Decimus, roseus, rosaceus, *roseine.* Colores alij austeri, alij floridi. Austeri bolus Armenius vulgaris, rubrica, seu creta rubra, parætonium, milinum, massicot, omnibus aliis austerius est, cerusa vsta, arsenicum rubrum, minium, terra ad umbras, vitriolum: floridi verò minium Hispanicum, viride terrestre, sanguis draconis, Indicum, rosaceum. Cerussa fit ex aceto & plumbo. Ex ebore vsto fit nigrum quo vsus Apelles. Ebur vstum aceto maceratum si arferit in radio solis non deletur. Ex terra umbræ pictores umbras inducunt. Ochra alia flaua est, alia dilutior, & subnigra. Cerussa optima Asiatica dicitur purpurea. Sandaracha, & ochra in topaso rubri maris nascuntur, apud Plin. *lib. 35. cap. 6.* Dioscorides *lib. 5. c. 122.* Color eius ad Cinnabarim accedit. *σανδαράχλω κατὰ κορή, πυρράν εὐθραυσον, ἀλλαντόν τε ἢ καθαράν, ἢ κιννιβάρηζουσαν πῶς χεῖραν.* Scyticum fit è sinopide, & sandice mistis. Armenium, lapis chryfocollæ modo infectus est, optimum est quod maximè vi-
ret, communicato colore cum cæruleo. Viride Ap-
pianum chryfocollam luteam imitatur. Anulare candidum est, quo muliebres picturæ illuminan-
tur. Dioscoridi *μύλθ σιναπικὴ κραπίση, πυκνὴ καὶ βαρεῖα.* Rubrica sciopica optima, densa, grauis, optima & Ægyptia, & Carthaginenfis. *ἀλιθθ εὐ-
πεικῆς* lapide caret, friabilis. Præter umbram est aliud quiddam ex vitroque conflatum, qui dicitur tonus colores separans. Armore est commissura colorum. Tela quæ coloribus exprimi debet, in
tabulato

tabulato extenditur. Patibulum Græcis dicitur *Ocribas*, specie crucis in quo ex argilla simulacra Deorum, aut hominum ad exemplum effinguntur. Apud Pollucem *lib. 7. cap. 2.* Hi sunt colores, *ἀνδρεί-
κελον, πωρπυρίσσην; σπρεον, πωρπυρεὺς color; ωχραῖνον, vi-
ridis; κερκοῖδες, croceus; κωράν, cæruleus; κιννάβαρι,
cinnabari; ζανθόν, fuluus; φαῖον, fuscus; φλογόλυκον,
subflammeus; λευκόρονον, subsuscus; λευκόν, albus; μέ-
λαν, niger; μελαυκράς, denigratus; ἀνδρα φαίδρυμα,
illuminare. Colores χρώματα φάρμακα, ἀνδρ. Partes
artis *ἑσπύπρωσις, effictio; ἑσπυραφῆ, depictio; σκιά, um-
bra; σκιαγραφή, adumbratio. Penicillus χροῖς, ἑσπυ-
ραφῆς κηρὸν πῆξασθ, macerare; μῆξασθ, miscere; χρώ-
ματα κεράσαι, colores temperare. Vide. Optimi penicilli
pictorij hodie fiunt è pilis tenuissimis erinacei,
vel muris Armenij ad colores ex oleo tritos adhi-
bendos, sed ad aquarij subactus picturam peni-
cilli optimi fiunt, è nefrendis, seu porculi setis te-
nerrimis quibus cauda vestita est. Catagrapha in
picturis dicuntur obliquæ imagines ex vno tan-
tum latere se ostendentes. Plinius *lib. 35. cap. 8.*
Catullus *epigr. 22.* Catagraphos Thynos commemo-
rat. Calices Allafontes versicolores vitrei fue-
re. Vopiscus *in Aureliano.* Calices tibi allafontes
versicolores transmisi, quia vitrum vario colore
pingebatur; nec enim alia materia sequacior, aut
picturæ accommodatior. Strabo *lib. 16.* scribit se
audiuisse à vitri opificibus esse in Ægypto quan-
dam terram ad vitra opportunam, sine qua vitrei
calices non pinguntur. & Romæ multa reperiun-
tur ad colores & facilitatem pingendi vitri, *κατά-
πυρ ὅτι ἔστι κρυσταλλοφανῶν***

De Pictura vitri.

CAPVT IV.

Vitrum in Syria inuentum esse docet Plinius *lib. 36. cap. 26.* quum nauis nitro referta, & ad littus maris in arena exposita repentino incendio arenas in vitrum mutasset. Vitra autem iam olim pingi solita esse docet Martialis *lib. 14.*

Non sumus audacis plebeia toreumata vitri,

Nostra nec ardenti gemma feritur aqua.

Sed Plinium audiamus *lib. 36. cap. 26.* Fama est, appulsa naue mercatorum nitri, quum sparfi per litus epulas pararent, nec esset cortinis attollendis lapidum occasio, glebas nitri è naue subdidisse, quibus accensis permista arena littoris, tralucetes nobilis liquoris fluxisse riuos. Ex vitro liquato massæ fiunt, ex massis rursus funditur in officinis, tingiturque. Et aliud flatu figuratur, aliud torno teritur, aliud argenti modo cælatur. Fit & tincturæ genere obsidianum (ex obsidio nigerimo lapide) ad escaria vasa, & totum rubens vitrum, atque non translucens, Gæmatinon appellatum. Fit album, & murrhinum, aut hyacinthos, sapphirósque imitatum, & omnibus aliis coloribus. Nec est alia nunc materia sequacior, aut etiam picturæ accommodatior. Maximus tamen honos in candido tràslucente, quam proxima crystalli similitudine. Obsidiani lapidis fit mentio in Pandectis Florentinis, & apud Arrianū. Martialis:

Nullum sollicitant hæc, Flacce, toreumata furem,

Nec nimium calidis hæc vitiantur aquis.

Lib.

Lib. 11. epigramm. 9.

Tolle, puer, calices, repidiq, toreumata Nili.

Lib. 14.

Adspicis ingenium Nili, quibus addere plura

Dum cupit, ab quoties perdidit auctor opus.

Vereres igitur vitrum pinxere, & hodie vitrum vulgò pingunt, & sanguine draconis, aut aliis coloribus penicillo delineant, tum in fornacem per quindecim, aut viginti dies vitrum ita pictum conijciunt, donec colores penitus imbibantur, sæpe cum iactura opificum, nunquam sine periculo iacturæ, quia opus nimio igne perit, modico non imbibit colores. Consule super ea re vitri opifices. Virgilius vitreum colorem vocat hyali colorem, *lib. 4. Georgic.*

— *Hyali saturo fucata colore.*

Alexander Aphrodisæus, *ἄσπερ δὲ ὕδατος ἐμφαίνῃ το ἐν αὐτῷ χροῖματι* ☉, *ut per vitrum floridos colores ostendit.*

De Smalto, seu encausto.

CAPVT V.

Anastasius Bibliothecarius Smaltum vocat, quod veteres encaustum dixerunt, pigmentum metallicum, encaustum metallicum, vulgò *Email*, liquati, coloratique metalli pigmentum. De smalto Latinis verbis ea tibi reddam, quæ Gallicis Viginerus vir doctus ad Philostrati Icones exposuit. Encaustæ vocantur *Emaillours*, qui liquatis metallis colores inurunt. Qui encaustum auro agglutinant, & metallicum pigmentum auro

H h

inurunt,

inurunt, aut liquenti, colora. tōque metallo aurum inducunt, dicuntur *parfondre*, ou *parfonder l'email*, *le faire fondre*, & *attacher sur l'or dans le fourneau*. Encausto cælatum opus, encaustico emblemate descriptum opus, encaustici operis crustam vocamus *besongne emailée*, *emailure*. Encausticum igitur opus fit è vitro, & metallis, quæ inter se Naturæ sponte mirificè consentiunt. Vitrum, quod ad encausticum opus adhibetur, non è filice, aut fago, aut tribulo paludum, vulgò dicitur *Salicor*, fieri debet, sed è petra, seu lapide, vt vitrum illustre, splendidum, & crystallinum fiat, vnde encaustum efficiatur metallis inurendum, cineres è filice, aut tribulo, è quibus fit vitrum, (vulgò vocatur *la soude*) dissoluunt in aqua calida, & segmentis panni candidi adhibitis, aquam puram, & claram in vas suppositum transmittunt, vulgò dicunt *filtrer*. Quidquid sordium est in cineribus, subsidit in priori vase, nec per pannum transmittitur. Sed aqua tantum purissima, & limpidissima, quæ modico igne in salem candidum concrefcit, quum humidum aqueum exhalarit, vulgò vocant *sel Alcali*, qui arenæ, aut lapidi, seu saxo purgato admixtus, & minio perfusus in fornacem vitri mittitur. Minium illud aut minerale est, seu metallicum, aut factitium è plumbo vsto, vulgò vocant *du plomb calciné*. Calx illa rubra plumbi fit igne vehementi, & clauso, ne in aëre exhalet, πύρ ἀντιπυρρός, aut ignis reuerberatus, & in clauso vagus, ac errans vocari potest. Vitri artifices vas quoddam è terra candida pingui, cum ossibus arietum tritis, & aliis medicamentis capacissimum, & amplissimum fingunt, quod nullo igni quamlibet

quamlibet violento corrumpi, aut dissolui possit. Vas illud in fornacem mittunt, & in media collocant, cineribus vitro faciendo aptis plenum, qui vi ignis liquefiunt, mox ferreas virgas in vas illud ardens immittunt, quibus materia illa pinguis, & liquida adhærescit, è qua vitra fiunt. Sal igitur ille Alkali minio perfusus in capedine terrea sex totos dies flammis ardenti perseverat; primo, & altero die materia illa miniata flavescit; tertio, & quarto virefcit; duobus aliis albescit, & aëris colorem induit, ac crystallina efficitur, è qua fiunt adulterinæ gemmæ, & encaustum, seu smaltum. Crystallina illa materia, vt cogatur, & concrefcet, calcem metallicam è plumbo, & stanno Cornubiensi purissimo in fornace reuerberante conflatam adhiberi necesse est, vt stannum encausto, seu smalto afferat soliditatem, & corpus, ne sit pellucidum. Sine plumbo nullum metallum in vitrum transire potest. Quum igitur materiam illam crystallinam, & calcem plumbi, ac stanni, vtramque tenuissimo pulueri similem inter se miscueris, & quasi patulum panem, aut subactam massam ex iis effeceris, foramen in medio fodies, vt exhalet inutilis humor, & per se sensim exficari patieris, tum massam illam exsiccatam in fornacem vitreatiam mittes, eousque dum liquari incipiat, mox è fornace extrahes, & refrigerere materiam fines; tandem in vase terreo, quod igni non soluatur, liquefcere subiecto igne fines, spumam pinguem supernatantem cochlearibus ferreis extrahes, donec viginti quatuor horis materia feruens purgatissima, & limpidissima fiat. Hoc tibi erit smaltum album, quod quocumque colore

imbui poterit. Si smaltum illud cum crystallo in puluerem contriueris, & in fornace vitrea liqueseceris, & metallicam cautem, seu petram subterraneam metallicam, vulgò dicitur *saphre*, adieceris, exister nigrum splendidum. Si addideris argentum vstum cum sulphure, cæruleum Turquinum effeceris; si æs in laminas tenues secueris, & per quinque dies vsiseris, & in smaltum illud inieceris, efficies virens. Æs ter vstum tingitur smaragdino pellucido. Cæsium, glaucum, violaceum, cinereum, fiunt è smalto illo, cui metallicam petram vario modo temperatam admiscueris. Si nitrum, seu salem petræ indideris, colorem margaritarum expresseris. Smaltum rubrum clarum principatum inter alia obtinet. Flauum bracteolatum argento addito effeceris, vulgò *iante paille*; luteum paleatum, item luteum aureum, luteum mali Punici. Sed luteum citrinum fit è ferrugine anchorarum, quas vis maris arrosit, aut ex croco ferri, quem ex aceto stillaueris. Smaltum eo firmitus; lætius, & integrius est, quo diutiùs ignes patitur. Rubrum effeceris, si æs in calcem reductum vi ignis, vitro, seu smalto candido inieceris vnà cum ramentis ferri, & auripigmento. Plus vitri inieceris, roseum splendidiorem effeceris, vulgò dicitur *incarnat*; est murex dilutus, vel ostrum dilutius. Plus plumbi indideris (caue stannum admisceas) minus erit splendoris. Rubrum clarum efficies, si plumbum, & argentum vitium auro infuderis, item spiritum æris, & sulphur æris incombustibile. Æris illius tinctura vsque adeo saturata est, & eminens, vt colorem auri natium augeat, & exaggeret; sed color ille exaggeratus

igne

igne vehementi deletur. Exaggeratio illa coloris in auro fit per spiritum volatilem æris, quod cum auro sensim in capeduncula terrea excoquitur, vulgò dicitur *creuset*, caliculus metalli fusor. Vt igitur colorem auri exaggeres, aliquid argenti viui cum auro, & spiritu æris miscebis, quia vitium argentum prohibet, ne tincturæ, & colores exurantur, & ignis vim moratur id temporis, quo tinctura, & color in aurum intimè subit. Aurum ita tinctum quasi folium pyropis subijcitur; aurum enim, quod fuluo tingitur, corpore æris adhibito, semper nigricans, liuidum, & marcidum est, quia substantia æris, quæ per se nigricat, nigris maculis liberari non potest, siue radas, siue coquas, siue gummi, & sandaracha laues. At aurum, quod tingitur spiritu æris, est veterum orichalcum, & electrum, vnde pocula fiunt, quæ venenum, si quod iniectum fuerit, indicant, & produnt. Hoc item aurum spiritu æris exaggeratum, vi solius plumbi, non alterius metalli, in vitrum conuertitur, vnde fit smaltum, seu encaustum rubrum clarum. Immodò aurum vi plumbi fit volatile, aut in oleum mutatur, quod vitrum aureum vocatur, quo S. Ioannes in Apocalypsi pavementum cælestis Hierusalem, quasi tesseri vitreis stratum esse testatur. Hebræi vocant *Hamal*, vnde vox Gallica *email*, & Italica *smalto*. S. Hieronymus aurum illud vitreum vult esse electrum Ezechielis. Non ita pridem argentum asperum, & syncerum cum ære, & plumbi excoquebant, & concorporabant, vt rubrum clarum existeret, quam *Nelluram* vulgò vocarunt, quum in grana argentum liquefactum, & in aquam iniectum concideret. Smaltum auro, ar-

H h 3 gento,

gento, ari, non aliis metallis inducitur, & inuritur. Item vitro, & testis fictilibus. Immo nuper reperta ars inurendi smalto marmora, & durissimos lapides, ita vt igne non violentur. Vt metalla, & ex metallis colores inuras, smaltum in minutissimum puluerem in mortario ferreo durissimo tere pistillo ferreo, cum modica aqua: melius enim in mortario res succedet, quam si in porphyretico lapide tereres. Colores, qui ex metallis inuruntur, hi sunt, niger, violaceus, viridis, ferrugineus, seu castaneus, vulgò *tané*, cinereus, cæruleus, seu glaucus, ruber clarus, luteus ex auro; qui omnes colores pellucidi sunt, & splendidi, cum albus, & cæsius Turquinus sint opaci. Cum triueris hos metallicos colores in mortario cum modica aqua, effunde quidquid est aquæ, & puluerem illum tenuissimum in patella vitrea reponito, cui tantum affunde aquæ fortis, quam è nitro, & vitriolo subiecto igne stillatitiam efficiunt, vt pulueribus innatet, eosque tegat. Et toties pulueres illos aqua forti imbutos, aqua fontis limpida lauato, donec ea nihil sordium trahat, sed nitida, claraque exeat. Aqua fortis pingue metallicum purgat, aqua fontis limpida, si quid terræ admixtum erat, abluit, & tollit. Smaltum tritum in aqua limpida facillè integrum seruatur, extra aquam sordes concipit. Pulueres isti legula ærea colliguntur, vulgò vocant *palette de cuyure*, & operi humilioris formæ (vulgò *oufrage de basse taille*) magna cura, & diligenti opera inducuntur, vt alij ab aliis segregentur, ne fortè puluerum, ac colorum confusio, & perturbatio fiat. Cum probè collocati fuerint, chartam vulgarem aqua madefacito, & inter manus aquam expri-

exprimito, vt charta sit loco spongiæ, quæ humido exusto smaltum exsiccet, quod siccum lætius, & hilarius est, quam madidum. Illa puluerum collocatio dicitur vulgò prima pellis. *Cette couche se nomme la premiere peau.* Deinde smaltum laminæ ferreæ impositum paulatim in fornacem intruditur, vbi exardescit, donec liquefcere, & moueri incipiat: tum enim è fornace debet educi, vt refrigeret, mox adduntur secunda & tertia puluerum collocatio, & opus fornaci, & igni vehementi permittitur, donec smaltum planè coloribus inustum sit. Tum è fornace opus eductum expolitur lapide idoneo, & absoluitur Samio lapide, quem vulgò *Tripoly* vocant. Id temporis opus inter manus expolire dicunt, *polir à la main.* Vt encausto eminentia cuiusuis figuræ, vel opus tumens, ac in vmbonem plus minus elatum inuratur, acinos pyri aqua limpida madidos fumes, illisque smaltum irrigabis, quod viscosum factum, & quasi glutine illitum facillè operi adhærebit, aliter non adhæresceret vmboni, & exstantibus signis, aut prominenti figuræ; cum tamen nullo negotio smaltum fundo vasorum, & operum humilioris formæ adhærescat, vulgò dicitur *oufrage en bossé, ou demy-bossé, ou plein relief.* Aliud est, quod vulgò dicitur *le creux de la basse taille.* Rubrum clarum non adhærescit nisi auro. Rubrum opacum in argento, & ære probè collocari potest. Cætera encausta, seu smalta auro, argento, & ari inhæreere possunt. Tunc dicuntur auro adglutinari, metallicum pigmentum auro inuri, liquenti, coloratoque metallo aurum pingi, describi, distingui, encaustum auro illini, obduci. Vulgò dicitur *glacer*

la besongne, quia smaltum est quasi glacies candida, aut colorata. Vbi encausto metallum inustum est, opus est absolutum. In pluribus encaustis, seu smaltis admiscetur vitriolum, minium, vel humus plumbeæ venæ, vulgò *mine de plomb, sel Alkali*, de quo supra egimus. Crocus Martis, seu ferri, nitrum, natiua, vel factitia ærugo rasilis, *verd de gris*. Magnesia, vel manganesia, seu *pierigot*, & rupes metallica, quæ sub agris arentibus, & macilentis nasci solet, vulgò *saphre*. Hæc nos è Viginero viro docto mutuati sumus, & quæ ille Gallico sermone explicuit, Latinæ consuetudini reddidimus, & infra præteraque alia reddemus.

De Encausto, seu Smalto.

C A P V T V I.

Quidam negant smaltum illud quo vulgo utimur, veteribus notum fuisse. Fugit eos ratio. Philostratus enim *lib. 1. Iconum. εν σωθήραις*, ita loquitur. *πεικην* ἢ τῶ μερικῶ νεανίαι καλοῖ, ἢ καλὰ ἐπιπιδιδόντες, &c. φέρουσι ἢ αὐτὸς ἵπποι πρῶτα πῆσιθ ἕδεις ἄλλθ ἄλλω, λδικός πς, ἢ ξανθός, ἢ μέλας ἢ φοίνιξ, ἀργυροχάλινος ἢ σικτοῖ, ἢ χρυσοῖ τὰ φάλαρα. ταῦτα φασὶ τὰ χράματα τὸς ἐν ὠκεανῶ βαρβάρους εἶχειν τῶ χαλκῶ διαπύρω, τὰ ἢ σωῖσιαδς, ἢ λιθιάδς, ἢ σάζην ἢ ἐγράφω. Adolescentis latera cingunt iuuenes pulcri, honesti studiosi, quos equi ferunt inter se omnino dissimiles, alius albus, niger alius, aut flauus, & phœnicæus, frænis argenteis, aureis, ac vario colore distinctis habenis. Aiunt enim barbaros in Oceano habitantes istos colores æri infundere

fundere ignito, qui coëant & lapidescant, & quæ picta sunt seruent. Non abludit à Philostrato Plinius *lib. 34. c. 17*. Plumbum, inquit, album incoquitur æris operibus Galliarum inuento, ita ut vix discerni queat ab argento, eaque incoctilia vocant. Deinde & argentum incoquere simili modo cœpere, equorum maximè ornamentis, iumentorumque iugis. Omnis ratio encausti, seu smalti pendet à metallis, & vitro quæ inter se mirificè conueniunt, quia Solis efficientia conquiescit in auro, artis vis in vitro. Sol vnit homogenea, segregat eterogenea, & caduca, ex qua vi aurum confurgit, quo nullum corpus sub cælo perfectius ignis noster semper separat eterogenea donec vitrum efficiat. Lignum, pannum, flores, herbas, carnes, quiduis denique vitro, & in cineres redigitò, cineres deinde in catillum obrusæ (*en la coupelle*) cum plumbo iniicito, argentum repereris, ex quo extrahes aurum in aqua nitri, & vitrioli, quæ dicitur, *eau de depart, eau forte*. Itaque aurum iure dixeris fœtum Solis, vitrum ignis ἐπιθήνημα; quod vtrumque ignis vim patitur inuiolatum. Materia vitri est tribulus littoralis, vulgo *salicor, soude*, cui ne vi ignis euolet tantillum arenæ admiscetur, aliquid enim in vitro est volatile, aliquid fixum, ut & in auro. Vide Plinium *lib. 5. c. 19. lib. 36. c. 26*. Suprà de smalto pluribus egi, de auro vitreo *Ioannes cap. 21. ἢ πόλις χρυσοῖν καθαρόν, ὁμοία ὑαλῶ καθαρῶ ἢ ἢ πλατεία ἢ πόλιος χρυσοῖν καθαρόν, ὡς ὑαλῶ διαφανής. Job 28*. Non adæquabitur ei aurum, vel vitrum. Nellura quæ vulgò dicitur hoc modo fit, fume tibi vnciam vnam argenti, duas æris purgatissimi, tres plumbi. Liquato argentum, &

as in eodem vase vt contundantur, tum plumbum addito, & carbone moueto, vt plumbum spuma liberetur, & tria illa metalla in vnum corpus transeant. Vas terreum pugni magnitudine fulphure viuo semiplenum quod in puluerem triueris habeto, & in id metalla illa mixta, fusâque iniicito, & os vasis obturato argilla, & linteolo, & omnia commoueto, manibus vsus donec refrigerescat, vt omnia in vnam massam transeant. Vase fracto massam illam funde, & liqua in calice aurariæ fusuræ iniecto borace, & fusionem iterato, donec massa fracta tibi placeat. Hæc est nellura quæ auro & argento tantum adhibetur, quam è verbis Gallicis Vigineri Latinam tibi dedi.

De Plastica, Sculptura & Statuaria.

C A P V T V I I.

Plastice quæ in statuâ aut sculpturis versatur, in duo membra tribuitur. Aliud enim est quod eminent in opere æreo, lapideo, ligneo, quodque exstat supra planam superficiem, vulgo vocatur *bossé*, eminentia, anaglyphi exstantes partes. Anaglyphum, anaglyptum, *ouurage en bossé*, aliud dicitur cauum quod opponitur eminenti, & anaglypho. Vulgo *ouurage en bossé, ou relief, l'autre, ouurage creux*. Anaglyphi, seu eminentis duo sunt genera, aliud plenum anaglyphum, *le plein relief*, quoties imago vel simulacrum numeris omnibus absolutum est, vndequaque rotundatum, ex se aptum, non aliunde, cuiusmodi statuæ omnes, aut capita veterum

veterum quæ Romæ visuntur, item vasa Corinthiaca. Romæ Adonis, & Meleager Francisci Norchæ, Apollo Tusculanus à Belueder, Laocoon Vaticanus, cum duobus filiis ex solido marmore, & monolitho, Cleopatra, Hercules Echionis Atheniensis in atrio palatij Farnesiani, Hercules Capitolinus ex ære, Marcus Aurelius equo insidens, Venetiis quadrigæ in propylæo Diui Marci. Alterum genus anaglyphi vulgo dicitur, *demi-bossé, ou basse taille*, semiplenum anaglyphum prout magis, minúsve sculptura eminent supra superficiem planam cui insidet, cuiusmodi sunt duæ columnæ Romæ Traiani & Antonini Pij anaglyphici operis, variis figuris exsculptæ, & anaglypha triumphalium arcuum, & monumentorum varij operis anaglyptici marmora, nummi aurei, argentei, ærei. Quod ad cauum seu profundum sculpturæ attinet, *le creux, ou les graueures*, aliæ altius aliis exsculpuntur, & inciduntur, cuiusmodi Onychas, Agathas, Calcedonios, Æmathystas, Iaspidas multos exsculptos, & incisos videas. Onyches, Sardonyches, vulgo *cornalines*, quia firmiores, & æquiores sunt aliis, & æquius inciduntur sine vlllo fragmine, aut tumore à sculptoribus libentius vsurpantur. Nudiustertius Romæ visus est adamas stemmate Lusitanæ insculptus, cuius indicatura fuit sex millium coronatorum. alius insignibus Hispaniæ sculptus, qui triginta millibus aureorum æstimaretur. Adamas autem non inciditur nisi à seipso. Materia vero plastices, & sculpturæ, posita est in auro, argento, ære, ebene, ebore, ligno, marmore, lapide, argilla, luto figulino, cera mixta pice, calce, gypso, cerusa. Statuæ primæ testaceæ fuere è terra

124 *De Pictura, & Statuaria,*

è terra figlina. Primus plastes apud Plinium fuit Dibutades *lib. 35. cap. 12.* Statuæ primum Diis positæ, deinde viris fortibus re bene gesta, Olympionicis Harmodio, & Aristogitoni æreæ. Quare Antiphon orator rogatus, quod æs ad statuas esset optimum à Dionysio tyranno, respondit æs illud è quo statuæ Harmodio, & Aristogitoni positæ essent, optimum fuisse. ideo Antiphon iussu Dionysij est interemptus. Deinde quisque arbitrato suo sibi imaginem posuit, qui honor vsque aded euiluit, vt Agefilaus, & Cato statuæ honorem repudiarint. Morem autem ponendæ imaginis antiquissimum esse discas ex Eusebij *lib. 3. de preparat. Euang.* Vbi Moysen vetuisse ait, ne imagines adorandæ proponerentur. Vnde sequitur ante Moysen imagines fuisse quæ adorarentur. Plinius ipse *lib. 34. cap. 7.* prodit Eurandri ætate longè ante Romanam cõditam in foro Boario simulacrum Herculis positum in cultu fuisse. Numa Iani signum in eodem foro posuit, quod tamen Plutarchus in vita Numæ mendacij arguit, qui negat 160. annis post Numam vllam Romæ statuam, aut imaginem graphicè pictam extitisse. Epicadus apud Macrobi. *lib. 1. Saturnal. cap. 11.* narrat Herculem interempto Geryone in Hispania cum rediisset in Italiã sociorum suorum quos in ea expeditione amisisset simulacra, vel sigillaria proposuisse, ornatu solito vestita, quæ postea in fluuium profluentem deiecerint, vt mari quisque in suam patriam veheretur. Eos Ennius vocat Argæos tutulatos. Dionysius Halicarnassens factum mollit, atque, cum Itali viuos homines Diti mactarent, & capita, Herculem instituisse, vt pro viuo homine quem Græci

φῶτα

Lib. II. Cap. VII. 125

φῶτα vocant, lumina, & oscilla in profluentem fluuium proicerent, & capita aliorum.

ἢ κεφαλὰς ἀΐδν, ἢ τὰ πατεῖ πέμπετε φῶτα.

Ea vocarunt oscilla. Diodorus Siculus Æthiopes primò imagines reperisse vult, à quibus Ægyptij rem didicerint. Lactantius *lib. 2. cap. 11. error.* Prometheo simulacrorum originem attribuit, qui Pandoram ex argilla fecerit, & igne raptò è Solis rotis animarit. Hoc igitur in hac re tenendum, homines primùm carbone, & cretacea graphide, *auec le crayon*, rudi Minerua lineas duxisse, vulgò vocant *griffonner*, deinde excudisse, sculpsisse, rassisse ebur, natiuis coloribus animasse. In pictura vulgari pauca sunt, quæ notes, præter manum pictoris, & colores. In plasticæ, statuaria, sculptura plura miramur. Ante omnia designatio fit operis graphide cretacea, carbone, vel calamo, seu penna, cuius vsus difficillimus est, quia figuræ, quæ sunt intra *ἀεισφρίαν*, Gallicè *le pourfil*, tenuissimis, & creberrimis lineis incidendæ sunt cancellatim obliquis quadrangulis, & rhombis, *à lozanges, ou petits carreaux*, vt umbræ fiant, & aliquid albi, ac vacui relinquendum, vt lumen inducatur. Hæc designatio, quæ fit calamo, utilis est in æreis tabulis, vt postea scalpro incidantur, aut stylo ferreo sculpantur, & typis excudantur picturæ suauis, & tenerius incisæ, quæ dicuntur *de raille douce*. Pinguntur autem calamo æneæ laminæ nigro quodam, quod fit è fumo nucum, è nucleis mali Persici, vel pomi Persici duracini, admiscetur aliquid gummi draguntini; in quo genere primas tenuit nostro seculo Albertus Darer Germanus. Rem facilius expediueris graphide ex terra sanguinea, vt

umbras

umbras efficias in vacuo, & cerussam aqua macerata cum gummi Arabico adhibeas ad lumen, nisi forte designatio illa rudis fiat in charta alba, vel pelle pergamena. Hæc ratio familiaris est iis, qui natiuas, seu iconicas imagines pingunt, & designationem operis mica panis albi, vt volunt, emendant, quæ deinde pro exemplari, seu archetypo futura est, maximè in sculpturis eminentibus, in quibus nisi pictor abundè versatus fuerit, humi serpet, nec in planis illis picturis excellet, *en platte peinture*; quia sculptura docet contrahere, cogere, coarctare longitudines, easque in breue colligere, in cauum, & profundum retrahere, aut attollere quæ sunt in plano, vt emineant, *les raccourcissements, les renfondremens, les releuemens en un plain.* & efficere, vt quod est in plana superficie, emineat, & existet, quasi que foras extuberet. Plinius *lib. 35. cap. 10.* Apelles pinxit Alexandrum Magnum fulmen tenentem in templo Ephesæ Dianæ, viginti talentis auri, id est, centum viginti millibus aureorum nostratium; digiti eminere videntur, & fulmen extra tabulam esse. In hoc genere nostro æuo excelluit Michaël Angelus Bonarota, vnde agnoscas. eminens illud, quod foras se proijcit, picturam peperisse, vel instituisse. Nihil in hac arte difficilius, quàm hominem perfectissimum animal ad viuum coloribus exprimere, siue in plana superficie, siue in exstanti: quare priùs vultum creta designant, mox archetypum faciunt; & quum omnia fecerint, vix assequuntur quod volunt. Michaël Angelus sculpendi, & pingendi arte nobilis, fatebatur sculpturam pictura longè difficiliorem, itaque longè plura

natiuis

natiuis coloribus pinxit, quàm sculpsit. Admiraberis Iudicium extremum ab eo pictum in facello Sixti in palatio S. Petri, sed Prophetæ ab eodem in fornicibus graphicè picti longe admirabiliores sunt, quum iustam magnitudinem excedant. Statuariam difficiliorem faciunt diuersi aspectus statuæ pleni anaglyphi, *la diuersité des venës qui sont en vne statue de plein relief, qui a sa rotondié accomplie.* Plana pictura non exigit tot aspectus. Deinde sculptura legem dicit proportionibus, & symmetriis, seu mensuris architecturæ, quæ sumuntur è corpore humano. Qui tamen scienter hominem, aut quoduis animal expingere potest, longè faciliùs ædificium designabit, cuius lineamenta regulæ, & circino parent, quàm animalium lineamenta. Nihilominus quia tota ædificij delineatio, seu œconomia pendet à conceptu architecti, qui est quasi princeps, ac palmarius operis parens, hic plurimum est laboris, dum id agitur, vt proportionibus, quæ sumuntur à corpore hominis, obseruentur. Minori enim negotio inuenimus, quàm exprimimus, aut imitamur ea, quæ sunt. Ideo nemo architectus nobilis esse potest, qui sculpturæ, & statuariæ non sit peritus. Inde est, quòd Michaël Angelus multa emendarit feliciter, quæ in fabrica S. Petri à Brumante, & Sangalio primis eius fabricæ architectis peccata erant. *Parisii* in fabrica arcis Luparæ Clanius vir nobilis, architecturæ sciens, multa intus, & foris peccauit, quia sculpturam vix à limine salutarat. In Gallia nobilissimus statuarius fuit Iacobus Angolisinensis, siue marmor scalperet, siue æs funderet, cuius anno 1550. designatio S. Petri palmam præripuit

Romæ

sunt mensæ, quum metallica quadam specie, quæ vulgò dicitur *Emery*, in puluerem redacta, & serra tenuissima sensim aliquid ex eo eroderetur. Ita enim serra, & arena minutissima secantur marmora in crustas. Alius lapis est leucophæus oculis gratus, maculis albis, & nigris sparsus, inclusus in pulpito S. Mariæ Maioris, quem quidam vocat lapidem marmaridum, qui duritie non cedit porphyreticò. Emeri fossile est metallicum è genere chalybis, quo aciem ensium artifices ferri exoliunt, sed priùs in puluerem minutissimum terunt. Huius fossilis miror neminem meminisse veterum Noster Ronfardus meminit,

Et l'emerî des lames acérées

Frappe menu des flammes atherées.

Marmoris genus quoddam est, quod dicitur granatum, quia in eo sunt grana Calcedoniorum, emerici, Agatharum varij coloris, quibus sparsum est. Eius duo genera sunt: alterum, leucophæum, cuiusmodi sunt tredecim columnæ Panthei Romæ in porticibus: alterum, rubro granatum, ex quo facti obelisci, & cupæ balneares, è quibus vna visitur Romæ ante palatium S. Marci, & pro foribus S. Saluatoris Laurentini. In insula Elbana maris Hetruscî fodinæ sunt marmorum granatorum, vnde concha ingens allata, quæ visitur hodie Florentiæ in Palatio Pitti, excipiendæ aquæ salientis è fonte. Nonnulli putant obeliscos Romæ factitios esse, non effossos è latomiis, seu lapidicinis. Sed Strabo, & Plinius latomias assignant, è quibus exfecti sunt. Maximus obeliscus erat centum viginti quatuor pedum, minimus octoginta octo. Quoddam marmor est vulgò dictum

dictum Gentile, & elegans, ex æquo vbique album, è quo multa capita, & statuæ Romæ visuntur, sed scalpro contumax est. Idcò statuarij libentiùs vtuntur marmore Pario, quod cedit scalpello, & iniuria pluuiæ, vel aëris non violatur, sine maculis versicoloribus. Florentiæ in Ecclesia S. Laurentij in sacello Mediceorum Michaël Angelus vsus est in statuis gentis Mediceæ marmore Carrariensi albo, quod nullis maculis versicoloribus sparsum est. Ibidem in crypta subterranea ciuitates, & vrbes Hetruriæ, quæ in ditioñe magni Ducis sunt, tanta marmorum varietate, tot emblematum, & tessellarum, tamque versicoloribus crustis sunt, vt nihil in toto orbe admirabilius, aut magnificentius videatur. Libet hîc subijcere pauca de marmoribus, & gemmis, quæ sculpi possunt.

De Marmoribus.

CAPVT VIII.

QVia marmora sunt inter lapides è quibus statuæ fiunt, de iis agamus. Marmora dici à splendore, & μαρμαρυγή volunt. Strabo lib. 5. μονόλιθοι πάλαι, ἢ σήλαι, ὡς τὰ πάλαι ἐξ οὐρανόθεν ἦσαν. Solidæ columnæ, & laminæ magni operis è Luna vrbe Hetruriæ Romam feruntur. lib. 12. pag. 197. Synnaς è μεγάλῃ πόλει. κίονες μονόλιθοι μεγάλοι πασιάζοντες τῷ ἀλαβαστρίῳ λίθῳ καὶ ποικιλίῳ. Simas parua vrbs est vnde columnæ magnæ ex vno lapide, alabastro varietate similes afferuntur. Cùm pro-

nuncias dispoliant columnas monolithas aufe-
runt, ait Laberius, solidum adamantem Maro vo-
cat lib. 6. *Aeneid.*

Solidoq; adamante columna.

Quomodo marmor paretur ad testoria, vide Vi-
truium lib. 7. c. 5. Fabium declamat. 9. graues crustæ,
marmore lucentes columnæ. Sidon. in *Epithalamio.*

Hic lapis est de quinque locis, dans quinque colores,

Æthiopus, Phrygius, Parius, Pœnius, Lacedæmon,

Purpureus, viridis, maculosus, eburnus, & albus.

Stadius,

Purpura sola cano Phrygia quam Synnados antro

Ipse cruentavit maculis lucentibus Attin.

Seneca, Numidicas crustas vocat *epistol.* 86. *vet.*

Gloss. *κατασκευασμένη οίκου, incrustatam domum,* malim
interpretari, tessellis scætilibus pauimentatam.

Stadius lib. 2. *Syl.*

— *Hic Graijs penitus desecta metallis*

Saxa quot Eoa resperfit vena Syenes,

Synnade quot mœsta Phrygia fodere secures

Per Cybeles lugentis agros, vbi marmore picto

Candida purpureo distinguitur area gyro.

Hic & Amyclæi casus de monte Lycurgi

Quod viret, & molles imitatur rupibus herbas

Hic Nomadum lucent flauentia saxa, Thasq; q;

Et Chios, & gaudens fluctus spectare carystos.

Strabo lib. 8. *κατοικία λίθου πολυτέλης ἢ ἢ πινυαίης ἐν*

πινυαίῳ πελαίῳ, νεφεῖ. ἢ ἢ ἐν τῷ πινυαίῳ μέταλλον

ἀνωζῶν πινε ἀμεγαδός. Seneca lib. *de benefic.* 4. Cru-

stæ marmoris ipsa qua secantur lamina gracilio-

res erant. Ea enim gracilitas quia difficilis, præ-

tium augebat. Plinius lib. 36. cap. 2. & 3. Crassus

orator sex columnas marmoreas, & Hymettias in

palatij

palatij ædibus posuit. Marmora scalpserunt primi
Dipœnus, & Scyllis Cretenfes. Lapis parius dicitur
λυγίτης, quia ad lucernas cæderetur. Scalpen-
di marmoris ars trecentis triginta duobus annis
statuariam & picturam superauit, quæ sub Phidïa
tantum ceperunt Olympiade 83. versicolores ma-
culæ apud Chios inuentæ. Secare marmor in
crustas Cares docuerunt. Crusta marmoris parietes
primus operuit Mamurra præfectus fabricum
Cæsaris. In vilissimo liminum vsu Numidicium
marmor primum posuit Marcus Lepidus anno ur-
bis 666. Marmor sectum est, aut solidis glebis po-
situm. Marmor arena secatur, ferra in prætenui
linea premente arenas, versandoque tractu ipso
secante. Æthiopica arena ad id commoda est. Si-
donius *Epithal.* *Ruricij.*

Postes Chrysolithi fuluus disfulgurat ardor.

Murrhina, Sardonyches, Amethystus, Iberus, Iaspis,

Indus, Chalcidicus, Scythicus, Beryllus, Achates,

Attollunt duplices argenti cardine valuas,

Per quas inclusi lucem vomit umbra smaragdi.

Limina crassus onyx crustat, proptérque hyacinthi

Carula concordem faciunt in stagna colorem.

Idem *carm.* 22.

Cedat puniceo pretiosus liuor in antro

Synnados, & Nomadum qui portat eburnea saxa

Collis, & herbosis qua vernant marmora venis,

Candentem iam nolo Paron, iam nolo Carystium.

Vilior est rubra qua pendet purpura saxo.

Idem lib. 3. *epist.* *Quadrarium vocat marmoratum,*

ἐριωλυφα. Stadius lib. 1. *Syl.*

Hic Libycus, Phrygiusque silex, hic dura Lacœnum

Saxa virent, hic flexus onyx, & concolor alio

*Vena mari, rupesque nitent, quis purpura saepe
OEBalis, & Tyrij moderator liuet aheni.*

Prudent.

*Et qua saxa paros secat, & qua punica rupes,
Quae viridis Lacedæmon habet, maculosaq; Synnas.*

Stadius,

*Non huc admissa Tarsus, aut undosa Carystos,
Mæret onyx longè, queriturq; exclusus ophites,
Sola nitet flauis Nomadum decisa metallis
Purpura, sola cauo Phrygia quam Synnados antro
Ipse cruentaui maculis lucentibus Atrys.
Quasq; Tyrus niveas secat, & Sidonia rupes:
Vix locus Eurota viridi, cum regula longo
Synnada distinctu variat.*

Lampridius in *Alexandro Senero*: Marmor porphyreticum, & Lacedæmonium. Isidorus *lib. 16. origin.* Lacedæmonium marmor viride cunctis est hilarius. Ophites serpentium maculis similis est. Augustæum, & Tiberinum in Ægypto. Purpurites *βασανίτης*, alabastrites. Stadius:

*Mons Lybia, Iliacusq; nitent, & multa Siene,
Et Chios, & glauca certantia Doride saxa.*

Cassiodorus *lib. 1. var.* Discolorea crusta marmorum gratissima picturarum varietate textantur. *Epist. 2. lib. 2.* Sidonius: Non illic quidem Paros, Carystos, Proconissos, Phryges, Numidæ, Spartiæ rupium variatarum posuere crustas, neque per scopulos Æthiopicos, & abrupta purpuræ genuino fucata conchylio sparsum mihi saxa furfurum mentiuntur. Prudentius *lib. 2. in Symmachum*:

Natiuum nemo scopuli mihi dedit ostium.

Signis è marmore, gemmisque etiam poliendis Naxium diu placuit ante alia. Ita vocantur cotes

in

in Cypro insula genitæ. Vicere postea ex Armenia vectæ. Pretiosissimi generis Lacedæmonium viride, cunctisque hilarius. Olim non fuit auctoritas maculoso marmori. Primum versicolores istas maculas Chiorum lapidicinæ ostenderunt. Augustum, vel Augusteum vndatim crispum in vertices, Tiberium sparsum conuoluta canitie. Ophites Tephrias à colore cineris dictus, qui & Memphites dicitur. Est & in Ægypto porphyrites *αδ-κασίη* & candidis interstinctus punctis. Est & basaltus in Æthiopia ferrei coloris, atque duritiæ. Vide Plinium *lib. 36. cap. 7.* Strabonem *lib. 17.* Agricola putat murrhina vasa fieri ex onyche Arabiæ. Malè. Onyches Germaniæ sudines dicti, ex quibus potiora vasa. Praxiteles marmoris gloria superavit etiam semetipsum. Lygdini in Tauro reperti, Alabandici ad purpuram magis inclinant. Lucullum marmor in atrio Scauri collocarum, aut potius marmor Lucullei columnæ duodequadragenum pedum. Hymettij marmoris columnæ sex in L. Crassi oratoris Palatina domo. Plinius *lib. 36. cap. 5.* putat scalpendi marmoris artem cum Olympiædibus cœpisse, longè antiquiorem pictura, & statuaria, quarum vtraque cum Phidia cœperit Olympiade octogesima tertia, quod ab eo scriptum miror, cum idem scribat, in Chio insula Malam sculptorem, & filium eius Micciadem fuisse Hipponactis ætate, quem certum est vixisse Olympiade 60. Idem ait proauum Malæ sculptorem floruisse Olympiade prima ineunte. Sculptores marmoris qui sceditatem vulsus in marmore expresserint, iidem & scalptores fuere, & statuarij. Nonnulli hodie reperti qui marmora proximè imi-

li 4

tentur.

crum esse aiūt, imperiūque, & sacerdotium significare; idē in sacris literis sub pedibus Dei quasi opus lapidis sapphyrini. Smaragdus Vranię virgini sacer virginitatē indicat, iaspis gratiam. Virgilius:

Illi stellatus iaspide fulva

Enis erat.

Tertullianus: Gemmæ tardē teruntur, vt niteant; subdolē substruuntur, vt floreat; anxie forantur, vt pendeant. Helychius: *μειζὸς λίθος πρὸς ἐμπειροῦντες ἢ πρὸς ἄλλους*. Merizeus lapis, qui si aspergatur aqua, incenditur. Ita lacrymæ Marię Magdalēnæ cor eius lapideum incenderunt. Androdamas lapis æs, & argentum ad se trahit. Corallium in mari planta est, aëre contactum lapis. In Silaro ligna lapidescunt. Plinius, & Pausanias: In Troade Perperenis fluuius lapidibus agros conserit. Aiunt eos, qui ferunt cylindrum in Sypilo in templo Cybeles, fieri *φιλοπάτορας*, amantes patrum. Debuerat Ptolemæus Philopator cylindrum illum tulisse, ne parricida esset. Caristius lapis textitur, igne purgatur. Mardobæus:

Gemmis à gummi nomen posuere priores,

Quod transplenderent gummi splendentis ad instar.

De lapidibus vide Solinum *cap. 11*. Plinium *lib. 37. cap. 4. & 5. & 9. & 10. lib. 36. cap. 8. 19. lib. 32. cap. 2*. Dioscoridem *lib. 5. Solinum cap. 4. 65. 45. 12. 42. 50. 8*. Isidorum *lib. 6. cap. 15*. Orpheum *lib. de Lapidibus. Tzerzem chil. 6. cap. 68.* & Mardobæum. Lapidum genera, & nomina plura. Adamas, Achates, Alectorias, Amethystus, Androdamas, Absinthos, Asbestos, Alabandina, Beryllus, Carbunculus, Chrysolithus, Chrysoprasus, Chrysopasius, Chelidonium, Corneolus, Chalcophonos, Chrysolectros,

lectros, Chalazias, Chelonites, Corallium, Calcedonium, Cerauneus, Crystallum, Dionysiades, Aërites, Enhydros, Gagates, Galactites, Hieracites, Hienia, Heliotropia, Hephestites, Amatites, Exacantalithos, Hyacinthus, Iaspis, Iris, Lyncurius, Lipares, Magnes, Molochites, Medus, Onyx, Orites, Ophthalmius, Patherus, Pyrites, Pyropus, Præsius, Sapphyrus, Smaragdus, Sardius, Sardonyx, Selenites, Sagda, Topasius, Thecolithus, Vnio, Elenchus, Margaritum. Sunt & alię gemmæ apud varios Auctores. Ammianus *lib. 23*. Conchæ densius oscitando ex lunari aspergine concipiunt. Inde grauidæ edunt margaritas binas, & ternas, vel vniones, quæ dicuntur conchulæ, singulas pariunt aliquoties, sed maiores, vide finem *lib. 23*. Propertius *lib. 1. eleg. 2*.

Littora nativis persudent picta lapillis.

Vetus opinio fuit, in littore rubri maris gemmas omnis generis nasci, quare Poëta dixit,

Nox & erythraïs Theidis signanda lapillis.

In achate Pyrrhi, nouem Musæ, Apollo, & lyra, tibiæ, citharæ, ac instrumentum omne Musarum, & Apollinis à Natura expressum. In marmore secto laurum, silenum, pisces, caput Panis reperta scribit Plinius *lib. 36*. In alio marmore secto repertum oleum fragrantissimum. In alio Neapoli adamas immensi pretij. Theophrastus *de lapidibus*: *διανομασθηταί λιθοτομία παρώντι, ἢ πυρρηνικόν, ἢ χρών, ἢ θησακόν, ἢ ἄς ὁ περὶ αἰγυπτον ἀλασπίτης, ἢ ὁ περὶ ἐλεφαντ ἕρωις ὁ χερνίτης, ἐν ᾧ πέπλα φασι ἢ δαρείον κείδη. ἢ ὁ πέρθ' ἕρωις περὶ χρώματι, ἢ τῆ πυρρότητι περὶ παρῶ. Nobiles sunt lapidicina in Paro, Pentelica, Chio, Thebis, in Aegypto alabastrites, & quę similibus*

similis est ebori, Chermites, in quo iacere aiunt Darium peplo inuolutum; & Porus similis colore, & densitate Pario. αἰνῶ, spinus, & liparites lapides sunt. Acharites ab Achate fluuio Siciliae dictus. S. Hieronymus ait amethysten, quo omnia venena superantur, in nido aquilae reperiri. Lapis conchites Megaris λεγκός, ἢ ἄλλῃ λίθῃ μαλακώτερον, albus omni lapide mollior, ait Pausanias pag. 43. Philo in Caium: πρῶτον τὰς ἐν κίχλῃ θυρίδας ἀναληθῶν τοῖς ὑάλῃ λεγκῇ διαφανέσι ἑσπλησίοις λίθοις, οἳ τὸ μὲν φῶς ἐκ ἐμποδίζουσι, ἀνεμὼν δ' εἰργασί, ἢ ἢ ἀφ' ἡλίου φλογμῶν.

Iussit fenestras in ambitum lapidibus muniti pellucidis, similibus vitro albo, qui lucem non impediunt, ventum autem prohibent, & Solis ardorem. Est lapis specularis, Phengitis, Domitiani apud Suetonium. Mulieres gestarunt gemmas ex auribus pendulas. Eustathius vocat ἑρματα ἐνώτια, in aures. Iuuenalis:

Cum virides gemmas collo circumdedit, & cum Auribus extensis magnos commisit elenchos.

Plinius lib. 29. cap. 35. Elenchos fastigiata longitudine digitis suspendere, & binos, ac ternos auribus foeminarum gloria est. Seneca in Hippolyto:

— nec niuens lapis

Diducat aures Indici donum maris.

Cæcilius: Tura ex aure eius stalagmium domi habeo. Homerus:

— ἐν δ' ἄρα ἑρματα ἦεν.

ἐν τῆτοις λόγοις τεύχλινα μορῶντα.

Lampridius in Seuero, cum quidam legatus vnionens duos vxori eius per ipsum obtulisset, magni ponderis & inusitatae mensurae, cum pretium non inuenirent, inauribus Veneris eos dicauit. Procopius lib. 1. Peroses Persa margaritum maximum

&

& candidissimum quod ex aure gerebat, detractum proiecit in scrobem, ne in manus hostium veniret. Id repertum erat in ctenene pisce, quem sequebatur canis marinus captus amore margariti fulgentis inter aquas. Piscator cum canem cibo intentum vidisset, natatu ctenem assecutus in litus iecit, sed ipse tam celeriter redire ad littus non potuit quin à cane laceraretur. vide Isidor. lib. 16. orig. Martialis,

Sardonychas, smaragdos, adamantas, iaspidas vno

Portat in articulo, Stella, Sciuere, meiu.

Mardobæus,

Annulus ut gemmam digitis aptandus haberet,

Dicitur in primis fecisse Prometheus usum,

Caucasea rupis quem lucida fragmina ferro

Inclusisse ferunt, digitoque recepta iulisse.

Vide Dion. Chrysof. pag. 154. Heliodor. lib. 8.

Ethiopica Historia.

πρωτάρῃσι φορέου πυρὸς μὴ τάρῃσι ἑρωῦ.

Pantarrham ferens ne time impetum ignis. Vide Athenæum lib. 3. Scholiastes Aristophanis ad nubes, φαρμακοπόλις πωλάφεις τὸς πολυτιμῆτους λίθους πωλάσσαντας. *Pharmacopolas pretiosos lapides vendentes.* Theocrit. Idyl. 12.

λυδῆ ἴσον ἔχει πέτρῃ σῶμα, χρυσὸν ὁποῖον πῶσον) μὴ φάλλον ἐπὶ τιμῶν ἀργυράμοις.

Os habere simile Lydio lapidi quo argentarij probant aurum sincerum, non adulteratum. Nicander,

ἢ σὺ γ' ἑρῆσταν ἐνὶ φλέξαι πυρὶ λῶσαν,

ἢ τ' ἔδειπ φλεχθεῖσα σελάσσει, ἔσθῃσι δ' αὐτῶν,

τύττον ἔτ' ἀδμήσει) ἐπὶ ῥιανδέντ) εἰλαιν

πῶ ἀπὸ θρηίκις νομῆες ποτυμοῖο φέσει).

Aut Thracium lapidem cum accenderis qui aqua riga-

142 De Pictura, & Statuaria,

rus splendet, eum autem extinguit tantillum olei offu-
sum. Pastores hunc lapidem a Thracio fluuio ferunt.
Philostratus in Amoribus Margelin, & Sardium
lapides commemorat, ἢ κάρυλλος, ἢ σαρδύ. Bdel-
lium lapis est cap. 2. Genes. ὁ ἀνδραξ λίθος παραπνός,
carbunculus lapis Prasinus. Martial. lib. 6.

Siccus pinguis onyx anhelat aestus,

Et flamma tenui calent ophitea,

Et certant vario decore saxa,

Quæ Phryx aut Libys altius cecidit.

Lib. 4. Anthalog.

εἰκόνα πέντε βῶων μικρὰ λίθος εἶχεν ἰασπίς.

Imaginem quinque bouum paruus lapis iaspis habuit.

Vide Nonnum in Dionysiac. lib. 5. pag. 94. 3 21. 529.

τῆ ᾧ ξανθὸς ἰασπίς ἐπέτερε, τῆ δὲ σελύνης
εἶχε λίθον παλίλακον, ὃς Ἀκέραιο δαίμων
λειπομένης μινύθει, ἢ ἀέξει.

Altera flauus iaspis incurrebat, altera lapidem album
habebat, qui luna deficiente minuitur, augense augetur.

Perf. satyr. 2.

Hæc baccam concha rasisse.

Vide Strabonem lib. 6. Plinium lib. 9. cap. 35. Mar-
tianus Capell. lib. 1.

Lychnius, astrites, ceraumes, scythis, iaspis,

Dendrites, Heliotropios, Sydalis.

S. Hieronymus ad Demetriad. epistol. Ut taceam de
inaurium pretiis, candore margaritarum rubri
maris profunda testantium, smaragdorum virore,
cerauniorum flammis, hyacinthorum pelago. Vi-
de Heliod. lib. 5. Ethiop. Philostratum lib. 3. de vita
Apollon. p. 3. ante finem. S. Hieronym. σακτυλοποιῶν
dicuntur inclusores qui gemmas annuli inclu-
dunt. De Pantarba Philostratus lib. 3. Apollon. c. 14.

παντάρβη

παντάρβη γίνεται ἢ μερῶν κατ' ὄνυχον σακτύλου τῆτος, δει-
ξας δ' ἑαυτὴν ἀπ' ἑώρα, κίτταται ἐν γῆ κοίλῃ. βάδους ὄρυμα
τέπαρας. Tantum ipsi spiritus inest, vt intumescat
terra, & plerunque scindatur vbi concipitur is la-
pis. fugit, nisi ratione & prudenter trahatur. Nos
soli quibusdam sacris actis, ac dictis Pantarbam
eruimus, quæ nocte tanquam ignis diem accendit,
est enim ignea, radiis micans, quod si die iam orto
aspiciatur βάλλει τὸς ὀφθαλμούς μαρμαρωτῶς μωρίας,
percutit oculos infinitis fulgoribus. Lumen quod in eo
lapide est spiritus est admirabilis virtutis. Quic-
quid enim prope est sibi conciliat & trahit. Imò
quoscumque lapides in mare & fluuios deieceris
ac sparseris, si eam demiseris eodem, omnes sui
spiritus virtute recolligit ita vt coaceruati lapides
tanquam examen apum illi subiaceant. Cap. 15.
ἀλίσκεθ' ἢ λίθος ὀκεί μαργαρίτι ἐν ὄσρακῳ λυκῶ, καρδίαι
τόπον ἔχουσα τῷ ὄσρακῳ. Cap. 16. Vnguento perfusa
ostrea sese aperientia inebriantur. Tunc ferreo sty-
lo perforata quasi faniem quandam emittit, quam
venator ferreo latere excipit, qui in varias formas
excauatus est. Ea fanies postea lapidescit, atque
in modum naturalis margaritæ albus ille sanguis
concrefcit, ἢ ἴσιν ἢ μαργαρίτι αἵμα λυκῶν ἢ ἐρυθρῶς
δαλάτης. Solinus cap. 38. Smilaces in ipso Euphra-
tis alueo legitur gemma ad imaginem marmoris
Proconesij, in medio glaucum vt oculi pupilla in-
ternitet. Cap. 39. de Sagda lapide. Myrrhites spirat
nardi suauitatem. Mithridax, Thecolithos, Am-
mochryfos. Excidit draconibus Dracontias lapis,
Molochites, Androdamas, Pæderos. Cap. 42. cap. 46.
Pyrrhites, Kalazias, Echites, Dionysias. Cap. 55.
Adamantes lymphationes abigunt, venenis resi-
stunt,

stunt, vanos merus pellunt. Nunquam vltra magnitudinem nucis auellanæ repertus adamas. *Cap. 29.* In oculis hyænæ lapis est hyænius, qui si linguæ hominis subditus fuerit, prædicat futura. Nazamonites lapis apud Nazamonas, sanguineus, nigris venulis. Ad Hammonem lapis legitur tortuosus, inflexus, qui Hammonis cornu dicitur, fulgore aureo, subiectus capiti prædiuina somnia representat. Seneca decoctum calculum in smaragdum conuerti ait *epist. 90.* Immò hodièque inuenti lapides coctiles colorantur. Theodoretus *Dialog. de prouidentia*: πῶθεν ἔμαθε φῶσιν ὑάλας; τίς αὐτῶν ἔλαμψε διαφανῶν ἐπιπέδῳ; τίς αὐτῶν ἐδίδαξε πῶς τοιάδε λαμπρὸν πῶς περὶ ὄψεσιν ἔδοξε, ἢ ὅπως, ἢ ἐπὶ πόσῳ; Liuia crystallum centum quinquaginta librarum in Capitolio dedicauit, apud Plinium. Solinus *cap. 20.* Cyanis lapis in Scythia cæruleo coruscans. *Q. Curtius lib. 8.* Gemmas, & margaritas mare Indicum littoribus infundit, neque alia illis maior opulentia causa est, utique postquam vitiorum commercium vulgauere in vltimas gentes: quippe æstimantur purgamenta æstuantis freti pretio, quod libido constituit. Solinus *cap. 39.* Hyacinthus plærumque violaceo diluitur, aut nubo obducitur, aut albicantiùs in aquaticum eliquescit. Optimus ille tenor, si nec densiore fæco sit obtusior, nec propensa perspicuitate detectior, sed vtroque temperamento lucis, & purpuræ moderatum suauiter florem trahat. Hic est, qui sentit auras, & cum cælo mutat, nec æquiter rutilat, quum aut nubilus, aut serenus dies. In os missus magis friget, sculpturis minimè accommodatus, ut qui attritum respuat. Vbi hyacinthus, ibi & chryso

chrysolampis apparet, quem lapidem lux celat, prodit obscurum. Nocte igneus est, die pallidus. Gemmæ autem generantur inter saxa è succo metallico. In ventre saxorum duriorum sæpe amethysti, & carbunculi reperti. Gemmæ nobiles inter metalla auri, & argenti reperiuntur. Adamas, opalus, smaragdus ad auri naturam pertinent; sapphirus ad argentum; carbunculus, amethystus, pyropus ad ferrum. In crystallo nihil est metallicum. Lapilli inter metalla sunt, ut glandes in animalibus, ut nodi in lignis, ut semina in plantis, ut verrucæ in vultu, ut næui in corpore, ut fungi in arboribus. Lapilli frigidiores sunt vitro, idèoque attractu linguæ ab Indiis cognoscuntur. Eorum splendor minus hebetatur lumine candela, quàm vitrum De lapide Dracontio vide Solinum *cap. 33.* Pœanites in Macedonia concipientibus, & parientibus prodest, apud Solinum *cap. 14.* *Cap. 22.* Callais gemma in Germania viret pallidum, nihil decet aurum iucundius, id est, auro inclusa nihil iucundius. *Cap. 7.* Lyncurius succini colore spiritu festucas attrahit, dolores renum sedat, medetur Regio morbo. Corallium dicitur Gorgias Metrodoro, resistit typhonibus, & fulminibus. Achates in Sicilia ad Achatis fluminis ripas. In Creta Coralliachates corallo similis. *Cap. 36.* Molochites in Arabia virens iuuat contra infantium pericula. Iris in mari rubro, specie crystalli. Sexangula, radiis iuncta Solis, rutilo aëris repercussu, cælestis arcus ex se iacit speciem. Androdamas molhit iras. Pæderos lapis Arabicus crystallinum lucet, rubet purpuram. Arabica, genus lapidis, est neruis utilis. Apud Trebellium,

vniones Cleopatrani. *μονόκοκκα*. Gloss. *μαργαρίτις μεγάλοι*. Apud Capitolinum, Monolinum de albis nouem, monolinum est filum vnum, quo margaritæ nouem erant insertæ. Margaritæ enim vocantur albæ ab Anastasio *in Leone IV.* lapidem quemcumque ad caudam asini si alligaris, non rudet. Petronius:

Quo margarita cara, tribacca, Indica,

An ut matrona onerata phaleris pelagiis, &c.

Apud Iulium Firmicum *lib. de myster.* In mysteriis dicitur *θεός ἐν πέτρῃς*. Apud Tertullianum *lib. 2. in Marc.* Ligurium onychinus, chrysoptasus. Aliis dicitur lyncurius. Tzetzes *chiliade 8. cap. 195.* *λίθος βυσιλικός ἢ παντελής*, ad statuas utilis. Vide *cap. 375. 376.* Solinus *cap. 56.* In Taprobane conchæ rore matutino concipiunt vniones, & quum lunares maximè liquuntur aspergines, oscitatione quadam hauriunt liquorem concupitum. Nunquam in concha duo simul vniones reperiuntur. Ultra semunciales inuentos negant. Conchæ gregatim natant, certa examini dux est, quæ si capta est, etiam quæ euaserint, in plagas reuertuntur. Sub Sylla primùm Romam illati sunt vniones. Lollia Paulina Caij Principis coniux tunicam habuit ex margaritis sextertia quadringenties tunc æstimatam.

De Lapidibus.

C A P V T X.

AD fossam Marianam litus lapideum est, in quo Herculem contra Albionem, & Bergiora

giora Neptuni liberos dimicantem, cum tela defecissent, à Ioue adiutum imbre lapidum ferunt. Credas pluisse, aded multi passim, & latè iacent, ait Mella *lib. 2. cap. 5.* Tacitus *lib. 15. Annal.* Lapis Gabinus, & Albanus igni sunt impernij Thales apud Diogenem Laërtium: *ᾧ ἐστὶ τοῖς ἀψύχῃς καταδιδόναι ψυχὰς λέγει*, *τεκμαίρονται* ἐκ τῆς λίθου τῆς μαγνήτιδος, ἢ τῆς ἡλεκτρῆς. Primus dicitur animas dedisse inanimatis, coniectura capta ex magnete lapide, & electro. Lapis tristis in Attica fuit, vbi fedit Ceres filium quæritans, *lib. 4. Faistor.* Ouidius. Apud Pausaniam Megaris Anacletra petra, cui infidens Ceres filium inclamauit. *Lib. 2. Metamorphos.* Ouidius: Lapis index, in quem mutatus rusticus, qui indicarat boues Apollini à Mercurio abactas. Apud Pausaniam, lapis saccr in Trœzeniis, quem posuerunt illi, qui Orestem ἐκείθηναι ἐπὶ φόνῳ τῆς μητρὸς, à matris cæde. Megaris lapis sonans, in quo Apollo citharam reposuit, ad ictum pulsus cuiuscumque fidicinat, ait Martianus Capella. Apud Pausaniam: Lapis ἄργρος albus est in Laconibus, cui infidens Orestes furore liberatus est; ided lapis hic dicitur Eustathio *ζῶς κρηπώτης*. Auæni lapis apud inferos, quod mortui arefcant, *αἰαίνοι*. Iouem lapidem Romæ iurabant. Bætyli culti à Iudæis, qui volare, & per se moueri dicunt. Bætylum fasciis inuolutum Saturnus pro Ioue dicitur deo-rasse. De lapide sonanti Ouidius *lib. 8. Metamorph.*

Regia turris erat vocalibus addita muris,

In quibus auratam proles Latonia fertur

Deposuisse byram, saxo sonus eius inhaesit.

De lapide Adarce, Antipathe, Asio, Pyrite, Ematite, Schisto, Gagate, Thracio, Arabico, Galactite,

Melirite, Morachtho, seu Galaxia, seu Leucographide, Thycte, Alabastrite, seu Onyche, lapide ludaiico, Memphite, Selenite, Ostreite, Smyri, & aliis, vide Dioscoridem *lib. 5. cap. 150. & sequentibus.*

De Statuis æreis fufis.

C A P V T X I.

A Pud Pausaniam in *Arcadicis*, Ræcus Phiziæ filius, & Theodorus Teleclis Samij, primi æreas statuas fuderunt. Ante eos laminas rudi Minerva coagmentabant pro statuis. Is Theodorus smaragdum cælavit Polycratis Samij. Terra vnde proplasma, seu fufilis operis typus, exemplum, prototypon, archetypon, protypon efficitur, non est argilla pinguis, & æquabilis, cuiusmodi ea est, vnde fictilia fiunt, quia facillè funditur, & fatiscit, sed terra est arenosa, qua vtuntur ad furnos extruendos, & fundendas campanas, atque adedò catapultas, seu bombardas tormentarias. Si argilla æteris, admisceto cineres purgatissimos, aut arenam tenuissimam. Terra hæc exsiccatur, conteritur in puluerem, excernitur cribro, seu incerniculo farinario, *tamis*, tum admiscetur tomentum lanicium, seu leuconicum, *bourre*, & omnia imbuuntur aqua, vt in vnum corpus transeant, vapulantque virga ferrea, tum per quatuor menses macerantur, & computrescunt simul, vt rationem vnguenti cuiusdam molliis obtineant. Ita terra poterit pati ardorem metalli, nec fatiscere, aut disrumpi. Cum ita formatum fuerit protypon è terra,

terra, & finxeris figuram arbitrato tuo, leni igne coques, quæ contrahetur transfuersum fortè vnguem, aut plus, minùsve; ideo eam, vbi opus erit, reformabis; & rugas, quæ coierunt, dilatabis, donec iustum modum assequatur, & iterum coques igne leni per gradus augente, & indusium cereum digiti crassitudine intus adhibebis, vterisque ad eam rem instrumentis ligneis, & ferreis, & demes quod exuberabit. Sed omnia ista, quæ faciunt ad praxim, scriptis committi non possunt, quum ab vsu, & tractatione pendeant, magistròque, & manu, atque oculis egeant, sine quibus artis huius præcepta expediri non possunt. Videre licet equum Parisiis in ponte nouo, æreum, cui Rex Gallia Henricus I V. infidet, Florentiaë miro artificio conflatum. Colossi illi equestres non ex solo ære conflati sunt, sed aliquid stanni Cornubiensis admiscetur, vt faciliùs æs fufum fluat; idque tum vocatur *bronzè*. Æs Cyprium, æs Corinthium, si aliquid auri, vel argenti admiscetur; æs ductile, æs regulare, si flauescit; orichalcum indigeratur. Si cum centum libris æris misceantur viginti pondo stanni purgatissimi, vocatur metallum, vt in campanis, & tormentis igniuomis fieri solet. Fossa, vbi prototypon ponitur, adedò longa, & lata esse debet, vt absit à prototypon vndequaque pedem vnum in quadrum. Ita locus erit hinc inde laterculis igne cõctis fartus rectus, quibus omni ex parte muniri debet proplasma, seu archetypon, ne humido corrumpatur. Æs autem cum stanno fufum debet lento agmine, & leni sensim intromitti, ne opus nimio ardore pereat, aut liquor fluens aberrer, exundetve. Sed

hac omnia pendent à praxi. Quamprimùm igitur fossa munita erit laterculis, & terra sicca cribro pollinario transmissa, debet ignis admoueri fornaci, ne typus, seu prorypon aliquid humidi ad se rapiat. Tubus, seu canalus, quo transmittitur æs fufum, debet esse latior, laterculis crudis, sed siccis munitus, deinde excoquatur carbonibus admotis, & tandem cineribus liberetur, ne metallo fuso admisceantur. Ima pars fornacis tegi debet laterculis bene coctis, ne ardore metalli fusi colliquescant. Qui vitri fornaces struunt, eiusmodi laterculos scienter legunt, experientia docti. Fornax autem æri fundendo debet vno, aut altero die leni primùm igne, deinde per gradus augente excoqui, vt commodè siccetur, ne fluxum æris liquidum, & limpium moretur. Iam verò effigies auri, & argenti fiunt è laminis aureis, & argenteis, quæ formantur, & vapulant supra typos æreos, qui primùm cauis gypseis fuerint infusi. Sed deinde scalpellis, & cælis reformantur, & accurantur. Hac in arte Phidias alios omnes superauit. Consule Vignerum Doctorem meum.

De multandis, stagnandis & ferruminandis operibus metallicis.

C A P V T X I I.

HAnc partem Iurisconsulti non satis expediunt, quia fabricam & plasticam ignorant. Verba Cassij sunt apud Paulum: Ferruminatio per eandem materiam facit confusionem, plumbatura verò

verò non efficit. Aurum interdum clauo ferreo ferruminatur apud Petronium. Ferrum est quoddam quasi gluten, seu iunctura seu vincio qua metalla consolidantur, Græci vocant *συνάφην*, Galli *soudure*. Plinius *lib. 36. cap. 23.* Ruinarum vrbis ea maximè causa quod furto calcis sine ferrumine suo cæmenta componuntur. Ferrumen auri dicitur Chrysocolla. Gellius *lib. 13. cap. 25.* tanquam ferrumine immisso fucatioer versus. Plinius *lib. 36.* Vitrum sulphuri incoctum ferruminatur in lapides, id est, glutinatur in formam lapidis. *Lib. 35. cap. 15.* Calcis vsum bitumen præbuit, ita ferruminatis Babylonis muris. Pomponius, Si tuum scyphum alieno plumbo plumbaueris, alienove argento ferruminaueris, non dubitatur scyphum tuum esse, & à te recte vindicari. Plinius *lib. 10. cap. 33.* de picis oua sua è nido in nidum deportantibus, surculo super bina oua imposito, ac ferruminato alui glutino subdita ceruice, medio æque vtrinque librato, deportant alio. Ferrumen est gluten. *Lib. 11. cap. 37.* De ossibus canum quæ fracta non ferruminantur, quod deficiente euenit medulla. *Lib. 27. cap. 4.* De herba quadam qua recente si vratur, ferrum aut æs ferruminari. *Lib. 31. cap. 7.* Carrhis Arabiæ oppido, muros domosque massis salis faciunt aqua ferruminantes. *Lib. 37. cap. 2.* Crystalla infestantur plurimis vitiis, scabro ferrumine, maculosa nube. Petron. *in satyr.* Aurum ait clauis ferreis ferruminatum. vocatur *κόλλησις συνάφεια*, *συνάφην*. Ferrumen autem à ferro dictum, quod maximè glutinosum est intus, & viscidum, ideo duæ ferri partes diuulsæ in ignem iniectæ, & incude percussæ facile coalescunt, & inter se iunguntur.

hæc omnia pendent à praxi. Quamprimùm igitur fossa munita erit laterculis, & terra ficca cribro pollinario transmissa, debet ignis admoueri fornaci, ne typus, seu prorypon aliquid humidi ad se rapiat. Tubus, seu canalis, quo transmittitur as fufum, debet esse latior, laterculis crudis, sed ficcis munitus, deinde excoquatur carbonibus admotis, & tandem cineribus liberetur, ne metallo fuso admisceantur. Ima pars fornacis regi debet laterculis bene coctis, ne ardore metalli fusi colliquescant. Qui vitri fornaces struunt, eiusmodi laterculos scienter legunt, experientia docti. Fornax autem æri fundendo debet vno, aut altero die leni primùm igne, deinde per gradus augente excoqui, vt commodè siccetur, ne fluxum æris liquidum, & limpidum moretur. Iam verò effigies auri, & argenti fiunt è laminis aureis, & argenteis, quæ formantur, & vapulant supra typos æreos, qui primùm cauis gypseis fuerint infusi. Sed deinde scalpellis, & cælis reformantur, & accurantur. Hac in arte Phidias alios omnes superauit. Consule Vignerum Doctorem meum.

De multandis, stagnandis & ferruminandis operibus metallicis.

C A P V T X I I.

Hanc partem Iurisconsulti non satis expediunt, quia fabricam & plasticem ignorant. Verba Cassij sunt apud Paulum: Ferruminatio per eandem materiam facit confusionem, plumbatura verò

verò non efficit. Aurum interdum clauo ferreo ferruminatur apud Petronium. Ferrum est quoddam quasi gluten, seu iunctura seu vincio qua metalla consolidantur, Græci vocant *συνάφην*, Galli *fondure*. Plinius *lib. 36. cap. 23*. Ruinarum vrbis ea maximè causa quod furto calcis sine ferrumine suo cæmenta componuntur. Ferrumen auri dicitur Chrysocolla. Gellius *lib. 13. cap. 25*, tanquam ferrumine immisso fucator versus. Plinius *lib. 36*. Vitrum sulphuri incoctum ferruminatur in lapides, id est, glutinatur in formam lapidis. *Lib. 35. cap. 15*. Calcis vsum bitumen præbuit, ita ferruminatis Babylonis muris. Pomponius, Si tuum scyphum alieno plumbo plumbaueris, alienòve argento ferruminaueris, non dubitatur scyphum tuum esse, & à te rectè vindicari. Plinius *lib. 10. cap. 33*. de picis oua sua è nido in nidum deportantibus, furculo super bina oua imposito, ac ferruminato alui glutino subdita ceruice, medio æque vtrinque librato, deportant alio. Ferrumen est gluten. *Lib. 11. cap. 37*. De ossibus canum quæ fracta non ferruminantur, quod deficiente euenit medulla. *Lib. 27. cap. 4*. De herba quadam qua recente si vratur, ferrum aut æs ferruminari. *Lib. 31. cap. 7*. Carrhis Arabiæ oppido, muros domosque massis salis faciunt aqua ferruminantes. *Lib. 37. cap. 2*. Crystalla infestantur plurimis vitiis, scabro ferrumine, maculosa nube. Petron. *in satyr.* Aurum ait clauis ferreis ferruminatum. vocatur *κόλλησις συνάφεια*, *συνάφει*. Ferrumen autem à ferro dictum, quod maximè glutinosum est intus, & viscidum, ideo duæ ferri partes diuulsæ in ignem iniectæ, & incude percussæ facile coalescunt, & inter se iunguntur.

guntur. Item crocus Martis, & squamæ ferri, cæ-
 menta facillè, & firmiter solidant & vinciunt. La-
 minas ferri tenues in furno ἀππυρίας per 15. dies
 in calcem redigito, feceris crocum Martis pollini
 tenuissimo similem, sed rubrum. Lateres, vitrum,
 carbones lapideos, arenam, calcem, cum ferri cro-
 co conterito in mortario, cæmentum inexplera-
 bile feceris. Bolus Armenius, & terra sigillata
 fiunt in fodinis metallicis è vaporibus ferri, qui-
 bus nihil est efficacius ad res deuinciendas, & ad-
 glutinandas. Ita cum stannum & plumbum per
 se mollia sint, si fundantur simul ob insitum visci-
 dum obdurefcunt. Quia plumbum humidum, stan-
 num siccum est. Plinius *lib. 34. cap. 17.* Stannum
 adulteratur addita æris tertia portione candidi in
 plumbum album. Fit & alio modo mistis albi
 plumbi, nigrique paribus libris. Hoc nunc aliqui
 argentarium appellant. Plumbum album vocat
 stannum Cornubiense, καὶ σπέρρον, plumbum ni-
 grum κόλυβρον. Aurifices æs, argentum, aurum va-
 riis modis ferruminant. Tu eos consulito. Sed au-
 diamus Plinium *lib. 33. cap. 5.* Chryfocollam, & au-
 ri artifices sibi vindicant adglutinando auro. Et
 inde omnes appellatam similiter vtentes dicunt.
 Temperatur autem ea Cypria ærugine, & pueri
 impubis vrina addito nitro. Chryfocolla vulgo
 dicitur Borax, Cypria ærugo vocatur, *verd de gris.*
 Aurum fermentatur, & adglutinatur Cypria æru-
 gine, sale Armoniaco, & Chryfocolla, vulgo dici-
 tur *fouder l'or à chaud.* Tria enim ista simul terun-
 tur, & imbuuntur in capedine testacea firmissimæ
 terræ, cuiusmodi est in Gallia Bellouacensis, dein-
 de ex illo composito particulæ sumuntur quibus
 aurum

aurum ferruminetur carbonibus impositum. Pli-
 nius loco quem suprâ posui hæc addit, Teritur
 Cyprio ære in Cypriis mortariis. Ita ferruminatur
 aurum quod argentosum vocant. Signum est si
 addita lanterna nitescit, è diuerso ærolum contra-
 hit se, hebetaturque & difficulter ferruminatur.
 Aurum argentosum vocat quod fufum est cum
 argento, aurum ærosum quod fufum est cum ære.
 Santernam vocat boracem, seu chryfocollam. Ad-
 dit Plinius: Id glutinum fit auro & septima parte
 argenti ad suprâdicta additis, vnâque contritis.
 Plumbatura autem dicitur quum stanno & plum-
 bo candelabra, canterioioli focarij ærei ferruminan-
 tur. Denique addit Plinius eodem loco: Auri glu-
 tinum tale est, quod dictum est, argilla ferro, cad-
 mia æris massis, alumen laminis, resina plumbo &
 marmori, sed plumbum nigrum albo iungitur
 ipsûmque album sibi, item stannum æramentis
 stanno argentum. Fallitur Plinius, quia non con-
 uenit argillæ cum metallo, itaque argilla metal-
 lum ferruminari non potest. Per cadmiam intel-
 ligit calaminam, cognatum metallis fossile, vul-
 go *mineral*, quod reperitur in fodinis æris in agro
 Mediolanensi & in Germania. Calamina vtuntur
 vt cuprum in æs conuertant, quia strato cupri im-
 ponitur stratum calaminæ, deinde strata ita exag-
 gerant, & in fornacibus simul liquant. Stanni, &
 plumbi artifices resinam adhibent, vt vasa stannea
 ferruminent. Resina item adhibetur marmori fer-
 ruminando cum mastice. Vulgo dicunt *mastiquer.*
 De plumbo nigro & albo. Plinius *lib. 34. cap. 16.*
 Plumbi duo genera, nigrum atque candidum à
 Græcis appellatum καὶ σπέρρον. Iungi inter se plum-
 bum

bum nigrum sine albo non potest, nec hoc fieri sine oleo, ac ne album quidem secum sine nigro. Plumbi nigri origo duplex est, aut enim sua provenit vena, nec quicquam aliud ex se parit, aut cum argento nascitur, mistisque venis conflatur. Eius qui primus fluit in fornacibus liquor stannum appellatur, qui secundus argentum. Quod remansit in fornacibus galena, quæ portio est tertia addita venæ. Hæc rursus conflata dat plumbum nigrum, deductis partibus duabus. Hæc Plinius: omnino nulla est fodina argenti in qua plumbi aliquid non inueniatur, quo metalla omnia purgantur. Ut videre est in catillo obrusæ (vulgo *coupelle, cendrée*) quo ab auro & argento quicquid adulterini est evanescit, & exhauritur. Habent præterea aurifices aquam è nitro, & vitriolo fortem, quæ vulgo dicitur, *eau de depart*, qua si quid argenti cum auro mixtum est in aquam soluitur, quicquid est auri deorsum speciei arenæ nigræ descendit. Hoc ignoravit Archimedes apud Vitruvium *lib. 10.* Qui aurum argento mixtum deprehendit in aqua, quod aurum grauius & ponderosius in angustum coëat, & minus loci occupet, argentum leuius, plus loci. Consule Vigenerum ad Philostratum. Diximus alibi statuas, simulacra, signa facta esse è gypso, lapide, cera, auro, argento, ebore, ligno. Callistratus scribit statuam Memnonis è lapide vocali fictam, statuam Æsculapij è ligno. Vulgo fiebant signa è cedro. Plinius *lib. 13. cap. 5.* Materia verò ipsi cedro æternitas, itaque & simulacra Deorum ex ea factitauerunt. Apud Pausaniam simulacrum Æsculapij Epidauri erat ex auro & ebore. Porphyrius, Athanasius, Eusebius,

sebius, Plinius produnt, veterum imagines è vitro factas, & è cyprisso, marmore, cedro, quercu, smilace, loto, buxo, radicibus oliuæ, apud Homerum, è thyo, vel thya arbore odorata, quæ perpetuò viret. Hodie qui fundunt æreas, aut argenteas imagines, exemplum fingunt è cera, deinde ex argilla fingunt protypum aliquod, in quo cerea imago locetur. Et quum testaceum illud protypum aptè cum imagine cerea conuenerit, ceram igne adhibito effluere cogunt, ita protypum luteum syncerissimum intus sine scrobe, aut tumore manet. Reperies sculptores, qui in æs cælo quascumque figuras excudant, quæ deinde per Typographos in serico, aut bombicino exprimuntur. Vulgò id fit in gratiam iuuenum, qui cum Doctorum laurea donantur, Theses suas in serico expressas viris principibus offerunt: stemmata enim illorum in ære incidenda curant. Et ne oleum, quo picturæ illinuntur, in serico longiùs grassetur, & maculas efficiat, melle, & ochra priùs laminas illinunt, & alia medicamenta adhibent, quæ oleo terminos præscribunt, ne longiùs vageretur in pannum sericum. Sed ad statuas redeamus. Palladium Diodorus Siculus scribit fuisse statuam ligneam tres cubitos altam, quæ de cælo lapsa sit, pessinuntem, & manu dextra gesserit hastam, læua colum cum fuso. Plinius *lib. 35. cap. 15.* Agrippa fontes, lacus, & alia opera, quæ extruxerat, trecentis ornavit statuis marmoreis, vel æreis. Hodie Romæ in monte Quirinali vulgò *Monte Cavallo*, visuntur duo colossi marmorei, quibus expressus est Alexander Magnus insidens Bucephalo. Eos Constantinus Magnus Alexandria transtulit

transtulit Romam, & in thermis suis collocavit. Ascribuntur Phidiæ, & Praxiteli. Sed Phidias flourerat sub Pericle, centum & amplius annis ante natum Alexandrum. Rhodi fuit colossus æreus Solis, cum hac inscriptione:

ἢ ἐν ῥόδῳ κολοσσὸν ἐπέταμι δέκα.

χάρης ἐπιείκῃ πάχρων ὁ λινοῖθ.

Rhodi centum alij colossi minores, & septuaginta tria millia statuarum, vt Plinius *lib. 34. cap. 7.* Zenodorus, qui decem annis Mercurium in Aruernis finxit, Romæ Neronis colossum centum viginti pedum fabricavit. Vt Suetonius: Benemeritis de Repub. statua positæ. Virgilius 7. *Aeneid.*

Vestibulo adstant alij, ab origine Reges,

Martia qui ob patriam pugnando vulnera passi.

Liuius *lib. 8.* Additus triumpho honos, vt statuae equestres eis, rara illa atate res, in foro ponerentur. Locus ad statuas honestissimus fuit in rostris. Liuius *lib. 4.* Legatorum, qui Fidenis cæsi erant, statuae publicè in rostris positæ. Ibidem fuit & statua Camilli, & altera Cn. Octavij, qui Regem Antiochum circulo, quem è virga duxerat, inclusit, coëgitque, vt responsum daret, apud Plinium *lib. 34. cap. 6.* In qua legatione interfecto Senatus statuam poni iussit quàm oculatissimo loco in rostris. Ibidem statua Herculis iuuenis habitu Græco, quem L. Lucullus Imperator de manubiis dedicavit. Fuit & statua Syllæ ex solido auro, vt ait Pædianus, cum hac inscriptione, Cornelio Sullæ fortunato Imperatori. Augusto Cæsari columna posita, in cuius vertice statua aurea eius. Appianus *lib. 5. civil.* ἢ ἐπὶ κίονθ ἐν ἀγορᾷ χεῖρεθ ἐπὶ ἀναί μὲ γήμαθ ἐπιεῖ ἔχον εἰσηλθε, ἢ περικεμίνων τῶ κίονε

κίονι νεῶν ἐμβολων. ἢ ἐπὶ μὲ ἢ εἰκὼν ὀπηραφίλῃ ἔχουσι, ὅππ τιλὸ ἐρῶντι ἐστασισμένῳ ἐκ πολλῆ συνίστησε καὶ γλῶ ἢ θάλασσαν. In sexta regione Romæ fuit statua Quirini viginti pedum. Statua item plumbea Mercurij, statua Fortunæ publicæ, duæ magnæ statuae Alexandri, & equi Bucephali in foro boario, anno vrbis 565. Romæ reperta statua Herculis ex ære inaurato, quæ visitur hodie in Palatio Conferuatorum in Capitolio. Plinius *lib. 18. cap. 3.* Minutius Augurinus, qui Sp. Melium coarguerat, farris pretium in trinis nundinis ad assem redegit, vndecimus plebei Tribunus, qua de causa statua ei extra portam Trigeminam populi stipe collata statuta est. Paulò aliter Liuius *lib. 4.* Statuam Romæ positam Horatio Coclitii, aliam Clæliæ docet Liuius. Statuam risui positam à Lycurgo docet Plutarchus. Pompeius triumpho Mithridatico statuam suam ex vnionibus, & margaritis conflata prætulit. Anno vrbis 416. Menio, & L. Furio Coss. positæ duæ statuae equestres, vt Plinius *lib. 34. cap. 6.* Sæpe pro statuis ponebantur columnæ. Ita columna Menio posita, apud Plinium. Item columna Duillij, apud Florum *epitome lib. 17. Liuij.* Plinius *lib. 34. cap. 5.* Columna Iulij Cæsaris ex lapide Numidico, alta viginti pedes, cum hoc titulo, Patri patriæ. Ibidem fuit statua equestris Cæsari posita, cuius capiti addita stella, vt in veteri nummo videre est, item altera Augusto. Romæ in septima regione, vbi est hodièque via lata, fuere duo equi ærei, quos Tiridates Rex Armeniæ Romam aduexit. Vide P. Victorem in regionibus vrbis Romæ: Statua Iouis Imperatoris, quam Liuius *lib. 6.* ex Præneste

Prænestæ deuectam ait à Quintio, qui Prænestæ vi ceperat. Quintius eam dedicauit in Capitolio inter sacellum Iouis & Mineruæ cum indice rerum à se gestarum. Fuit alia Iouis statua Siraculis quam Verres sustulit apud Cicer. *lib. 6. Verr.* Iupiter erat *veio*. Ibidem Cicero duo alia simulacra Iouis fuisse ait eiusdem operis, alterum in Capitolio, quod Flaminius consul è Macedonia detulit, alterum in ostio Ponti Euxini, quod aberat decem milliaribus plus minus à Byzantio. Plinius *lib. 34. cap. 7.* Fecit & Sp. Caruilius Iouem qui est in Capitolio victis Samnitibus sacrata lege pugnantibus, è pectoralibus eorum, ocreisque & galeis. Amplitudo tanta est vt conspiciatur à Latiaro Ioue qui colebatur in monte Albano, vt ait Dionysius Halyc. *lib. 4.* Apud P. Victorem in octaua regione fuit Iuuenis simulacrum à Pompeio Bythinico consecratum. Plinius *lib. 34. cap. 8.* ait in eadem regione fuisse Mineruam Euphranoris in radicibus Capitolij à Q. Luctatio Catulo dicatam. Idem *lib. 4. cap. 13.* citra Istrum Apolloniatarum insula vna 80. mill. à Bosphoro Thracio, ex qua M. Lucullus Capitolinum Apollinem aduexit. *Lib. 34. cap. 7.* Moles excogitatas statuarum videmus, quas colossos vocant turribus pares. Talis est in Capitolio Apollo, translatus à M. Lucullo ex Apollonia Ponti vrbe 30. cubitorum, 150. talentis factus. Talis in campo Martio Iupiter à Claudio Cæsare dicatus, qui vocatur Pompeianus à vicinitate theatri, talis & Tarenti factus à Lyssippo 40. cubitorum. Vide Strabonem *lib. 6.* Fuisse autem statuariam familiarem Italiæ quoque & vetustam, indicant Hercules ab Euandro sacratus, vt ferunt, in

foro

foro boario, qui triumphalis vocatur, atque per triumphos vestitur habitu triumphali, præterea Ianus geminus à Numa Rege dicatus. Signa quoque Tuscanica per terras dispersa quæ in Hetruria factitata non est dubium. Volfinij propter duo millia statuarum expugnati à Romanis, ait Plinius *ibidem.* Vide Liuium *lib. 1.* Procopius *lib. 1. belli Goth.* Iani Gemini effigiem quinque pedes altam fuisse ait. Pausanias in Arcadicis imaginum materiam apud veteres fuisse ait, Ebenum, Cypressum, Cedrum, Quercum, Smilacem, Lotum. Simulacrum Cyllenij Mercurij fuit è Cedro. Hercules æneus Tarento delatus à Fabio Verrucoso, alter Hercules æreus dedicatus à P. Sempronio: vterque est in Capitolio, apud Plinium *lib. 34. cap. 7.* In Palatio Conseruatorum hodièque visitur Hercules ex ære adolescens inauratus, nudus, exquisiti operis, qui dextera clauam, læua mala aurea Hesperidum mouere digitis videtur. Plinius *lib. 36. cap. 5.* Romæ Praxitelis opera sunt, Flora, Triptolemus, Ceres in hortis Seruilianis, Boni Euentus, & Bonæ Fortunæ simulacra in Capitolio. Liuius *lib. 22.* In æde Iouis Capitolini ait Victoriam auream fuisse ab Hierone Siciliae Rege missam, pondò 320. Apud Festum, Nixij Dij appelluntur tria signa in Capitolio ante cellam Mineruæ, genibus nixa, velut præsidentes parientium nixibus. Sunt qui dicant, capta Corintho aduecta huc. Plutarchus in *Carnillo.* & Valerius Maximus *lib. 1. cap. 8.* simulacrum Iunonis capite nutauit, & loquutum est. Ad ædem Fortunæ fuit Minerua Phidiæ. Plinius *lib. 34. cap. 8.* fecit Phidias & aliam Mineruam, quam Romæ ad ædem Fortunæ Æmilius Paulus dedi

dedi

dedicauit. Veneris Cloacina simulacrum in cloaca maxima repertum Tatius consecrauit, apud Latantium *lib. 1. cap. 20.*

De Ferramentis sculptorijs.

C A P V T X I I I.

IN primis vtuntur marculo, seu tudite, & malleo ferreo, qui nunquam sex pondo excedit. Fit è ferro molli, non aqua tincto, aut incudibus percusso, ne sit lubricum, & lapsans sub manu artificis, quæ debet muniri chirotheca bubalina, ne callum contrahat. Deinde sunt cuspides è chalybe fornacibus excoctæ, incudibus percussæ, & in aqua gelida tinctæ, vt sint firmiores. Tum cælum, seu scalpellum cum mucrone adamantino è fragmento adamantis, vt cælet, & sculpat gemmas. Gallicè *Ciseaux, Brettes d'une dent, ou de deux, Rondelles, Bec d'asne, Martellines, ou marteaux qui ont une pointe d'un costé, & une plane de l'autre, des Bouchardes en pointe de diamant, des Raspes, Forets, Tre-pans, Vibrequins.* Cochlearæ terebræ, tenues terebellæ, trypanum. Consule Vignerum. In statuaria autem id maximè seruandum, vt primum ex argilla exemplar, & archetypum fiat iustæ magnitudinis, illudque diligenter, & sollicitè reformetur, deinde marmoreum opus ad exemplar illud studiosè scalpatur. Ita dicitur Lyssippus duo exemplaria ex argilla fecisse, alterum ex ingenio suo, quod domi latebat, alterum in officina prostabat, quod ex iudicio populi quotidie reformabatur; demùm

demum vtrumque exemplar proposuit, quorum alterum quod ex ingenio suo procuderat admirationi fuit, alterum quod ex iudicio populi reformabat ludibrio & risui. Atqui, inquit ille, vestrum hoc opus est quod damnatis. Quidam si statuam hominis sculpunt, ipsum quem exprimere conantur attentè circumspiciunt, habentque pro archetypo. Zeuzis cum Venerem Crotone pingere vellet, quinque virgines omnium pulcherrimas in conspectu habuit, vt è singulis quod erat speciosissimum exciperet. Sit ergo plastes anatomix peritissimus, & humani corporis proportionem ad vnguem teneat, ne à vero aberrans extra oleas feratur. Sculptores malleo procudunt æs, aurum, argentum, cælo, seu scalpello cauant, excludunt, sculpunt gemmas, metalla, ebur, vitrum, ligna, perforant calices, toreumata faciunt. Diatretarij sunt, cauitores, cauatores, sculptores, scalpores. Vet. lapis, cauatores de sacra via, cauitarij, qui cauant, & perforant lapides. Vet. Gloss. καθεδραϊεσκανιταριος. Palladius, λιθορῶν ὁν λέγουσι καθεδραϊεον. Cod. de excusar. artific. Pictores, statuarij, marmorarij, lactarij, seu laccarij, caucarij, vt est in M. S. quos Basilicæ σαρδαϊεις vocant à Sarda gemma, quæ apud Plinium facillimæ est scalpturæ. Ideo expetuntur à scalptoribus, ferròque includuntur nullam non duritiam ex facili cauantes. Anaglypha sunt cælaturæ, ait Eucherius *lib. 3. Reg. cap. 17.* Cælata sunt vasa aurea vel argentea, signis eminentioribus extra intusque expressa. Hæc & alio nomine sculpta vocantur vulgo, *relevé en bossé.* Apud Constantinum Porphyrog. *μυθόεια ἀνάγλυφα*

162 *De Pictura, & Statuaria.*

sunt missoria, disci, fercula argentea exsculpta,
vt extent & emineant foras. *πίνακας ἀνάγλυφοι*,
lances calatæ in tumorem. Vet. Gloss.

Anaglypha vasa superiùs sculpta,
vt emineant. Anaglypharius
sculptor qui eminentias
illas, & umbones
efficit.

F I N I S.

INDEX

INDEX RERVM
ET VERBORVM.

| *Iuxta numerum paginarum.*

A	Bronze.	149
A Damas non nisi ex seipso inciditur.	Brousses.	105
123	Bran.	15
<i>Amassette.</i>		
105	C	
<i>Arabesques.</i>	C Ælatura.	4
108	Calibæ.	48
<i>Ærarius.</i>	Canabi.	ibid.
4	Catagrapha.	39
Autumnus marmoreus in crypta Meridonica pro- pe Parisios.	Eorum inuentor.	ibid.
128	<i>Cendrec.</i>	154
<i>Azur fin outre marin.</i>	Ceræ inurendæ ratio.	16
109	Ceris pingendi, ac pictu- ram inurendi initia.	20
B	Cestrum.	16.46
B <i>Assè raille.</i>	<i>Charbon.</i>	103
123	Chimetæ, vulgò <i>grotef-</i> <i>ques.</i>	3
<i>Bec d'azur.</i>	<i>Cinnabre.</i>	11
160	Cinnabus.	48
<i>Blanc.</i>	<i>Ciseaux.</i>	160
14	Colores floridi, vel au- steri.	11
<i>Blanc mineral.</i>	Colores vsti, cur.	12
14.22	Colores simplices, con- trarij.	
<i>Bleu.</i>		
14.22		
<i>Bleu d'Armenie.</i>		
11		
<i>Bosse.</i>		
122		
<i>Bouchardes en pointe de dia- mant.</i>		
160		
<i>Bourre.</i>		
148		
<i>Brettes d'une dent, ou de deux.</i>		
160		

L I 2

Index Rerum

trarij, compositi.	14	Encausto pingendi tria genera.	16
Colores nostri æui.	109	Encaute picturæ genus.	21
Compas.	105	Encre d'Imprimerie.	22
Coruallines.	123	Escarlate.	11
Couleur verte.	14	Escarlatin.	14.22
Coupelle.	154	Esquierre.	105
Crayon.	103	Eupompus, Arithmeticus, Geometer, pictor eximius.	2
Crayon de mine de plomb de mer, marquant de gris.		Excusor.	4
ibid.			
Creuset.	117		
Creux.	123		
Creux de la basse taille.	119		
D		F	
Emi bosse.	123	F Anne.	15
Diburades primus plastæ apud Plinium.	124	Ferraméta sculptoria.	160
Draperies.	107	Filtrure.	114
		Fin iaune.	110
E		Forets.	160
Au de depart.	121		
Eau forte.	ibid.	G	
Ebauchure.	107	Emmæ.	136
Effigies è cera nigra fictæ à Michaële Angelo, in Bibliotheca Vaticana.	128	Glacer la besogne.	120
Email.	117	Godets, ou goudets.	105
Emailleurs.	113	Gratignemens à frais.	107
Emailure.	114	Graveures.	123
Emery.	130	γαφι, pictura.	7
Encaustum, seu smaltum.	21.113.120	Griffonner.	103
		Grottesques.	108
		I	
		I Anne.	14.22
		Iaune mineral.	12
		Iaune pailé.	116
		Icastice.	49

Imagi

es Verborum.

Imagines.	50	O	
Imagerie.	102	O Cribas.	48
Incarnat.	116	Opera metallica maltanda, stagnanda, ferruminanda.	150
L		Onurage de basse taille.	118
L Apides.	146	Onurage en bosse, ou demy bosse.	119
Lapilli.	136	Onurage en bosse, ou relief.	122
Laque de Venise.	109	Onurage creux.	ibid.
Lozanges.	125		
Lichostrota quid, & quâdo cœperint.	25	P	
Lumen & umbræ.	10	Palette.	105
Luti opifex primus quis.	51	Palette de cuire.	118
		Parrhasius primus symmetriam picturæ dedit.	2.40
M		Pauimenta vbi primò fieri cœperint.	25
M Achinæ quid.	48	Peindre en des'trampe.	105
Marmoris sculpendi ars statuariâ & picturâ antiquior.	133	Peindre à frais.	106
Marmora vnde dicta.	131	Penicillus vnde fiat.	46
Marmorum magna varietas.	128	Pergula quid.	47
Marmorarius quis.	4	Alia straminea, alia edificiorum est.	ibid.
Massiquot.	110	Petits carreaux.	125
Mastiquer.	153	Phantastice.	49
Martellines.	160	Pictores eximij in Italia nostra ætate sex.	3
Mine de plomb.	120	Pictores & statuarij clari.	37
Mineral.	153	Pictura in genere.	4
Moulette.	105	Pictura ex Polluce.	49
Museum opus quod.	24		
Mys argento cælando clarus.	40	Ll	3
		Pictura	
N			
Noir.	11.22		

Index Rerum

Pictura qua vulgò vitur.	103	<i>Plomb calciné.</i>	114
Pictura vitri.	112	<i>Plumart.</i>	103
Picturæ rationes ab optica.	2	<i>Polir à la main.</i>	119
Eius umbræ, recessus, lux, radij.	ibid.	<i>Pommelé.</i>	15
Picturæ signenta à Poësi.	ibid.	<i>Poncif.</i>	106
Eius regula, circinum, lineæ, proportiones ac symmetria à Geometria.	ibid.	<i>Porte crayon.</i>	105
Picturæ laus.	7	<i>Pourfil.</i>	123
Picturæ tria genera.	42	<i>Pourtraire.</i>	103
Picturæ initia.	8.100	<i>Premiere peau.</i>	119
Picturæ natiuæ.	44		
Honestæ.	43		
Turpes.	ibid.		
<i>Pierigot.</i>	120		
<i>Pinacotheca.</i>	47		
<i>Pingere quid.</i>	7		
<i>Planches de cuire en taille douce.</i>	22		
Plastes primus Diburades apud Plinium.	124		
Plastæ qui.	4		
Plastice & pictura in genere.	ibid. & 122		
Plastices origo.	100		
Platonæ.	34		
<i>Platte peinture.</i>	126		
<i>Plein relief.</i>	119.122		
		<i>Q</i>	
		Q Vadrigæ & bigæ Calamidis statuarij laudantur.	40
		<i>R</i>	
		R <i>Accourcissemens.</i>	126
		<i>Rasfes.</i>	160
		<i>Regle.</i>	105
		<i>Rehauts.</i>	108
		<i>Releué en bossé.</i>	162
		<i>Releuemens en un plain.</i>	126
		<i>Rensfondemens.</i>	ibid.
		<i>Rosette.</i>	110
		<i>S</i>	
		S Acellū subterraneum gentis Mediceæ Florentiæ in æde S. Laurentij admirandum.	37
		<i>Salicor.</i>	121
		<i>Saphre.</i>	116.120
		<i>Sculptura.</i>	122
		<i>Sculpturâ quæ comprehendantur.</i>	4
		<i>Sel Alcali.</i>	114.120

& Verborum.

Sepulcrum Simandij Regis Ægypti milliare vnum in ambitu continens.	38	<i>T</i>	
Signum pro simulacro.	4	T Abulæ pictorū propriè.	46
Signa sculptorum.	46	<i>Tableaux de platte peinture.</i>	102
Simulacra.	4.50.94	Tablinum, seu Tabularium quid.	47
Simulacrorum cultus & ornatus.	78	<i>Taille douce.</i>	125
Smaltum, seu encaustum.	113.120	<i>Tarnis.</i>	148
<i>Soude.</i>	114.121	Thara primus luti opifex.	51
<i>Soudure d'or.</i>	11	Tituli.	92
<i>Souder l'or à chaud.</i>	152	<i>Tripoly.</i>	119
Statuæ.	68.85	<i>Trepans.</i>	160
Statuæ viris bene meritis dari solitæ.	95	<i>Tranchet.</i>	105
Statuæ æreæ fusæ.	148	<i>V</i>	
Statuarum genera varia.	87.90	V Enus nuda in publico exponitur.	42
<i>Statues de fonte.</i>	102	<i>Vert.</i>	22
Statuaria.	122	<i>Vert de gris.</i>	120.152
Statuaria vnde orta.	51	<i>Vermeillon.</i>	11
Statuarij clari.	37.68	<i>Vermeillon d'Espagne.</i>	109
Symmetriam picturæ primus dedit Parrhasius.	2	<i>Vernix.</i>	106
		Vestes pictæ & textiles.	45
		<i>Vibrequins.</i>	160
		Vitrum vbi inuentum.	112

- F I N I S.

ERRATA.

<i>Pag.</i>	<i>Lin.</i>	
6.	23.	<i>lege</i> , Bene. lignum.
67.	7.	visu quosdam musculos.
79.	29.	sine simulacro.
86.	27.	Aristogitoni.
110.	7.	melinum.
113.	17.	<i>ἢ ὑάλυ.</i>